

9

10

11

12

13

14

15

प्रस्तावना.

નામ, આપણે, એ અને આર્યે સર્વે કૌતુક અને સર્વે કા. મા. તજે જળનના
કુળેને પાત્ર કરનાર મી અગ્નિને પગમાં આપી મરજીનું કાઢી પતીને આ અંશ
રના અનેક પ્રકારના કમોર્મનના આરોગી પાત્રને એવા મનાને આંતર કંદ માટે
અંગીય પ્રેરમમાં કુટેર પ્રદાન જેમ જરને આનંદ આપે તે જેમ આનંદ આપ
નારે આ નવનમિમાં પ્રદાન અવગણેલી સમગ્ર મનમાં પદેપદા જે નિર્મિત કરવું
છે તે આજ છે કે, અંગેનીકર આંતરિક ઉપદેશને કાળે તદ્દત્તાનના મદન
નિપજમાં સવા ક્રમક્રમ કહે તે આંતરિક કૃતિશાળી ક્રમકે પત્રન અર્થ મજાજના
અંગેના ચિન્તણી તદ્દત્તને ઉત્તર કહે છે. તેથી તેની અંદર તાત્ત્વિક વિશ્વની
કુર્ષદ પડના આવી રીતે નિર્મિત થતી નથી અને તે કુર્ષદપદમાં અંકુષ—વિ
કાંખી ઉર્મિઆ ઉપા કહે છે. તેજ અંગેના ચિન્ત કેમ વિચર થાય, આદત નવોના
મદન વિશ્વમાં કેવી રીતે પ્રેરમ કૃતિ મદાપા અને જે નવનું મદાપ માનુષ્યથી
અવ આનંદના અનુભવ કેમ થાય, તે સર્વ જિનામા પૂર્ણ કરવા મટેજ આ
નવનમિએ પ્રદાન દેતે છે. જે કે આ અંશર અમુને તરવતી અનેક આ
પન પદ્ધતિના આદત મદાપમાં દર્શા છે, તથાપિ આમાંના મદ મનને પ્રમદ
કરવા નવોના અવપને મનુષ્યની મરગ વેળાના આ પ્રદાનપે દર્શાવમાં આપ
ઉપદેશી કા પડે;

[illegible]

1
2
3
4
5

6
7
8

9
10

11

12

13

14

15

16
17
18

19

20

21
22
23

24
25

26
27

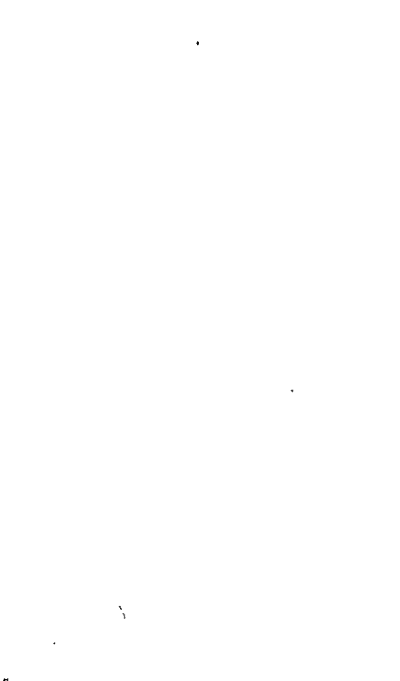

अनुक्रमणिका.

प्रयोगः.	पृष्ठ.
प्रथम भूमिका—१८८८ भूमिका.	१
द्वितीय भूमिका—१८८८ भूमिका.	४५
तृतीय भूमिका—१८८८ भूमिका.	५१
चतुर्थ भूमिका—१८८८ भूमिका.	८२
पंचम भूमिका—१८८८ भूमिका.	१००
षष्ठ भूमिका—१८८८ भूमिका.	१११
सप्तम भूमिका—१८८८ भूमिका.	१२८
अष्टम भूमिका—१८८८ भूमिका.	१५१
नवम भूमिका—१८८८ भूमिका.	२१३

ગા. સા. શ્રેઃ વસનજી ત્રિકમજીનું સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર.

મહારાજ એવા ઉપનામથી અહિંત ચંદ્રવંશી રાજાઓથી મુગ્ધિત એવા કન્હ દેશમાં અદ્વૈત ધર્મના ઉપાસક કન્હી દશા ઓસાવગ ગાનિનાં ધણાં કુટુંબી વસે છે. તે દેશમાં આવેલા સુધરી નામના ગામમાં તા. ૧૩ શ્રેઃ વસનજી ત્રિકમજીના વર્ત્તિ વ્યવસાય હતા તેમના પિતામહ શ્રેઃ મજીજી દેવજી સંવત્ ૧૮૬૦ ના વર્ષમાં પ્રથમ વ્યાપાર અર્થ મુજબ આપ્યા હતા તે વખતે મોહ-મરીનગરી વ્યાપાર લડીનું ઉચ્ચ ગિમ્મર બની હતી. ત્રિદેશી વ્યાપારીઓની મોટી મોટી પેઠાઓ તે સ્થળમાં પાંચપોતાની વ્યાપાર કરાને પ્રસારી હતી. તે વ્યાપારીઓમાં કન્હજીરી મરાઠા શ્રેઃ નરસી દેશવજી નાવજી પંડા વ્યાપાર કરામાં સારી ખ્યાલિ પામેલી હતી. શ્રેઃ વસનજીજીના પિતામહ શ્રેઃ મજીજી પોતાના વ્યાપારને આરંભ શ્રેઃ નરસી દેશવજીના વ્યાપારની સાથે ભાગથી લેતાં અને તે શિશુ પોતાની અતઃસ્થાથી જનુ ખીન્ને વ્યાપાર કર-પા માંગેલા પૂર્વ પુત્રના પ્રજારથી તેમજ વ્યાપાર લડીની સારી શક્તિ હતી. સંવત્ ૧૮૮૨ ના વર્ષમાં કન્હ માત્રમાં શ્રેઃ વસનજીજીના જન્મ થયો. પુત્ર જન્મથી તેમના પિતા અને પિતામહને અતિ આનંદ થયો હતો. કર્મના મર્તિ ચિચિત્ર છે. એક તરફ પુત્ર જન્મથી વધામણી ચાલતી હતી અને બીજા તરફ તે પુત્રની માતા સ્ત્રીકમળમાંજ અચાનક વ્યાધિ પ્રગ્ત થયા. છેવટે શ્રેઃ વસનજીજીને જ દિવસના મળી તેઓએ સ્વર્ગ-વાસ કર્યો તે વસનજીજીના માતૃમંત્ર નામ લાભગ્રાહ હતા. તેઓ સ્વભાવે માલ અને સદ્ગુણી હતા. જનુ ૩૦ ૫૨ કર્મના ઉદયથી પોતાના પુત્રપાતાનું કુનો માતાને સગાન માત્ર વિરામ થયા અજ રવિમાં શ્રેઃ વસનજીજીના પદમહે શ્રેઃ દેશવજી નાવજી હતા પદી પોતાના પુત્ર ત્રિકમજી મુજીજીના નામથી ગાળ પેંડુડી ઉપાડી પોતાના નાવરકાળને સમાપ્ત કરી તા. ૧૫.૮.૮૩ ના રોજ અને ઉત્તમ પ્રજાની પ્રજા-સ્ત્રીનાથી એ પંડા પંડા નાવરકાળના સારી પ્રજાના સપાદન કરી તા. ૧૫.૮.૮૩ ના રોજ ૧૫.૮.૮૩

તે વસનજીજીના ૧૫.૮.૮૩ ૩૫૧ નાવર પ્રજાની હતી. તેમના રાજાના અને મળા. એના ના દિવસનું ૧૫ અને તે ઉપરથી

ભરિ-વમાં તેમને માટે સારી આશા બધાની હતી. સંવત્ ૧૯૩૦ ના વર્ષમાં તેમના પ્રેમી પિતા શેઠ ત્રિકમજીભાઈના સ્મરવાસ થયો. તે વખતે શેઠ વચનજીભાઈની વય માત્ર આઠ વર્ષની હતી. પાંચાના પુત્ર શેઠ ત્રિકમજીભાઈના સ્મરવાસથી તેમના પિતા શેઠ મુકુન્દજીભાઈના હૃદયને ખેદ થયો હતો, તથાપિ તેઓ પાર્થિવ ધર્મના દોષથી આ સંભારના ધર્મિક રત્ન રૂપને ગણવના હતા, તમજ પાંચના આગેવાન શેઠ વચનજી ત્રિકમજીમાં અનુદત્ત દેખાના બેઠગુણેને જીને ભરિ-વમાં તેમને માટે સારી આશા બાંધતા હતા. તેથી તેઓ પુત્રમરણના આકાશને શમન કરનારી મનોહર નિમાં શાંતિ ગળા ગયા હતા.

૧૧. વચનજીભાઈ પિતામહ મુકુન્દ શેઠ ધર્મ નરહ આરી આગના ધનના હતા. નજીક કમમા જન્મનો વય કરવાની ઉત્તમ અભિપ્રાય તેમના હૃદયમાં અર્થજી હતો. તે અભિપ્રાયને કારને તેમણે સંવત્ ૧૯૨૬ ના વર્ષમાં અકિશરીવાજી તીર્થની યાત્રાને માટે અંધ કાઢ્યો હતો. તે વખતે બાળના માનુષાના બારા અંધા સાથે સીધા હોય. યાત્રાગુઆને મુખાર્જી, અમરના કરી આપવામાં અને તે પ્રમને પાર્થિવ કાળ કલમાં તમજી ભાઈ કરના આગા હતી. જેમાં તેમને યાત્રીશ દાન કરવાનું, વળતર મળ્યું થયું હતું. સંવત્ ૧૯૩૦ ના કાર્તિક માસની દુષ્ણ અઠાદશીના રોજ મુકુન્દજીભાઈના પૂર્વ અગા આ લોકમાંથી અદ્ય કઈ સ્વર્ગમાં ગયા. અને મદદનુ ત્યાંનાની કુલ બાળીયના ના વચનજીભાઈના કમલ નિગલ અગા થઈ. પૂર્વસ્વરૂપ અને પાત્રકસય મુકુન્દ શેઠ કાળના કુલ ૧૯૩૫માં ના સ્વર્ગમાં પડી પાત્રાની આપારી પૂર્વે કાળના કુલ સ્વર્ગજી ભાઈના તામથી આગ કરી હતી, તેથી તેમને સ્વર્ગમાં અદ્ય ૨૦ ના સ્વર્ગ ૧૯૩૫માં તામથી ત્યાંજી રહ્યો. શેઠ વચનજીભાઈનું તા ૧૯૩૬ ફેબ્રુઆરીના ૧૫ના મળા કાર્તિક જીને શેઠ કામજીની મોક્ષમજી તામના એ-તમજીના ૧૯૩૬ ના ૧૫ ફેબ્રુઆરી.

૧૨. વચનજીભાઈ ના ૧૯૩૬માં ૧૫ ફેબ્રુઆરીના ૧૯૩૬ માં ૧૫ ફેબ્રુઆરીના ૧૫ના તેમના મૃત્યુના અંત મુકુન્દજીભાઈને સંભળી નામી કોઈકને કોઈકનું રૂંદ અને સ્મરવાસ દાનગદમી દાનગદમી ના રૂંદ, તથાક તેમજી મોક્ષમજી દાનગદમી અને સ્મરવાસ અંધાજી

હી તેમાં યથાશક્તિ અનુભવ મેળવ્યો હોય તેમનું હૃદય એ
 વ્યાપારી વિદ્યામાં પ્રેરણાનું ન હોય તો તેઓ ત્રીજા જુદાના
 એક સારા વિદ્યાન તરીકે પ્રત્યાજ્ઞ થાજી જાય તેમના સંકર્ષને
 અને ત્રીજા જુદાનું જગ વ્યાપાર કાળમાંજ દૂરથી થવાથી તેઓની
 તેમાંજ રહી જમવા લાગી અને જનમંડળમાં તેમની વિખ્યાતિ
 થીજ વિશેષ થ.

ત્રિવે, વિવેક, ધૈર્ય, ઉન્નત, આદર્શ, રૂપ અને રૂપા વિશે
 મુજો ઉત્તમ પ્રકારની વિદ્યાથી અપારિત થાય છે. તે મુજો મોઃ
 નજીબાનના સુસારી હજારના આરંભમાંથી સ્વમાનિક રીતે પ્રગટ
 થાય અને તેથી તેઓ આદમપરિવરની સમજીય અને વ્યાપારી
 જમાં સારી પ્રવિણ થામવા મળે તેઓ પનાર કુટુંબમાં જન્મ્યા
 મર્મ સીમંતાલનો કામ વેચનો સમય આપણી સંખ્યાના કરવાના ઉત્ત
 મુજને પ્રાપ્ત હી પોતાનું ધનિક હજાર સાર્થક કરવાને સદા જપડ રહેવા લાગે

મેઃ વસનહમરૂપે ગુરુવચનમાં પોતાના કુટુંબની અંદર આ અંત
 સી પરમાત્મા દિવિષ પ્રસંગમાં મુખ દુઃખનો અનુભવ હોય છે. તેમને
 પ્રથમ વિષદ રા. વાલજી વર્તમાનના વિખ્યાત કુટુંબમાં જન્મેલાં બેનમા
 ની સાથે રહેા હોય. બેનમાઈ એક પવિત્ર અને ફજીન શાવિકા દર્શા
 તેમના ઉદયથી પ્રમામાઈ અને સીલમાઈ નામે બે પુત્રીઓ અને રામહ
 ભાઈ નામે એક પુત્ર થયા હો. તે પુત્ર સુત્રને નોંધે મેળવ્યા હો
 પાતાના આત્માના સાથે અને રહેા હો. આ બધાં કાલને નમવાન.
 આગળમાંજ એ બધાંના નામો નોંધે હો. પવનહમરૂપે
 મોઃ નમો નામો નોંધે હો. તે પુત્ર સુત્રને નોંધે મેળવ્યા હો
 હમે કયુ તેમને નોંધે મેળવ્યા હો. તે પુત્ર સુત્રને નોંધે મેળવ્યા હો
 પુત્રને જન્મ હો.

વત મેળવ્યા હો. તે પુત્ર સુત્રને નોંધે મેળવ્યા હો. તે પુત્ર સુત્રને નોંધે મેળવ્યા હો
 તે પુત્ર સુત્રને નોંધે મેળવ્યા હો. તે પુત્ર સુત્રને નોંધે મેળવ્યા હો. તે પુત્ર સુત્રને નોંધે મેળવ્યા હો
 તે પુત્ર સુત્રને નોંધે મેળવ્યા હો. તે પુત્ર સુત્રને નોંધે મેળવ્યા હો. તે પુત્ર સુત્રને નોંધે મેળવ્યા હો
 તે પુત્ર સુત્રને નોંધે મેળવ્યા હો. તે પુત્ર સુત્રને નોંધે મેળવ્યા હો. તે પુત્ર સુત્રને નોંધે મેળવ્યા હો

શ્રમાં પોતાને ખર્ચે એક ભય જિનાયત બધાનું છે, તે પાછળ તેઓએ દસ દળર રૂપીઆનો મદાયત કર્યો છે. સંવત્ર ૧૮૭૪ ના વર્ષમાં એ જિનાયતમાં પ્રમુખી પ્રતિષ્ઠા કર્યામાં આવી તે સમયે આશ્વપાસના મઠમાં ગામેમાંથી કુચ્છી જેન પ્રજનો મોદેરો સમુદાય એકઠો થયો હતો. તેમનો સંહાર કરવા માટે એ સેંઠે આગી જાગની દારાંરી હતી. મર્વના આનિયને માટે આગળ વળેલી આગી મોડવનું કરી હતી. એ પ્રસંગે વકત્રીનો સદુપયોગ કર્યાથી તેમની ધર્મકર્મને આપના કુચ્છી રંગમાં પ્રસંગી હતી.

સંવત્ર ૧૮૭૨ ના વર્ષમાં ઉદાર મેઠ વસનજીભાઈએ સ્થાપનિત્ત ગરીબ બુદ્ધિમાને એકે બાવે અનાજ આપવાની એક મોટી દુકાન ઉધણી હતી અને તે દસ વર્ષ સુધી ચાલુ રાખી તે પાછળ પાંચ દળર રૂપીઆની મોટી રકમ ખર્ચી હતી. જેને માટે તેઓ સ્થાપનિત્તમાં પૂર્ણ પ્રશંસા પામ્યા હતા. ત્યારે મોદમધીનયરીમાં મરણીને બંધકર મેઠ પ્રવર્ત્યો. ત્યારે એ દવાળું સેંઠે મરણીથી પીડાતા લોકોને શાંતિ આપી આગ્રહ કરવા માટે બંધકર એક ખાસ આજ્ઞાસવ રથાપી મરણીથી પીડાતા બુદ્ધિમાને માટે લાભ આપ્યા હતા. અને તે કુળ દાર્ધ જનુ વર્ષ સુધી ચલાવી તે પાછળ રૂપીઆ ગાળીશ દળરનો નાંજર ખર્ચ કર્યો હતો. જેમાં કેટલી જનુ મદદ ન હતી આથી પ્રસન્ન થ નામદાર સરકારે તેઓને પ્રમાણુપત્ર આપેલું છે. જેની અંદર મેઠ વસનજીભાઈના પદેપદાની તુલિની પ્રશંસા કરવામાં આવી છે.

૫. પા ઇપનના બંધકર દુકાનમાં સંકટમાં આવી પડેલા લોકોને મદદ આપવામાં મેઠ વસનજીભાઈએ સારી સદાય આપી હતી. પેતાની જન્મભૂમિ કુચ્છી સુધરીમાં અનાજની દુકાન કારી કર્યાં ગરીબ કુટુંબોને તેમણે સારો આશ્વ આપ્યો હતો. અને તેથી તેમણે કર્યાં દીનજનની અંતરની આશાંતિ લીધી હતી. એ, મુળ કરવાની પાછળ તેમણે ઉદારતાથી પંદર દળર રૂપીઆનો ખર્ચ કર્યો હતો.

અ. તેમની ઉત્તમ સંખ્યાવતની સુગંધ ચારે તરફ પ્રસરતાથી તથા તેમની વાવકાળની અંત પદેપદા. વનરે ઉત્તમ સુલેખી પરીસૂની પિંગાન કરી નામદાર સરકારે તેમને જ. પા. (મુન્દના અમલદાર) ની ઉત્તમ પદવી આપી હતી અને પાછળથી મસ્જાલેખનુ ગિરદ નચાજ મેઠ વસનજીભાઈના સન્માનમાં મોટો વધારો કર્યો હતો. આ પદવી અને સન્માન મેજવકમાં મેઠ વસનજીભાઈ આપી કુચ્છી જેનપ્રજા. પેદેશાજ છે. આનું આરં સન્માન પામ્યા છતાં જનુ સેંઠે

વસનહાલનું જીવન અતિ સરસ, શુદ્ધ, સાદું અને સ્વચ્છ રહેતું છે. એક-બેઠા સદૃશ્યને ધટતી સર્વ નમસ્તા, સાદા અને સ્વચ્છ પ્રીતિ તેમનામાં રહેલી છે. ધંધામાં પ્રતિષ્ઠા, સ્વદેશીઓમાં માન, લોકપ્રીતિ અને મહાન ગૃહપતિ એ સર્વની પસંદગીમાં પોદોન્યા છતાં પોને કેવળ અદંતર મન્ય છે. નાના મોટા સર્વ સાથે એકસરખા ભાવથી વર્તે છે. તેઓની સખાવતનો પ્રવાહ પ્રકાશ વખત ગુપ્ત રીતે વધારે આવે છે. તેમની કેટલીક સખાવતો પ્રકાશમાં આવતી નથી. તેમ તેને પ્રકાશિત ભવને તેઓ દંડિતા જલુનથી કીર્તિદાનના કરતાં ગુપ્ત દાનને તેઓ વધારે માન આપે છે. એક ગુલુથી તેઓનું જીવન ઉત્તમ પ્રકારનું ગણાય છે.

રોડ વસનહાલની નાની મોટી ધટ્ટી સખાવતો પ્રખ્યાત છે. ધાર્મિક અને સાંસારિક કેઈ જલુ સોસાપોથી કાર્યમાં તેમની લક્ષ્મીનો દીરસો આવ્યા વગર રહેતો નથી. તેઓ ગરીબો તેમજ સમિતો તરફ એક સરખી નજરે જુવે છે. દુશ્મનના સંકેટ વખતે રૂના વેપારીઓએ ઉભા કરેલા હંડમાં રોડ વસનહાલ એ સારો દીરસો આપે છે. રોડ વસનહાલ એ મરડમ પેદેમાં સર રીનરાદ પીટીના મિત્ર હોવાથી તેમની વાદિરીના હંડમાં સારો ભાગ લઈ જલુ હળર રૂપીઆ અર્પણ કર્યા હતા. સર જમનેદાદ હોરપીટનાં નરસિમ હંડમાં હસો રૂપીઆ, સેટી નાથકાદ દિંદુ ચોરાનેળના હંડમાં એક હળર રૂપીઆ, એકમવાળી હોરપીટના હંડમાં પાંચસો રૂપીઆ, હરમુશન પ્રેમેજમાં જલુસો રૂપીઆ અને જમમી ચોરોના વપારનાં પિની સારવાર માટેના હંડમાં બારસો ને આવન રૂપીઆ રોડ વસનહાલ તરફથી આપવામાં આવ્યા છે.

રોડ વસનહાલની ધાર્મિક સખાવત જલુ ઉત્તમ પ્રકારની છે. જૈન દેરાસરના જીર્ણોદ્ધાર માટે તેમને બે હળર રૂપીઆ આપેલા છે. તે શિવપ તેરી જમી રીપોમાં તેઓની ન્યાયપત્રની સદુપયોગ થાય છે. સુવેળી અને ગોરજ એવા બે પદ્મ મુનિ કર્મમાં અર્ચનાના કાગમાં ઉભા થયેલા છે. સુવેળી મુનિઓ પોતાના માનિ માર્ગના મુલ્લ અનુવાનો કહેવાય છે, સારે ગોરજના તેમ- નાથી ઉદ્ધારી રીતે પ્રગતિ કરવાના કહેવાય છે. એ ગોરજના શિષ્યો જૈન સપ્રદા- વના હોવાથી જો કે રીતે સુધારી રાકાય ને ભવિષ્યમાં સારો વામ થાય, અથવા પત્તિ હેતુથી રોડ વસનહાલ એ ગોરજના શિષ્યોને સુધારવાને સારા સારા હળર રૂપીઆના મોટા ગ્રામ અર્પણ કરી છે.

રોડ વસનહાલ ગોરજના તથા સુધારકના મોટા દિમાવની છે. તે સાથે દાનદેવને ખુદ આપવામાં નેમી કરતા હિન્દુ રહે છે. " જૈનોની

ન વિદ્વાનો ઉદ્ધાર થાય અને પૂર્વાચાર્યોના ઉપયોગી લેખો જનમંડળમાં
ર પામી વંચાય” એવો ઉત્તમ હેતુથી તેમને પ્રચીન પુસ્તકોનો ઉદ્ધાર
ને દરા હમર રૂપીઆની મોટી રકમ અર્પણ કરી છે. એ મહાનુકૂળને
નારા અમારા જૈન ધર્મ વિદ્યા પ્રચારક વર્ગના તેઓ સ્થાપક થયા છે અને
ગૌરવ કંપચરને ઉનેજનરૂપ જગતું સિંચન કરી તેને નરપત્તવિન કરવા
ઉચ્ચક રૂપે છે.

શ્રી: વસનહાલ જેવા સંખ્યાવનમાં આદાર છે, તેવાજ તેઓ પ્રાન
થી કાર્યોમાં ઉમંગથી બાજ લેનારા છે. દરમિયાન, સંચયકતા અને
થેક નર તરફ તેઓએ સારી પ્રતિષ્ઠા મેળવી છે, તેથી તેઓ સર્વ રીતે
ના વિચારપાત્ર ગણા છે. તેઓ બોમ્બે જનરલ રીડીંગ કમિટી હાઈ
સહાયક છે. અને માંગેલા જૈન સમાજના પ્રતિનિધિ છે. શ્રી:
નાથના ચેરીટી ફંડના, કુમ્હાર દેરામરના, સિદ્ધમંત્રમાં સ્થપાયેલા વીર-
પાદશાળા તથા પાતાના પતિના નામથી અંકિત જૈન ગ્રાંટીંગ ફંડના માટે
હમર રૂપીઆની ગંજવર રકમ અર્પણ કરી છે તેના તેઓ માનવંતા
છે. એ ઉપરાંત કેટલીએક મીપોના તેઓ ડીરક્ટર છે. આવી ઉત્તમ
પ્રામ કરી તેમને પાતાના માનવ ઇવનની સદગત કહેવી છે.

“માણ્ય વિરેશમાં મેં તેટલી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરે, પણ ત્યાંમુથી તે
માં કે સ્વચ્છતામાં પાતાની ઉદારતા કે સંખ્યાવન પ્રસારે નહીં, ત્યાંમુથી તે
પણ કહેવાની નથી.” આ નીતિસૂત્રને સમજનારા શ્રી: વસનહાલએ
ના કુટુંબની જન્મભૂમિ કંચ--સુધરી વગેરે ગામમાં ચારાં ચારાં કાર્યો
છે, અને તેથી તેઓ કંચપતિ મહારાજ શ્રી સર ખેંગારજી સવાઈ
દે હ. ના. આર. જીની આનેવાની પ્રગ્નમાં પ્રકાશી નીકળ્યા છે. મહા-
ના તેમને પ્રેમની દ્રષ્ટિએ નીકળે છે અને તેઓની યોગ્યતા પ્રમાણે તેઓને
આ છે.

જગલ્લી નં ૫ કંપચરને પત્તવિન કરવાને મેં વસનહાલએ પાતાના
મુખર્જીમાં પાતાના નમોવામાં પનીઆના નિર્ભગ નામથી ખેતખર્ચ
પાદશાળા અને સ્વચ્છતા જૈન કન્યાશાળા સ્થાપી છે. તેમજ
ના વિદ્યમાન નામગ્યવત્તા પનીચાલકારના નામથી જરણપુર સમમાં
બીજી જૈન પાદશાળા પણ સ્થાપિત કરેલી છે. તે સિવાય કંચી
સમમાં સ્થાપક કરવાને નાની નાની જૈનશાળાઓ કંચ દેશમાં

શ્રી તત્ત્વ ભૂમિકા પ્રવાસ.

પ્રથમ ભૂમિકા.

(હવ તત્ત્વ ભૂમિકા).

સર્વ પૃથ્વી ઉપર ફરી ફરી શાંત થઈ ગયેલા
અને પાનની ધારણા સફળ ન થયાથી ખેડ પામતો,
એક જૈન મુસાફર ધારા અસ્થિમાં ઉભો ઉભો
નીચે પ્રમાણે વિચાર કરેલો હતો:—

“અહા! મું મારી કચ્છ સફળ નહીં થાય;
મું આ પૃથ્વીમાંથી જ્યાં તત્ત્વો આસ્વાં ગયાં હશે!
અથવા અદૃશ્ય તત્ત્વો દૃશ્યરૂપે નહીં થતા હોય, જે
તત્ત્વોનું પ્રત્યક્ષ દર્શન નહીં થાય તે મારે અભિમત
અપૂર્ણ રહેશે, અને તેથી આખરે અનશનથીજ આ
જીવનની સમાપ્તિ લાવવી પડશે.

(૩)

પડી જિયથી અથવા સમગ્રની જન્મનો સંજય તને અત્યંત દુઃ
 શાયક લાગે. તારી નિર્ભય શૃતિમાં પ્રતીતિ થઈ કે—“ નેઓ સ
 દિવસ દુઃખ ધર્મોવાળા પાંડુગતિક મુખને મારે આગર થક વિષય
 નાંજ ધ્યાન ધર્યા હોય નેઓમાં મુખરૂપતા ક્યાંથી હોય? નેઓ
 ગાન અને શક્તિના જ્ઞાનને સારી દિવસ રંગના હોય છે તેમનામાં
 ને હોય છે. મારે જિયથી જન્મનો સંજય સ્પષ્ટ થઈ નથી; આપે
 નિશ્ચય થવાથી તું તારી મનોશૃતિને સન્માન નરે સમ્યા કરીશ.”

આ પ્રમાણે તે દિન સમાપ્ત થયું.

આ પ્રમાણે તે દિન મુસાફરે વિચાર કર્યો હતો ત્યાં કોઈએ
આકાશવાણીથી જણાવ્યું—“બડ, ચિંતા કર નહીં, તારી પાસે
મુશ્કેલી કરવાને કંઈ ઉત્તમ યોજના કરી છે. આ અરણ્યમાંથી તું
પસાર થઈ જા. પછી એક મુંઝવે નગર આવશે તેમાં તું પ્રવેશ
કરશે, તેની આંદર પ્રવેશ કરવાનું ને બુદ્ધ બુદ્ધ તારા પ્રવેશરૂપ
મળ્યા કરશે. જો તારા જો કે તારી આગળ આવે તેને તું પ્રેમ
કરશે, એટલે તે તારા ને તું મુઠ સ્વરૂપ જણાવશે. પછી તેનું
મુઠ સ્વરૂપ મમલ તું તારા દરમિયાન તે સ્વરૂપનો અનુભવ કરશે.”

આવી રીતે અદરક પાણી સાંભળી તે મુમાકરે ધાંડા પ્રમથ
ધર્મ ગયો. પોતાની મનોવાલ્ત્વા સદ્ગત થયે એક મહાત્મા તેની આગ-
ળે આગા કુલિય ન. આગ તે ધર્મથી નુલ્ય રૂપે જા-યો.
ગભરાયે પડી

[illegible]

આ નગરને જોતાંજ તે જૈનયોગી મુસાફર હૃદયમાં અત્યંત આનંદ પામ્યો, અને તેની અંદર પેસવાની હોંશ વધારવા લાગ્યો; જ્યાં નગરના મુખ્ય દ્વાર આગળ આવ્યો ત્યાં નીચે પ્રમાણે એક ભાષા દાહો લખેલો તેના જોવામાં આવ્યો:—

દોહા.

વસ્તુ વિચારત ધ્યાવૈ, મન પાવે ત્રિશાપ ।

રસ સ્વાદન મુલ્લ જપમે, અનુભવ યાકો નામ ॥૧॥

આ દાહો બાંધતાંજ તે મુસાફર વિચારમાં પડ્યો. વાહ ! આ પવિત્ર ભૂમિનો પ્રભાવ અહીંથી જણાઈ આવે છે. આ દાહો મેં પૂર્વે જાણ્યો નથી, પણ મારા જૈન ગુરુએ જે ઉપદેશ આપ્યો હતો તે ઉપદેશ આ વખતે સ્મરણ માર્ગમાં આવે છે. અનુભવ એ શબ્દનો અર્થ હું સમજ્યો હતો, પણ તેનું આયુ સ્પષ્ટીકરણ મારા હૃદયમાં કદિ પણ થયું ન હતું. આ દાહાનો અર્થ મને બરાબર સ્ફુરી આવ્યો છે. “અઝાણી વસ્તુ જાણવાને મનમાં વિચાર કરવાથી તથા તેનું ચિંતવન કરવાથી મનમાં જ્યારે ઠીક લાગે ત્યારે સત્ય સમજવાના રસનો સ્વાદ પ્રાપ્ત થાય, અને તેથી જે મુખ ઉપમે તે અનુભવ કહેવાય છે.”

અહા ! અનુભવનો કેવો મૂલ્ય છે ? અનુભવનો પ્રભાવ અદ્ભુત અને દિવ્ય છે. અનુભવી વિદ્વાનો અનુભવને ચિંતામણિ રત્ન કહે છે, કેરકાએક તેને રસાયન રૂપિકા માને છે. ગીતાર્થ મહારાષો એકલે મુઘી કહે છે કે, “અનુભવ એ મોક્ષનો માર્ગ છે, અને મોક્ષનું સ્વરૂપ છે.” આ પ્રમાણે વિચારી અનુભવના સ્વરૂપનું મનન કરે તો મુસાફર આગળ આવ્યો ત્યાં એક દિવ્ય સ્વરૂપી પુરૂષ તેને સામે મળ્યો તે પુરૂષે પેલા મુસાફરને પુછ્યું—“ભદ્ર, તું ક્યાં જાય છે ? મુસાફરે આનંદપૂર્વક ઉત્તર આપ્યો.” મહારાષ, હું આ નગરની અંદર જાઉં છું. “ભદ્ર, આ નગર શું છે, અને તું તેમાં શામાટે જાય છે ? તેણે ઉચ્ચ

સેવરે લખાવ્યું. મહાનુભાવ, આ નગર તત્ત્વનું દેખાય છે, બીજા
 હું કંઈ જાણતો નથી આપ કૃપા કરી અને વિશેષ માહિતી
 આપે. તે દિવ્ય પુરે વિનયથી કહ્યું—“ ભા, આ નગર તત્ત્વ
 ભૂમિ કહેવાય છે. આ પવિત્ર ભૂમિમાં જે અધિકારી હોય તેના
 ધીજ પ્રવેશ ધર્મ શકે છે, એ ઉપરથી મુસાફરે કહ્યું—“ મહાનુભાવ, દિવ્ય
 આ તત્ત્વભૂમિમાં પ્રવેશ કરવાને કેવો અધિકારી જોઈએ? પધિકે
 પુરે લખાવ્યું તે અધિકારીની પરીક્ષા હું પોતેજ કરું છું. પધિકે
 પુનઃ કહ્યું, મહારાજ! ત્યારે મારી પરીક્ષા પણ આપજ કરશે? મહારાજે
 કહી તે દિવ્ય પુરે કાબુવાર ધ્યાન કર્યું. અને પછી તેણે પેલા
 મુસાફરને પ્રશ્ન કર્યો. ભા, જો તું આ તત્ત્વભૂમિમાં પ્રવેશ કરવાની
 ઇચ્છા રાખતો હું તો પ્રથમ તારે અનુભવની જરૂર છે. અનુભવ
 વિના આ ભૂમિમાં કેવું પણ પ્રવેશ કરી શકતો નથી, તેથી આ
 ભૂમિના પ્રવેશકાર આગળ અનુભવને મારે એક રોકડો આપેલો
 છે. જે તારા વાંચાવામાં આવ્યો હશે. હવે તને એકજુદ પુષ્કાનું
 છે કે, અનુભવથી શા લાભ થાય છે? અને અનુભવનો મહિમા કેવો
 છે? તે વિશે તું વર્ણન કરી બતાવ. એ અનુભવના મહિમાનું વર્ણન
 કરવાથી આ તત્ત્વભૂમિમાં પ્રવેશ કરવાને તું અધિકારી છે કે નહીં?
 એ પાત્ર લખાવ્યું. આજે એ પરીક્ષામાં તું પ્રસાર ધરશે તે
 પછી તને આ તત્ત્વભૂમિમાં પ્રવેશ કરવાની આજ્ઞા આપવામાં
 આવશે. તે દિવ્ય પુરેના આજ્ઞા રચના તાબતી તે જિન મુસાફરે
 કહ્યું—“ મહાનુભાવ, તાબતી—“ અજોગ રત્ન જાણવાને
 મનમાં રિયાન તથા ચિત્તરત્ન રત્ન પદ જ્યાં નવના હીં જાને
 અને તત્ત્વ જ્ઞાન નમસ્તય તે રત્નને જે જ્ઞાનવાર આવે અને
 તેનાથી જે ગુણ રમે તે અનુભવ કહેવાય છે. એ અનુભવને
 આજે જે પ્રદાનના રત્નને જાણનાર અને બીજા નવના રત્ન
 રોક વિવેક તથા નવના રત્નને જાણનાર નવની અનુભવ થયા જે
 આજે રેપરે તે જાણનાર કહેવાય છે. અને જે રત્નને રિયા
 તથા જાણનાર અનુભવ થયા જે આજે રેપરે તે અનુભવ
 કહેવાય છે તેના બીજા નામે કલ્યાણ ભવાન તથા ભાવાનુભવાન

आ कविना बोली ते दिव्य पुरुषे नमन कर्तुं, ते साधन
शानी भुसाङ्गे फल नीचिनी कविना बोधोः—

सवेया.

“जो अपनी इति आप विरामत,
हैं परधान पदारथ नाथी.
चेतन अंक सदा निरलसक,
महा सुखसागर को विसरामी.
जीव अजीव जिने जगमें,
तिनको गुन ह्रायक अंतरजायीः
सो शिवरूप बस शिवधानक.
नाहि विमोचनमें शिवगामी ॥ १ ॥”

आ कविना नाई भुसाङ्गे आकाश तरंग कोई ध्यानपूर्वक
बोला कवी.

दिव्य पुरुषे कर्तुं. अहं. मैं कविनाको आशय दल्लाय.

भुसाङ्गे आनन्दपूर्वक बोधो—“जो धानाथी धाने आमी
बोधा है. जीने पदारथको जेना आन धने नथी. जे को
प्रधान पदारथ निक म. जेन चेतनको सदा स. जे नारा निर
लस तथा निरलस . . . जे भद्रान्जनाको विमान स. जे नारा निर
लस जे अंकाम जिने नदर ननाधि नुलना नमी नहो है.
आ जनाना एव अहं एव पदारथाना जे नुलमादक है. जे
अनयांमी म. जे वरधना विनान्जना . . . जे निक नदर
ध. सोनाम आमे निकारन्यामा नमी नहो है. आन भुजिनामी
एव जेने जाल इष्टिये जे. नमस्कार है है. १”

મન, વચન અને કાયાના ત્રણ યોગને ધારણ કરે છે, ત્રણ યોગથી અલિપ્ત રહે છે. જેનો આત્મા અનંત સ્થાને લીધે કેવળ જ્ઞાની રૂપ છે; જે કેવળ જ્ઞાનીના પ્રાંતમાં નહીં રહે, નીકળી શાસ્ત્રરૂપ સમુદ્રમાં જઈને જે જિનભગવતે અનંતા નયસ્વરૂપ લક્ષણ સત્ય સ્વ-માં વખાણેલી છે, બુદ્ધિવંત તત્ત્વદર્શી પુરુષો જેને, અને દુર્બુદ્ધિ મિથ્યા મનિ જેને કાળી શક્તિ નથી શક્તિ નથી, એવી શ્રી જિનવાણી આ જગતમાં રહેલી છે.”

“વ્યાખ્યાન કહી તે પવિત્ર મુસાફરે નિવેદન કર્યું કે, ! એવા સ્વરૂપવાળા તમે પાતેજ છો, અને આ જગ-તુ ઉપકારી છો. તમે અનંત જીવોનો ઉદ્ધાર કરેલા છો. ક્ષાણિકાંગીમાં પણ તમેજ વાસ કરીને રહેલા પ્રસાદથી આ જગત ઉપર આગમરૂપ કલ્પવૃક્ષ નવ રહેલું છે, એ કલ્પવૃક્ષની શીરગ ડાયામાં રહી ભગ-વાદ મુખનો અનુભવ કરે છે. અને પાતાના આત્માનો

ના આવા વચનો સાંભળી જિનવાણી પ્રસન્ન થઈ અને સ્વરે કહ્યું.

“તત્ત્વત્ત્વેઃ મુપચિક,
તત્ત્વમાર્ગાનુસારકઃ ।
જિવત્ત્વં જિવ્યનાવેન,
શ્રેયઃશ્રેણિમવાનુદિ ॥૧॥

તત્ત્વ ભૂમિના મુસાફર ! તુ ભવ્યપદ્માથી તત્ત્વ માર્ગને ધા. અને કલ્યાણની પરપત્તને પ્રાપ્ત કર. ” આ પ્રમા-ન ઉચ્ચારતી જિનવાણી ત્યાંથી ચાલી ગઈ. નિર્મળાને વંદના કરી આગળ ચાલ્યો—ધાડે દૂર જતાં એક

(૧૧)

નેજરથી જોઈને સ્વરૂપ પુરૂષ નેના બેરામાં આપ્યા. ને પુરૂષ
 રખાવ વિચિત્ર હતો. કાળે કાળે નેના પશ્ચિમીરૂપ થતાં હતા
 અને તેથી નેનામાં એક લુહા પ્રકારની સ્થિતિ રખાતી હતી. તે
 જોડે આપણાં જોઈ મુસાફરે પ્રશ્ન કર્યો. " જાહે નમે કોણ છે ?
 નેજા વિનયથી કોણે આપ્યા. " હું ' હવુ ' હું. "

ਮੁਖ-ਮੁਖ ਨਿਰਾਪਣਾ

અવ—શુદ્ધ નિશ્ચયનરૂઃ અનીત અનાગત અને વર્તમાન
કાળમાં ડું શુદ્ધ ચિત્તામય પિઃ પુઃ અને એક મારી મૂળિ છે.
મુસાફર—હવે હવામાં : એ તમને મળે.

મુસાફરોને અવાજ : 'જે નર્મ મુઠ સંગનામય પિંડમૂર્તિ
સે. ને નમાડે મુઠ સ્વભાવ ઊડીને વિભાવમાં કેમ પરિણમે છે.
અવ—: મં વિમ્બે પરવસ્ય છે. તેનાં પેડિ
નેની જન્મ તેનાં

અવ—: મં વિષે પસંદ છે. નેનું પસંદ થયું નથી
 નેની જગ્યા સુરેન્દ્રાચમાન થ. ને જગ્યા મારામાં પ્રમતી રહી
 છે. નથી મારામાં વિપરીત રહેવાય છે.

મુખ્યમંત્રીશ્રીએ જણાવેલું છે કે, ગુજરાત સરકારે જાહેર સ્થળોએ સ્વચ્છતા અને શાંતિ જાળવવા માટે કડક પગલાં લીધા છે. આ ઉપરાંત, સરકારે જાહેર સ્થળોએ સ્વચ્છતા અને શાંતિ જાળવવા માટે કડક પગલાં લીધા છે.

[illegible]

१. ~~...~~ ...
 २. ...
 ३. ...

[illegible][illegible]

[Faint handwritten notes at the bottom of the page]

તેનામ રહેલ વિભાવ નાશ પામી ગય છે અને, તેના શુદ્ધ, સ્વ-
ભાવનું જ્ઞાન તેને સારી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે.

એ જીવના આ વચનો સાંભળી જૈન મુસાફર હૃદયમાં
આનંદ પામી ગયા અને પોતાના હૃદયમાં જીવના સ્વરૂપનું મનન
કરતો તે ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો. થોડે દૂર જતાં એક તેજસ્વી
પુરૂષ તેને સામે મળ્યો. તેનું સ્વરૂપ જ્ઞાનના તેજથી પ્રકાશિત
હતું, એક હાથમાં સિખિત પુસ્તક રહેલું હતું, અને બીજા હાથમાં
મપીયાની તથા લેખની રાખેલા હતા. તે પુરૂષને જોઈ મુસાફરે
વંદના કરી. અને આજળી જોડી તેને પુછ્યું.

મુસાફર—મહાનુભાવ. તમે કોણ છો ? તે પુરૂષે ગંભીર સ્વ-
રૂપી જાણાવ્યું. જે પુરૂષ તને પેઢેલા મળ્યો હતો, તેનું શુદ્ધ
સ્વરૂપ મારાથી ઓળખાય છે. તે કેપરથી જાણી લે કે, “હું કોણ
હું ?” મુસાફર પ્રસન્ન થઈને બોલ્યો—મહાનુભાવ, મે તમને ઓળખ-
ખી લીધા છે. તમે મારે પદાર્થોને દર્શાવનારા અને જ્ઞાનરૂપ થકુથી
વિશ્વવિસૌકન કરાવનારા આગમ છો. તમારો પ્રભાવ દિવ્ય અને
અદ્ભુત છે. તમારા સ્વરૂપને સ્વાર્થ જાણનારો અને મર્યાદા તમારી-
જ સેવા કરનારો પુરૂષ કદિયો અધોગતિને પામતો નથી. આ
વિશ્વમાં તમારા એવનથી જે આનંદ મળે છે, જે મુખાનુભવ પ્રાપ્ત
થાય છે, અને જે નાકીન ન પામેલ થાય છે. તે આનંદ મુખાનુ-
ભવ, અને નાકીન બીજાથી કદિયો પ્રાપ્ત થતાં નથી. મહાનુ-
ભાવ. કૃપા કરી તમારું શુદ્ધ સ્વરૂપ મને જાણાવશો.

આગમ—ભદ્ર. હું આનન ક. માં કેપ જ્ઞાન છે. હું
નિશ્ચયનયમાં એક કેપ દેખાડે છું. અને સ્વચ્છાસનયની અર્ધ-
ક્ષાએ અનેક કેપ દેખાડે છું. સ્વચ્છાસનયના તથા વિરોધ મોટો
છે. એજ નયમાં આ અર્ધ વિશ્વ ભગવાન છે અને એજ જમથી
આ વિશ્વમાં વાદવિવાદ કેપજ થયો છે. એ જનને વાદવિવાદ
મહાદવાને હું સ્વચ્છ પ્રમાણિત સાક્ષીરૂપ છું. હું શ્રી જિનંદરના
કહેવાડે છું. તેથી મારી સાક્ષી પ્રમાણિત જાણાય છે. માનમાં સ્વા-

હાલ મન સંતોષ છે. એ. સ્વાકાશનું નામ કોવાથી સર્વ પાપોનું
સંતોષ સર્વને સાધાય છે. 'સ્વાત્ત્વ' એટલે ક્યારેક દ્રવ્ય દ્રષ્ટિએ ભેદ
ન્યાયે એ નય સાધ્યા અને કોઈ વાર પર્વાદદ્રષ્ટિએ ભેદને ત્યાં
એ નય સાધ્યા. એવી રીતે કોવાથી મારું સ્વાકાશ સ્વરૂપ પ્રતિપા-
દન થાય છે.

મુસાકર—મહાનુભાવ. આપના સ્વરૂપમાં અને એક પ્રમ ક્રિપ-
ત થાય છે. તે એ આપની કૃપા દેવા તો પુણ ?

આગમ—જુરીથી પુછા.

મુસાકર—ભડ. તમે જે સ્વાકાશનું સ્વરૂપ બતાવ્યું, એવા
સ્વાકાશ સદિત જિનાનમ પ્રમાણ છે. એમ એ માનીએ તો એ
સ્વાકાશ સર્વના દ્રવ્યમાં કેમ રચના નથી ?

આગમ—જે પુરુષને અનાદિ કાળનો મિથ્યાદર્શનનો આદ
મયો દેવા. તેવા પુરુષના દ્રવ્યમાં હું જિનામમ સ્વાકાશથી પ્રમાણ
ભૂત થયો છું. પણ જેઓનું દ્રવ્ય મિથ્યાદર્શનના આદથી યુક્ત છે,
તેઓને એ સ્વાકાશ કયારે લાગે નથી.

મુસાકર દ્રવ્યમાં જુરી થઈને બાંધ્યા—મહાનુભાવ. સ્વાકાશના
માનનાને રા ક્રિયા મંગે ? ન મંગે ક્રિયા કરી સંભળાવે.

આગમે જાણ દેવા કહ્યું. " ભડ. જે પદ નયના જેવું નથી.

કાલ્પકે નય નો અકાળમાલી છે. અને તે અનેકાંત છે. તેથી તે
પૂર્વપરને રી રીતે મદન કરી રોકે ! કાલ્પક. તે પૂર્વપર અખં-
ડિય. અનાદિ પુનઃપુનઃ અગ અગ નેજવાણુ છે. તેવા પરને
સ્વાકાશ પ્રાપ્ત થયેલ ન.

આગમના આશય સ્વના સાંભળી મુસાકર હર્ષ પામેલો. અને
તે બાંધ્યા—મહારાવ. હવે હું સ્વાકાશનું બે સ્વરૂપ નમજવો છું.
માન હવે નિશ્ચય અને સ્વાકાશ નયન એ નિશ્ચય પર્વાકરણ
થાય તો હું માન આગમન નિશ્ચય કૃપાર્થ થયેલા માનીશ.

કરી તમારા સ્વરૂપનું સ્પષ્ટીકરણ કરી મને વિશ્વેષ આ-
નંદ આપે. જેવો હું તમારા મૂલ્ય સ્વરૂપને અજુકું છું તેવો
મનુષ્ય સ્વરૂપને જાણતો નથી.

નિશ્ચયનય—તારે મુંઝવણ છે ?

મુસાફર—પ્રથમ તો મારા મનમાં એવી શંકા થાય છે કે,
નિશ્ચય અને વ્યવહાર બન્ને નયને હીધે આગમ કહ્યો છે, તો
તે બન્ને નયમાં કાર્યની સિદ્ધિ કંતારો કયા નય ? તે મને
સંમળવે.

મુસાફરના તેવા વચન સાંભળી નિશ્ચયનય કંઈપણ બોલ્યો નહીં.
અને તે વિચારમાં પડ્યો એટલે વ્યવહારનયે વિનયથી જણાવ્યું. ભદ્ર.
આ નિશ્ચયનય કે જે મારો સમનયોષ છે, પણ તે મારાથી ચીજીયાનો છે;
તથાપિ તે વિનીત લેવાથી પાતાની પ્રસાસા કરનારો રાદમાય છે, મારે
તેને વિષે હું પાતે કહું તે તું સક્ષમાં સંભારે.

જેમ કોઈ પુરુષ પર્વત ઉપરથી નીચે પડ્યો તેવાય અને બીજા
પુરુષ તેનો હાથ મજબૂત આસી સહી તેને પડ્યો અવકાશી રાખે, તો
તે પુરુષ તેનો દિગદારો કહેવાય છે. તેવી રીતે પડિતોને બચાવવાથી
આશ મુખની પ્રાપ્તિ થઈ નથી. ત્યાંમુધી વ્યવહાર બંધા છે. એટલે
આશ મુખપ્રાપ્તિ માંડીને બાદમાં કોણેથીકરું મુખપ્રાપ્તિ મુખી
વ્યવહારનું આસંગત કંઈપણ પડે છે. તેથી એ વ્યવહાર આસંગત પ્રમા-
ણ બન છે. તથાપિ પરમાથ જ્ઞાનર્મણ વ્યવહારનું મુખપણું ચેતનમાંજ
સંધાય છે. બીજાથી લેવાનું નથી. અને જે એવું છે તે પાતાનાજ
મુખમાં ચાવી રહ્યા છે અને કર્મ વિચરે જરૂર એવ લાગ્યું સદિગ છે. તેની
સાથે એવ વાપડ થતા નથી અને જે હું વ્યવહાર છું. તે ત્યા બીજાના
હાથમાં રહેનારો છું એટલે પત્તા નિમા વિના માગથી સહી મોકાવજ
નહી. વ્યવહારનય જેનું તમા કંઈ આ નિશ્ચયનય મુઠક છે અને
તથી તે માગથી ચીજીયાના છે.

પછી મુસાફરે નિશ્ચયનયની સાથે બેસ્યું. એટલે તમા ઉપકારન
નિશ્ચયનય નીચે પ્રમાણ બોલ્યો—
ભદ્ર. દંપ તાના જ્ઞાનરામાં આ જુદા કે. હું મુઠક નિશ્ચયનય

હવે મોરારી સમ્યગ્દર્શન કેવી રીતે પ્રગટે છે? તે ધ્યાનપૂર્વક બિચારો.

મારા નિશ્ચયનયની અપેક્ષા લેવાથી જે ચેતનામય પદાર્થ છે, પાનાની સત્તાએ પાને એકલો જ છે, અને પાનાના જ્ઞાનાદિક ગુણના ધારણા જે અવસ્થાના બેઠ છે, તેને અંદાજ કરીને તે રહેલો છે. પરંતુ દ્રવ્ય વિગેરેનું વિશેષ જ્ઞાન ને વિજ્ઞાન કહેવાય છે અને તેના પૂર્ણધન એટલે પિંડ તે અવહાર નયમાંજ દેખાય છે અને એજ અવહારનયથી નવતરવરૂપ સર્વ ધર્માસ્તિકાવ વગેરે પાંચ દ્રવ્યમાં કય ધકને રહે છે અને એવાંજ વ્યવહારમાં મુક નિશ્ચય કેવળના ચ દ્રવ્ય અને નયનંતર્ય તેથી ભિન્ન છે. એમ જાણી લેવું, એવી ચ દૃષ્ટિથી જે બીજો ઉપાધિના આશય અહુતું કરે નહીં, તે દેખશે સમ્યગ્દર્શનની કહેવાય છે અને જે સમ્યગ્દર્શન છે, તે નિશ્ચયરૂપ છે.

નિશ્ચયનયના આગળ તત્વિક ક્યનો સાંભળી જૈન અવાસી સત્ત ધર્મ ગણે, પણ તેના દ્રવ્યમાં એક શકા હિતપત્ર ધર્મ તેથી બાંધેલા :—

મહાગુભાવ, આપે કેહું કે, પાંચ દ્રવ્ય અને નવ તત્વ છવદ્ધ થી શું છે, તે કેવી રીતે?

નિશ્ચયનયે ઉમંગથી હિતર આપ્યો—ભદ્ર, તે ઉપર એક મિનું દર્શન છે, તે સાંભળ, જેથી નારી શકા નિર્મળ થઈ જાય. મ અમિમાં ઘાસ, કાષ્ઠ, વાંસ, અને છાણાં વિગેરે અનેક પ્રકારનાં જાણ્યા બાળીએ છીએ. તે કંધજા બધારે બળી રહે ત્યારે જેવી જાણની આકૃતિ લેાય. તેજ આકારનો અમિ દેખાય છે; તેથી પાત્ર તે અમિને નાના પ્રકારનો કદીએ છીએ, પણ તે અમિ નાના પ્રકારનો નથી. બધા અમિનો દાહક રવભાવ સરખો છે, અને તેવી ને લેવાં તે બધા અમિ એક રૂપજ છે, તેવી રીતે પાંચદ્રવ્ય કે નવ તત્વમાં જે છવ છે, તે વિવિધ પ્રકારે રહેલો છે. તે નાના પ્રકારનો દેખાય છે. પણ તે એકજ છે પણ તેની સાથે મિમિત

[illegible][illegible][illegible]

1. 1990년 1월 1일 현재
 2. 1990년 1월 1일 현재
 3. 1990년 1월 1일 현재
 4. 1990년 1월 1일 현재
 5. 1990년 1월 1일 현재
 6. 1990년 1월 1일 현재
 7. 1990년 1월 1일 현재
 8. 1990년 1월 1일 현재
 9. 1990년 1월 1일 현재
 10. 1990년 1월 1일 현재

રામ જીવ છે. ‘આત્મારામ’ એ શબ્દ સાંભળતાંજ જૈન પ્રવાસી ખુશી ખુશી થઈ ગયા. તે પવિત્ર પ્રવાસીના મુખ ઉપર ખુશીના ચિન્હ જોઈ નિશ્ચયનય ડરીથી કહ્યું, ભડ, તને અનુભવના લક્ષણની ખબર છે ?

મુસાફર—હા, મેં જ્યારે આ તત્ત્વભૂમિમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે પ્રથમજ અનુભવનો મેળાપ થયો હતો. અને તે વખતે તેલું પોનેજ મને અનુભવનો અનુભવ કરાવ્યો હતો.

નિશ્ચયનય—ત્યારે તે અનુભવને મારી (નયની) સાથે કેવો સંબંધ છે ? તે તું જાણે છે ?

મુસાફર—મહાનુભાવ, એ મારા જાણવામાં નથી. આપ કૃપા કરીને મને તે જણાવો.

નિશ્ચયનય—સાંભળ, તે ઉપર એક મુખ્યત્વે દૃષ્ટાંત છે. જેમ સૂર્યમંડળના ઉદયથી પૃથ્વીમાં તડો પ્રસરી જાય છે, અને અંધકાર નાશ પામી જાય છે, અને ચારે તરફ તેજનો ઉદ્યોત થઈ રહે છે. તેમ શુદ્ધ મારા (નિશ્ચયનયના) બળવડે જ્યાં-મુઘી અંતરાત્માને વિષે પરમાત્માનો અનુભવ રહે છે, ત્યાંમુઘી કોઈ પાતપાતાના મનનો પક્ષપાત રહેતો નથી. અને તેમાં નયનો અંશ પ્રાપ્ત થતો નથી. કારણકે, નય અને અનુભવમાં કેટલોએક તફાવત છે—જેનાથી વસ્તુનું સાધન કરાય તે નય અને જે સિદ્ધ વસ્તુમાં પ્રવર્તે તે અનુભવ કહેવાય છે. એટલે નયથી વસ્તુનું સાધન કરાય છે અને અનુભવનો સિદ્ધ વસ્તુનો હોય છે. તે ઉપરથી સિદ્ધ થયું કે, અનુભવમાં નયનો લેશ નથી તેમજ એમાં પ્રત્યક્ષ પરોક્ષ વચરે પ્રમાણનો પ્રવેશ પણ નથી. કારણકે, જે પ્રમાણ હોય તે અસિદ્ધનું સાધન કે પછી જે સિદ્ધ વસ્તુ હોય તેને શું સાધે ?

વળી નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એ ચાર નિર્દેષો છે;

તેણે આવી વિનયથી તે સાંત પુરુષને પુછ્યું. મહાનુભાવ, આપ કોણ છો ? આપના મુખની ચાણીએ મારા હૃદયમાં અમૃત રસ ફેરવ્યો છે. એ રસિક કવિનાનો ભાવાર્થ મારા સમજવામાં આવ્યો છે. તથાપિ તેની વ્યાખ્યા સાંભળવાની મારી પ્રથમ કંઈ થઈ છે. તે પ્રભાવિત પુરુષે હાસ્ય કર્યું જણાવ્યું. ભદ્ર. તને જોઈ મને સંતોષ થાય છે. તથાપિ તારા પવિત્ર હૃદયની પરીક્ષા કરવાને મારી કંઈ છે. તેથી હું કોણ છું ? તે તું પોતેજ જાણી લે. તારા પવિત્ર અને તાત્કાલીન હૃદયમાં મારા શુદ્ધ સ્વરૂપનું ભાન થઈ આવશે.

તે પુરુષના આવાં વચન સાંભળી જૈન મુસાફર હૃદયમાં વિચાર કરવા લાગ્યો. કામુચાર વિચાર કરી તેણે પ્રગટપણે જણાવ્યું. મહાનુભાવ, આપનું સ્વરૂપ મારા જાણવામાં આવી ગયું છે. આપના મુખમાંથી જે કવિતા પ્રગટ થઈ હતી. તે સાંભળનાં મને આપના સ્વરૂપની મુક્તિ ધર્મ આવી હતી. આપ પોતે દિનોપરદશ છો. અને આ જગતની જૈન પ્રજાના મોટા ઉપકારી છો. હવેશમાં આપનો નિવાસ મહાપુરુષોના મુખમાં લેાય છે. પૂર્વે તીર્થંકરોએ, ગણપરોએ, અને મુનીશ્રેષ્ઠોએ આપના અદરશ સ્વરૂપને પારંવાર પ્રગટ કરેલું. તે અદરશ ઉપને આજે પ્રત્યક્ષ જોઈ મને અનિરાય આનંદ ઉપજે છે. પૂર્વના પુણ્યનાંશિ વિના આપના પ્રત્યક્ષ દર્શન થતાં નથી. કોઈ નાં શ્રવ્ય આપવાથી ચક્રવર્તી અને રાજાઓની નજીકનું દાન કરવાથી જે ઉપકાર થતો નથી. તે ઉપકાર આપનું દાન કરવાથી થાય છે. ઉપકાર દાન છે. એ મહા તીર્થંકરોના ભાવનાંશિ દાનના ન્યાયે જેન ઉપકાર દાનની બાંહે પ્રકાશ થાય છે તે મહાનુભાવ. આપના મુખની ચાણીના પરાંને માન મળે નહીં એમ અનુભવ કરી દીધું છે. હવે આપે કોઈ નવી નવિન વિચારનું નવું પાન તાપી માન-માનમાં મારી કહી દે.

પ્રજાનીના અ. નવન. સાંભળી દિનોપરદશ નવન થ. નવા. અન ન નવનીન સ્વરૂપ આપી મા. પા—ભદ્ર. નાવવાન થ. ને ના. ભા. ૧.

સદગુરુ ભવ્ય હોવાને દ્વિતીપદશ આપે છે—હે ભવ્ય હોવો ! જાત્રા થાઓ, તમે તમારા મોહબંધને તોડી નાખો, અને તમારો પોતાનો જે સમક્ષિત ગુણ છે, તેનું પ્રદર્શ કરો, અને તે ગુણ લઈને તમારા શુદ્ધ અનુભવનો ખેલ ખેલો, જે આ તમારું અદૃશ્ય શરીર છે. તે માત્ર પુદ્ગલનો પિંડ છે, અને તેની સાથે રહેલ કર્મ પણ એક પૌદ્ગલિક પિંડ છે, એ પુદ્ગલ પિંડનો જે રાગદ્વેષાદિ ભાવ તે તેનો સ્વભાવ છે, પણ એ વસ્તુની સાથે તમારો મેળાપ નથી; કારણકે, તે વસ્તુ જડ છે, ને પ્રગટ છે, તેથી તે દેખવામાં આવે છે, અને તમે તો ચેતન અને અદૃશ્ય છો, તેથી પુદ્ગલ પિંડની અને તમારી ભિન્નતા જગ અને તેજના જેવી છે.

દ્વિતીપદશના મુખથી આ વ્યાખ્યાન સાંભળી તે પ્રવાસી આનંદસાગરમાં મગ્ન થઈ ગયો. તેને એક દ્વિતીપદશ બોલ્યો—ભડ, તું હવે જ્ઞાના પુરુષ થયો, હવે તારો કેવો વિભાસ છે? તે તું નીચીની કવિતાથી સમજ લે:—

સવૈયા.

“ કોણ વૃદ્ધિવંત નર, નિર્મલ શરીર યર,
 જેટ જ્ઞાન દ્રષ્ટિમાં વિચારે વસ્તુ ચામતો ।
 અનીત અનાગત વર્તમાન મોહમ્મ,
 ત્રિષ્ટાં ચિદાનંદ સર્વ, વંશમે વિભામતો ॥
 વંશકો વિકારી, મહા મોહકો મુજાત મારી,
 આતમકો ધ્યાન કરી, દેવો પર મામતો ।
 કમ્મ કસંક પંક, મહિન પ્રગટ રૂપ,
 અવજ્ઞ અવાધિત, વિભોર્ક દેવ મામતો ॥૧॥

આ કવિતાના અર્થને પ્રવાસીને અખંડાનંદમાં મુગ્ધાથી દીધો. તે વખતે તે પવિત્ર પુરુષ નેત્ર મીચી ધ્યાનસ્થ થઈ ગયો. શબ્દવારે

કૃપા કરી કાળુવારે હિલા રહેા, અને મારો કાંઠં વિશેષ ઉપકાર કરેા. તમે આ જગતના ઉદ્ધારક અને મોક્ષપકારી છેા.

પ્રવાસીનાં આ વચનાં સાંભળી દ્વિતોષદેશે કહ્યું, હું જ્ઞાતા પુરૂષ, તું નિર્ભય ધર્મ આ તારા ભુમિમાં પ્રવાસ કરે. અર્દાધી થોડે જતાં તને એક બીજા જ્ઞાતા પુરૂષ મળશે. અને તે તારા હૃદયને ધણાજ સંતોષ આપશે.

મુસાફરે ચિંતામરૂન ધરને કહ્યું. મહાનુભાવ, આપે જે મુશ્કલા આપી તેને મારે હું આપના ઉપકાર માનું છું, તથાપિ આપના દર્શનને મારે માટે હૃદય વિશેષ આનુરૂ રહે છે. તેા આપનું દર્શન મને પુનઃ ધરે કે. નહીં? તેવી મારો પ્રશ્ન જિજ્ઞાસા છે. તે આપ પૂર્ણ કરેા. દ્વિતોષદેશે કહ્યું. ભડ, નિશ્ચિંત રહે આ તારાભુમિમાં ફરેક પ્રદેશની અંદર હું ચાર-વાર ભમ્યા કંઈ જુઁ. હજુ ફેરુ તને હું જાનું સ્થાને મળ્યા કરીશા. અને તારા નિર્ભય આત્માને અનુપમ આનંદ આપ્યા કરીશા.

આ પ્રમાણે ગદી દ્વિતોષદેશે ત્યાંયા આત્મજ પ્રમાદ થયેા. તેની સ્થૂળ કવ્યમૂર્તિ અનુચ થઈ હતી. પણ તેની મન-ભાવ મૂર્તિ ત્રવામીના હૃદયના કવ્યમાન ધર્મ ગદી હતી. તેની કવ્ય અને ભાવ અને મૂર્તિને નમન કરી જેને પ્રવામી આત્મજ આદંબા. આ બીજા વિષય પૂરે નીચની વિવિધ માલના તેની સામે આપ્યા—

મવેયા.

અપનેર્દી ગુન વર જાયમો પ્રવાહરૂપ.

વગ્નિયો નિઠુંકાસ અપને આપાગ્મો ।

અંતર તથા બાહ્યની વચ્ચેની જાણી તે બાહ્ય કાર્યમાં અખિત થઈ અને આ સમારના વિકારથી પ્રદેશને વિશે તે એવના દસવટે ભરપૂર થઈ રહ્યા છે.

આ પ્રમાણે સુસાદના સુખનું વ્યાખ્યાન સાંભળ્યે હૃદયમાં સતોષ પામી ગયો અને તેના મનમાં એ ધ્યાનનાં માર્ગે કહેવા વિચાર બંધાઈ ગયો. તથા પ્રવાસીની પરીક્ષા કરવાને બાંહેધર—ભદ્ર, તમારે સાંભળી મને સતોષ થયો છે. તથાપિ તમારા સુખની સાંભળવાની ક્ષમ્બાથી હું તમને એક પ્રશ્ન કરું છું. તે આપો.

પ્રવાસીએ વિનયથી જવાબમાં, મહાનુભાવ, હું કોણ માનું છું. તમારો મહાન પ્રશ્નનો પ્રયુક્ત મારે આપી શકાય ? તથાપિ જે આપની ક્ષમ્બા દોષ તે કરે. પણ જે હું વધામનું કહું. તે અગીકાર કરી પુરૂષ બાંહેધર—ભદ્ર. તમે જે આજ્ઞાના સ્વરૂપનું વધાર્યું છે. પણ તે વિશે એક મહાન દુષ્ટાંત આપી તે મને પૂછ કરે. પ્રવાસીએ સાંભળ્યા વિચારીને કહ્યું, બીજું કોઈ કેવલ મને હૃદયમાં સફરી આવતું એક અવદાનું દુષ્ટાંત મને સફરી આવ્યું છે. તે આપને “જેમ સુખના મંદેન બાંહેધરના ભંડાર છે તેવી રીતે એવના દસથી ભરપૂર થઈ રહ્યા છે.” આ દુષ્ટાંત સાંભળ્યા પ્રસન્ન થઈ ગયા. તેણે હૃદય પૂર્વક જવાબ પ્રવાસી. તારો અનુભવ તમારો પ્રશ્નનીય છે. તું મને સિદ્ધાવસ્થાનો અધિકારી થઈ ગયો.” પ્રવાસીએ પ્રશ્નને ઉપકારી, જે આપની ક્ષમ્બા દોષ તે. મારો હૃદય પ્રશ્નને ઉદભવ્ય છે. તે હું આપને નિવેદન કરું. જે નિઃશક થઈ ગયો.

સાત પાંચ પ્રશ્નનાથી જવાબમાં. “ભદ્ર, તું

હું તારી સાથે પરિચય સંભવાને ખુશી છું. તારી સાથે વા
સાપ કહેવાથી મને અનુપમ આનંદ આવે છે."

પ્રવાગીએ વિનયથી પૂછ્યું ? ક્યારે પર્યાયનો અભેદ કેવી રી
ધાય ?

ગાના—વિજ્ઞાનધન એ કલ્પ છે અને તેનો ગાના તે પર્યાય છે
નેથી વિજ્ઞાન અને ગાના એકજ છે. જ્યાં સર્વ કર્મનો કાય થાય
એવો જે કુવંદનમાં એટલે નિર્લેશ સ્વભાવ. તે સિદ્ધપદ્ધતિ કહેવાય
છે અને તે પદસાધ છે. જે તીથિકર સાધુઓ શુદ્ધ ઉપયોગ સહ
મન. વચન અને કાયકામાં મર્ગિ થઈ પર્યાય સહ રહ્યા છે.
એમાં સાધુ કહેવાય છે. એ સાધુપદ્ધતિ તે પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ છે. અને
પ્રત્યક્ષ તે પદોક્ત સ્વરૂપ છે. એ બન્ને અવસ્થાને સંકલિત એક
ગેમાન થન છે. માક્ષને કલ્પનાને નાપુ માધ્ય બન્નેને એક
ગાના મહેવથી ભેદ. તે બન્ને પદમાં વિજ્ઞાન ધન એક છે.
અને બન્ને પાત્રી ભેદમાં વિગત થ. રહે છે. આ ઉપરથી મિત્ર
ધાય છે કે. સર્વેના કલ્પ સ્વરૂપના અભેદ ભેદો છે.

પ્રવાગી—... એ અભેદ કલ્પવસ્થા ... થા નયના બગથી
ગાનાથી

ગાના—... એ અભેદ કલ્પવસ્થા ... થા નયના બગથી
... ન સર્વ. ...

જ્ઞાતા—જ્ઞાન, દર્શન અને ચારીત્ર એ ત્રણ વ્યવહારનયથી છે. કારણકે આત્મ દ્રવ્ય એક રૂપ છે અને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારીત્ર એ ત્રણ ભેદભાવના પરિણામ છે. એ ઉપરથી એકમાં ત્રણ ભેદ થયા તેથી એ વ્યવહારથી સમસરૂપ થઈ ગયું.

પ્રવાસી—એ વાત તો સમજવામાં આવી, હવે તેમાં નિશ્ચયનય ઉતારી સમજાવો.

જ્ઞાતા—ભદ્ર, આત્માને વિષે અનેક શક્તિ તથા અનેક પર્યાય દેખાય છે, પણ તે ખરી રીતે નથી. તે તો વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ દેખાય છે. અને જે વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ દેખાય તે સમજા કહેવાય છે, તેને બ્યારે નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ વિચારીએ, ત્યારે તે શુદ્ધ, નિરંજન અને એકજ જાણવામાં આવે છે.

પ્રવાસી—માહાનુભાવ, ધણે સારો ખુલાસો કર્યો, હવે કૃપા કરી શુદ્ધ અનુભવ વિષે કાંદી વિવેચન કરો તો મારા મનને અતિ આનંદ થાય. અને આ તત્ત્વભૂમિનો પ્રવાસ સફળ થાય.

જ્ઞાતા—ભદ્ર, તારી તાત્વિક પ્રીતિ એક મને અનિશય આનંદ થાય છે. શુદ્ધ સ્વરૂપને મારે એક નીચેનો ભાષા શાસ્ત્ર પ્રખ્યાત છે, તેને તું હંમેશાં મનન કરી ખુદિમાં સ્થાપિત કરી રાખજો:—

“ एक देखिये जानिये. समिग्हिये एक गर;
समल विमल न विचारिये. यह मिदि नहि छार. ” ?

ભદ્ર. તેની વ્યાખ્યા નીચે પ્રમાણે છે:—

“ જે એક શુદ્ધ ચેતનામય રૂપજ દેખવું, તે દર્શન, તેવી રીતે જાણવું, તે જ્ઞાન અને તેમાં જે રમી રહેવું. તે ચારિત્ર. તે નયની અપેક્ષાએ સમજા કે વિમજા રૂપ વિચારવું નહીં. એજ સિદ્ધ કહેવાય છે, તે સિવાય બીજા સ્વરૂપમાં સિદ્ધ નથી.”

પ્રત્યક્ષ માધ્યમે કલ્યાણ કરી અનાવરો. ભદ્ર. અહીંથી તું ધાડે દૂર જઈશ. ત્યાં મને એક મુરર આપા મળશે. તેને તું મુનનાથી આપી લેજે.

આ પ્રણામે કાદી ને માતા પુરૂષ આમળા આપ્યો. એણે અને જેન મુનાકર ત્યાંથી આમળા આપ્યો, ધાડે દૂર જતાં એક મુરર આપા બીચેનું પણ આપતી આપતી તેને માખી મળી—

મયેયા.

“મુરરકાની કદે રંગા રંગ. મુનો મેરી કીંગ,
 કેડ રાતિ કેમેરુકે વગે કાન કીજિય.
 નરદ મુદરન વિજાલ કો રિરંગ દ્યોઃ,
 કાનો જગાઠ અંગ હંમ મોતિ કીતિયે ॥
 વાદીયો વિનાય વાંચો ખ્યાન ચદ મૈનદય,
 વાદી રમિ જનમ વગે રમ વીતિય.
 વાદી જગાલ કો વિચાલ મવિજાલમ્,
 અનકિ વાદી અનક ફાટ મીતિય. ॥ ૨ ॥

આ મયેયા નાની નાની રસાની રસનાય અની મોલ
 ના રસનાની નાની નાની રસનાય નાની રસનાની
 રસનાની નાની નાની રસનાની આપા મુરરકાની રસનાની
 રસનાની નાની નાની રસનાની આપા મુરરકાની રસનાની
 રસનાની નાની નાની રસનાની આપા મુરરકાની રસનાની
 રસનાની નાની નાની રસનાની આપા મુરરકાની રસનાની
 રસનાની નાની નાની રસનાની આપા મુરરકાની રસનાની

રસનાની નાની નાની રસનાની આપા મુરરકાની રસનાની

કરી તથા મોહનો અંત સાચી અનંતકાળ મુઠ્ઠી હવે
પ્રકાશથી સિદ્ધ થઈ શકાય છે.

પ્રવાસીના મુખથી આ પ્રમાણે વાળ્યાન સાંભળી
શિક્ષા પ્રસન્ન થઈ નહ. તેણી માનદા થઈ બોલી—ભા
ત્રાત્રિક જુલિનો વિજ્ઞાસ જોઈ મને ધણાજ મતિપ
હુએ જે તમારી કૃતિ હાય તે કાંઈ માગી હોય. હું ત
વાને પૈયાર છું.

પ્રવાસીએ નમ્રતાથી કહ્યું, મહાનુભાવા, મારે આ
કેંક પરમાર્થની કૃતિ નથી. જે આપ પ્રસન્ન થયાં તે
આ તત્ત્વભક્તિના પ્રવાસમાં સાદાયભૂત થાઓ.

પરમાર્થ શિક્ષા પ્રસન્ન થઈ બોલી—ભાઈ, જાઓ.
ધારે દૂર જતાં તમે કેંક એક કીડાવાળું શાખાનું
લેશો, તે તમને જરૂરનમના ભિન્ન ભાવમાં દર્શાવે
આ પ્રમાણે કહી તે પરમાર્થ શિક્ષા ત્યાંથી અદશ્ય થ
ગઈ. જ્યારે તે મનોહરનું મુદરૂપ જોવામાં આવ્યું ન
જનપ્રવાસી ત્યાંથી આનંદ થાઈ—

મુસાફરે આનંદ થાઈ જાયું. ત્યાં એક મુંદરૂ
નગરે આકાશ તરફ જોવામાં આવ્યું. તે નગરનો કીડરૂ
અને કોંચા હોય. તીક્ષ્ણની ડોલ કેરણીયાના કોંચરૂએ
હતાં. તેની આંતર તરફ અગ્નિની મુદરૂ મોહા આવી
તેની આગરે આંતર તરફ કોંચી આઈ ગઈ હતી. તેને
હતા. અને દેવેક દેવાને જુદા જુદા આકાશને એક
આકાશ તરફ રોડેલા આ નગરને જો. જેનું મુસાફર
પડે—આહા! આ મુ હોય! આ તત્ત્વભક્તિના આંતર
જોના હોય? પરિવ્રજ જુલિનાથી પરનાથ શિક્ષાએ જે મત
હતી. તે પ્રમાણે આ નગરની જ્યારે હ. પણ તે આકાશ ત
અને તેમાં પ્રવેશ કરવાનું કાંઈ પણ સાધન જોવામાં આ
આ નગરમાં પેસાણો નાનું પાંડુ છે! તે પાંડુ જુલિના
આ મત નગર હોય કે નગર નગર હોય? તે માટે મન
તો નથી.

આણું વિચારી ને પ્રવાસી હોના રહેતા. ત્યાં આકાશ-
માંથી અદૃશ્ય વાણી ઉપજતી હતી—તે પ્રવાસી, આ નગર
સત્ય નથી. માત્ર બોધને માટે તને દર્શાવવામાં આવ્યું છે,
આ નગરનો ઉપનય તું તારા શરીર ઉપર ઉતારજો. આ
નગર ને એક શરીર સમજજો. તેને જે નવ દરવાજા છે, તે
તેની નવ દરિયાના કાર જાણજો. દરેક દરવાજા જે ધાણીદાર
બોધ છે, તે તે દરિયાના વિષયો છે. તે નગર સર્વથી વિભિન્ન
રહેવાય છે, તે ઉપરથી સમજી લેજો કે, આ શરીર ચિદાનંદ પદ-
માભ્યાથી ભિન્ન રહેલું છે.

આ પ્રમાણે બોધનાં વચનો ઉપચારી ને અદૃશ્ય વાણી
વિરામ પામી ગઈ. તેના મુખોપક વચનો સાંભળી પ્રવાસીને
વિશેષ પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થઈ. ચિદાનંદ આત્મા અને શરીરની
ભિન્નતા જાણી તેની તત્ત્વરૂપીમાં વિશેષ પ્રકાશ પડી ગયો.
તે અદૃશ્ય વાણી કોની હતી? તેને માટે તેના મનમાં શંકા
થઈ પડી હતી. આ તત્ત્વ ભૂમિનો કોઈ અમરકાર હતો એવું
માની અને હૃદયમાં સતોષ પામી તેણે પોતાનો પ્રવાસ
આગળ ચલાવ્યો.

તત્ત્વ ભૂમિની મુદ્દર સ્થના જેનો જેનો પ્રવાસી આગળ
આદ્યો, ત્યાં એક ચેતન્ય સ્વરૂપ તેના જોવામાં આવ્યું. તેને
જેનાં પ્રવાસીના હૃદયમાં પરમાનંદ પ્રગટ થઈ આવ્યો.
તેના આનંદ સાગરના ઊર્મિઓ ઊછળવા સામ્યા અને જાણે
નિર્ભંગ દ્રષ્ટિ ઉપર અમૃતનું સિંચન થતું હોય તેવો ઊત્તમ
અનુભવ તેને પ્રાપ્ત થવા લાગ્યો. તે શીતળ અને શાંત
સ્વરૂપનું દર્શન કરી પ્રવાસીએ પ્રમુખ્યક પ્રશ્ન કર્યો—હું
શાંત મૃતિ શુદ્ધ સ્વરૂપ આપ કોણ છો? આપની શુદ્ધ પ્રકાશ-
મય પ્રતિમાનું અવલોકન અને અનુજ્ઞા આનંદ ઊત્પન્ન કરે છે.
આપના સ્વરૂપની આસપાસ રહેલું આ મંડળ મારા અતરની
પ્રતિમા ઉપર સારો પ્રકાશ પાડે છે.

મહાનુભાવ, કૃપા કરી તમારા મુદ્દર અને જ્ઞાન સ્વરૂપનું
મને જ્ઞાન આપો.

તે ચૈતન્ય સ્વરૂપમાંથી નીચે પ્રમાણે ધ્વનિ ઊત્પન્ન થયો:—

હું તત્ત્વપ્રેમી પ્રવાસી, તું મારા સ્વરૂપને સમજે છે, તથાપિ
તારી આગળ મારા સ્વરૂપનું સ્પષ્ટીકરણ કરવાની આવશ્યકતા છે,
તેથી હું કહું, તે સાંભળ. હું પાતે વસ્તુ સ્વરૂપ છું. મારા સ્વરૂપને
ખરે અનુભવી જાણી શકે છે. તે સિવાય જોવા તેવા પુરૂષથી મારું
સ્વરૂપ જાણવામાં આવતું નથી. મારું સ્વરૂપ જાણવાને માટે હૃદયમાં
ધણી શંકાઓ થવા કરે છે. પણ જ્યારે હૃદય તત્ત્વ જ્ઞાનથી ભરપૂર
થાય, ત્યારેજ મારું સ્વરૂપ જાણવામાં આવે છે.

પ્રવાસીએ પ્રેમ દર્શાવી કહ્યું, મહાનુભાવ, કૃપા કરી તમારા એ
સ્વરૂપનું મને જ્ઞાન કરાવો. મારા અંતરની એજ ઇચ્છા છે. અને
એ ઇચ્છાને આધીન થઈનેજ હું આ તત્ત્વ ભૂમિનો પ્રવાસી થયો છું.
મારા ઉપકારી પૂર્વ મિત્રે તેને મારેજ આ પ્રયાસ કર્યો છે. હું ક્યા-
નિધિ. મારા ઉપર કૃપા કરો અને મને આપનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણવો.

વસ્તુસ્વરૂપ દ્વાન્ય જ્ઞાન કહ્યું. ભર, મારું સ્વરૂપ જાણવાની
ઈચ્છાવાળાએ પ્રથમ જીવની સ્થિતિ જાણવી જોઈએ. કારણકે,
કર્મનાં જગ મુખદુઃખને ભોગવનારો જીવ એ કર્મનાં જગમાંથી
જ્યારે મુક્ત થઈ શકે ! એ ચાત તેની સ્થિતિ જાણવાથી સક્રયમાં આવે
છે. અનુપમ મહિમાને ધારણ કરનારો જીવ આ શરીરમાં કેવી
રીતે પમાય છે ! તે જાણવાને માટે એક ઉત્તમ દષ્ટાંત અપાય છે.
જે કોઈ મોટા દ્રવ્યના નિધિ જમીનમાં દટાઈ રહેલા હોય, તે કોઈના
જાણવામાં આવતો નથી. પણ જ્યારે કોઈ તે ધનના નિધિને
ખોદી જમીનમાંથી બહાર કાઢે ત્યારે તેજવાળા માણસના દેખવામાં
આવે છે. એટલે તેના પ્રત્યક્ષ અનુભવ થાય છે. તેવી રીતે આ
જીવ અનાદિ કાળથી જ એવા પુરૂષના દ્રવ્યરૂપ જમીનમાં દટાઈ રહેલા

કર્મના સંયોગી જીવ અનાદિ કાળનો છે. તે સંગના મમત્વથી ઉલ્લાસ ભાવમાં વહી રહ્યો હોતો. જ્યારે તેને સિદ્ધાંતના યોગથી જડચેતનની ભિન્નતાનું જ્ઞાન થયું, ત્યારે તે પોતાના સ્વરૂપને તથા પરના પુદ્ગલના સ્વરૂપને સમજ્યો. અને તે પરના રૂપથી જુદા થયો અને તેણે પોતાના સ્વરૂપનું મહત્ત્વ કર્યું.

જીવને જડ-પુદ્ગલનો યોગ તે પારકા વસ્ત્રના જેવો છે. જે સિદ્ધાંતથી એ જ્ઞાન થયું, તે સિદ્ધાંત પેસા વસ્ત્રના માણેકના જેવો સમજ્યો. જેમ પેસાને તે વસ્ત્ર પારકું છે એવું જ્ઞાન થયું, એટલે તે વસ્ત્રને તેણે છોડી દીધું, તેવી રીતે જીવને જ્યારે પોતાના સ્વરૂપનું અને પરના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયું, ત્યારે પોતે તે પરરૂપથી જુદા થયો એટલે તેને પરરૂપનો ત્યાગ કર્યો અને પોતાના સ્વરૂપનું તેણે મહત્ત્વ કર્યું હતું.

હું પ્રિય પ્રવાસી, હવે તેને મારે હું તને એક નીચીની કવિતા કહું તે તું ધ્યાન ધરે સાંભળજે. એ કવિતા તને નિશ્ચયનયના સ્વરૂપનું બ્યાન કરાવશે:—

અડિલ્લ છંદ.

“કહું વિવચ્છન પુરુષ સદા હોં એક હોં;

અપને રમસોં જયોં આપની ટેક હોં ।

મોહ કર્મ મમ નાહિ નાહિ અમ કૂં હૈ,

શુરૂ ચેતના મિંચુ હમારો રૂપ હૈ. ॥ ૧ ॥

પ્રવાસી તે સાંભળી પ્રસન્ન થઈ બોલ્યો મહાનુભાવ,
મં આ કવિતાનો ભાવાર્થ મારી જુદી પ્રમાણે માર્યો કર્યો છે,

કાળનો રહેલો છે, તે તકાળ દૂર થઈ જાય છે. એટલે પોને ઈંટોની ભડીમાં ગાળેલા મુવર્જની જેમ શુદ્ધ ચેતન નિર્મળ ચરણે પ્રકાશરૂપ થઈ જાય છે.

પ્રિયમુસાફર, તે ઊપર એક નદીનું દર્શન સમજવા જેવું છે. જેમ કોઈ નાયનારી ઓ વખતભરખુધી મુશોભિત થઈ આડા પડેલા સપી રંગભૂમિ ઊપર આવી ઊભી રહે, પણ જ્યાંમુધી તે અંતરપર દૂર કુર્ચું ન હોય, ત્યાંમુધી તે લોકોના જોવામાં આવતી નથી. પણ જ્યારે તે અંતરપર દૂર કરે એટલે તે લોકોના જોવામાં આવે છે અને તેના 'શરીરનું' તથા 'વંચભરખુનું' સૌંદર્ય બેઠું લોકોના મન રંજન થાય છે. તેવી રીતે આ જ્ઞાનનો સાગર આત્મા આડા મિથ્યાત્વ રૂપ પડામાં છુપી રીતે રહેલો છે, તે મિથ્યાત્વ રૂપ મંથિતો પડેલા જ્યારે દૂર થઈ જાય છે, ત્યારે તે આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે. જે સ્વરૂપ જ્ઞાનરૂપ સાગરથી ભરપૂર છે. તેનાથી તે આ ત્રણ લોકને ભરી રહ્યો છે અને તે ત્રણે લોક તેને વિષે બાસી રહ્યા છે.

વત્સલ્યરૂપના મુખથી આ આખ્યાન સાંભળી પ્રવાસી અત્યંત પ્રમદ્ધ થઈ ગયો. તેના હૃદયમાં અને શેષેશેષ તાત્વિક હૃદય વ્યાપી રહ્યો. આ અનાદિ વિશ્વ અને તેમાં રહેલા જડ ચેતન પદાર્થો તેની દિવ્ય તથા તાત્વિક દષ્ટિ આગળ ખુલ્લી રીતે રેખાવા લાગ્યા. પછી તે પ્રવાસીએ વત્સલ્યરૂપના ચરણમાં વંદના કરી અને અજ્ઞાતિ જોડી તેની નુનિ કરી.

તે પ્રવાસી તાત્વિક પ્રેમમાં મગ્ન થઈ અજ્ઞાતિ જોડી ઉભો રહ્યો અને તે વખતે દિવ્ય નેજને ધારણ કરનાર વત્સલ્યરૂપ મુખથી

લોકાની જાણ છે, સોનેરી જાણતી નથી. તેવી રીતે આ અંતરાત્મા પુરુષગતી અંદર સંકેતો છે. અંદરે પુરુષગત અને તેનું અરૂપ જાણવામાં આવે ત્યારે તે નિર્ભય રૂપ જાણાય છે. એકજ આત્મા અવધારનય વડે આધ્યાત્મા અને અંતરાત્મા કહેવાય છે; પણ નિશ્ચયનયથી તે પરમાત્મા છે.

તે પ્રિય પ્રવાસી—હવે અને અહવે-પુરુષગતના સમય કેવી રીતે છે? તે સાંભળ—વહુ, મધ, રસ અને અર્ધ રૂપ—એ પુરુષગતના ન્યાય છે, તેને હવે નવી નવી રીતે ધારણ કરે છે; તેથી હવે અરૂપ મારી કહેવાય છે. જે પુરુષગત છે તે કર્મ છે પણ તે વસ્તુના વિચાર કરવાથી એ કર્મ અહવે છે. અને જે ચિત્રપ ચિદાનંદ છે, તે સર્વજ્ઞ એક અરૂપ છે ને અહવેથી ભિન્ન છે.

પ્રવાસીએ જાણીનેતરેનું પુછ્યું. 'મદ્દાશય, મારી જુદી પ્રમાણ હું સમજ્યા છું. તથાપિ વિશેષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાને હું આપને પુછું છું કે. જગત્-પુરુષગતના સંબંધથી હવેનું જગત્ કર્મ પ્રાપ્ત ન થાય.'

જ્ઞાને કોનાર આ'વા—ભડ. તે કોપર એક દૃષ્ટાંત છે, તે સાંભળ—જેમ વડો નાટીના છે. પણ તેમાં જોઈ શકાય તેના તે પીના વડો પણ કહેવાય છે; પણ વસ્તુનાયે વગરનું રૂપ મારીનું ના પીનું નથી. તેવી રીતે વર્ત્તા. મધ, રસ અને અર્ધ વગરે નામ કર્મ (પુરુષગત) અહવેરૂપ-જગત્ છે. તેના સંબંધથી હવેનું જગત્ પ્રાપ્ત થતું નથી. વસ્તુનાયે હવે-અહવે જુદા છે.

જ્ઞાનના મુખમાંથી આ દૃષ્ટાંત સાંભળી પ્રવાસી અત્યંત ખુશી ખુશી થઈ ગયા, તેવામાં નીચે પ્રમાણે એક કાવ્યના અર્થથી જાણે તેના સાંભળવામાં આવ્યો.

ચેનન સ્વરૂપે મેષ ચેનનીથી જાણાયું, ૭૮, તે તારી એવી ઈચ્છા હોય નો સાંભળ—હું પોને ચેનન સ્વરૂપ હું અનુભવિ મહાભાષ્યો અને નિરાભાષ, અસખ, સદુજ સ્વભાવ, અચળ, અનાદિ, અનન અને નિન્ય કહે છે. કોઈ પણ રીતે મારો ભાષ (ખંડન) થતો નથી. તેથી હું નિરાભાષ હું. દ્વિતીયા જ્ઞાનથી હું સત્ય થતો નથી. તેથી હું અસત્ય-અસખ હું. હું પોનેજ મારો સ્વરૂપનો જાણા હું, જીજ્ઞ કોઈ અને જાણના નથી, તેથી હું સદુજ સ્વભાવ હું. મારું સ્વરૂપ કદિ પણ ચળ અસ્થિર નથી. તેથી હું અચળ હું મારાથી કોઈ આદિ નથી અને મારો અનં પત્ર નથી તેથી હું અનાદિ અને અનંન હું. અને નિન્ય પણ હું.

ચેનન સ્વરૂપનાં આ વચન સાંભળી પ્રવાસી આનંદ સામં રમાં તરવા સામ્યા. પછી તેણે વિનયથી જાણાયું, ‘મહારાજ, મને તમારું સ્વરૂપ સ્પષ્ટતાથી સમજાવો. ચેનન સ્વરૂપે સાનંદ થઈ જાણાયું—ભદ્ર. માઁ સક્ષાત્ ચેનન છે. અને અણવતું સક્ષાત્ અચેનન છે. તે કોભય પદાર્થ શુદ્ધ શુદ્ધ છે. જેના ધરમાં સમ-કિન દષ્ટિનું અજરાશુ પડ્યું છે. તે વિચક્ષન પુરૂષ તે બન્ને જીવ અણવને ભિન્ન ભિન્ન જાણે છે. આ જગતમાં જે અનાદિકાળના મુખે અને મોહાંધિકારમાં મન થઈ રહેલા છે. તે સોક જીવેનને એક માને છે અને જીવને મુનિમાન માને છે. પણ તે મિથ્યાત્વીઓ આખરે પાતાની મુકિતમંજ પરાજિત થઈ જાય છે.

હૈ ભદ્ર, તું દીવે વિચાર કરનારો અધિકારી જાણા છું, મારે તારી મનોવૃત્તિમાં આ માટે વચાથે કથન નિરાકરપણે સ્થાપિત થયું હશે. તથાપિ એ તારા દૃષ્ટ્યમાં જરા પણ શંકા રહેતી હોય તો, તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા મને પ્રશ્ન કરી દર્શાવજો.

પરથી ધારણ કરે છે અને સર્વ પદાર્થને પોતાનામાં પ્રતિબિંબિત
કે, —

આ પ્રમાણે ચેતન સ્વરૂપના મુખોદય વચનો સાંભળી
પાસીના હૃદયમાં વિદાનદનો આનંદ પ્રગટ થઈ ગયો અને
તે આનંદાનુભવ અધિકપણે વધવા લાગ્યો. પછી ચેતન સ્વરૂપે
આનંદપૂર્વક જણાવ્યું કે, હે પ્રવાસી, હવે હું તારી જીવે. તને આ
પાસમાં ધણીવાર મારું દર્શન થયા કરશે. આ ભૂમિકાનો પ્રવાસ
સા તાર્તિયક જીવનને મુધારવામાં મુખ્ય સાધન થઈ પડશે. અને
તારા હૃદયના સંદેહના પડાને સંવર દૂર કરી શકશે.

આ પ્રમાણે કહી ચેતન સ્વરૂપ અદૃશ્ય થઈ ગયું અને તત્કા
ત્તે જ પ્રવાસીએ પોતાનો પ્રવાસ આગળ વધાર્યો.—

પ્રવાસી જોવામાં ઘાટે દૂર ગયો, ત્યાં આકાશમાં એ ત્રિમુ-
ર્તિ સ્વરૂપ તેના જોવામાં આવ્યું. “આ ત્રણે મૂર્તિઓ કોની
કે?” એમ પ્રવાસી પોતાના હૃદયમાં વિચાર કરતો હતો, ત્યાં
આકાશમાંથી નીચે પ્રમાણે અદૃશ્ય ધણી પ્રગટ થઈ :—

હે પ્રિય તત્ત્વ ભૂમિના પ્રવાસી, જે આ ત્રિમૂર્તિ તારા જોવામાં
આવે છે, તે ત્રિમૂર્તિ કર્તા, કર્મ અને ક્રિયાની છે. તે ત્રણે મૂર્તિનો
સંબંધ જીવની સાથે છે. તે સંબંધ કેવી રીતે છે? તે તારે
જાણવું છે. તેમ જગી એ સંબંધ અજીવને વિષે કેવી રીતે રહે
છે? એનો પણ તત્ત્વશુદ્ધિ વિચાર કરવાનો છે.

આ અદૃશ્ય દ્વિતિ સાંભળી પ્રવાસીએ તે દિશા તરફ જોઈને
કે સ્વરૂપે કહ્યું. “મહાનુભાવ, આપ જો કૃપા કરી પ્રત્યક્ષ દર્શન
આપે તો મને ધણી લાભ થાય. જગો આ ત્રિમૂર્તિમાંથી જો કોઈ

તૃતીય ભૂમિકા.

(કત્તાં કર્મ ક્રિયા ભૂમિકા.)

૬૦૭૨૫ ૩૦.
 જે તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રેમી જેનપ્રવાસી આગળ આવીયા, ત્યાં એક
 ૭૧૭૧ — એ મુંદર દરવાજા જેવામાં આવ્યા. તેના વિશાળ
 કાર ઉપર વિવિધ જાતની રચનાઓ ગાડવેસી હતી. આરે તરફ
 રંગમંડળી આવડાઓ આવેતા હતા, અને જુડાં જુડાં વસ્તુસ્વરૂપને
 રંગાવનારાં ચમત્કારી ચિત્રો આગેખેડાં હતાં.

પ્રવાસી એ ભૂમિકાનું મહાકાર જોઈ સાનંદાચર્ય થઈ ગયાં,
 "ત્રિનાથ નમઃ" એ વાત્સલ્ય ઉચ્ચાર કરી તેમાંનેલું પ્રવેશ કર્યો, ત્યાં
 નીચે પ્રમાણે એક નંદાજીત કવિના નેના સાંભળવામાં આવી:—

મવેયા.

પ્રથમ આકાશની ત્રીવ કહે મેં મર્યાદા.
 દ્વયમેં ન જાણ મેં હી કળા કરમદો;
 જ્યાર વિવેક આપો આપાવજેદ પાપો,
 તપો કંઈ ગપો મિટી જાગ્ય જાગ્યો. ।
 તાર્મ દહો દગ્ધો ગુણજ ગાય મર,
 તાર્મ દુઃખ સમ્યો મુગ વુગ વમ્મકો:

છે, એટલે તેના કર્તાપણા રૂપ મિથ્યાત્વનો ભ્રમ ટાળી જાય છે, જ્યારે ભ્રમનો નાશ થયો તો પછી તેને હ દ્રવ્યના ગુણ પર્યાય આત્માને વિશે ભારે છે. ક્ષણે ક્ષણે અવસ્થાના બેદ તે પર્યાય કહેવાય છે. પછી તેજે પૂર્ણ પુરૂષ આત્મા છે તેને તે જાડ શંકે ન, એટલે 'કર્મના કર્તા પુરૂષાગ પિંદ છે' એવું તેના માનવામાં આવે છે, અને પાને અકર્તા છે એવું સમજે છે. તે પછી - ક્ષાયજ્ઞા (જાળુનારખકું) વેદજ્ઞા (વેદચાંખકું), અને ચેતનજ્ઞા (ચેતનખકું) કલ્યાણ જે આત્મિક ધર્મ છે, તે સ્વભાવનો હું પાને કર્તા છું, એમ તે માને છે. એટલે 'હું' કર્મના અકર્તા અને પાતાના સ્વભાવનો કર્તા છું' એમ તે કહેવા લાગે છે."

આ પ્રમાણે વ્યાખ્યાન સાંભળી પ્રયાસીનું હૃદય પ્રમુદ્ધ થઈ નહું. તેના વિદ્યુત્ત્વ હૃદયમાં 'જીવમાં કર્તા ધર્મ કેવી રીતે સાચુ પડે છે.' એ વાત જાણવામાં આવી. તે પછી પ્રયાસીએ પ્રસન્ન થઈને જણાવ્યું. "તે અદૃશ્ય મહાત્મા, તમે મારો મારો ઉપકાર કર્યો છે. તમારો આ વ્યાખ્યાન મારા હૃદયમાં વિશેષ પ્રકારે પાડ્યો ન. 'પૂર્વ મિથ્યાત્વીયાના પ્રસંગથી કર્તાને માટે મારા વિરુદ્ધ વિચારવશ દુરાભન પછી સમકલ્પના સાભથી મારા ને વિચાર ગિયિલ ના થયલા સ્વ જેની અદૃશ્ય અનેક જાતની શંકાઓએ વ્યાપ્ત કર્યું હતું. તે અથી નાશવંત આજે નિર્મળ, ધર્મ મર્મ છે. અને મારા હૃદયના આદેશ વર્તના મુદ્ધ સિદ્ધાંતે પ્રવેશ કર્યો ન અને મુદ્ધ તત્ત્વના કેવળ વિજ્ઞાન મારી મનાવુનિ ઉપર સારી રીતે નમરી નહા ન. તે રૂપાંતર દર. મારી ઉપર કૃપા કરી કાર્ત્ત્વ દેહાત આવી નવ દુઃખ ન વિશે વિશેષ ગ્રાહ આપા."

સંસારીનો આ ખીટી નાવનાના ન્હીકાર થયો અને મગનવાથી અદૃશ્ય નિર્ગળ પાછી નીચે પ્રવણુ પ્રવલ મર્મ.

મઘી અપકારનો નાશ થઈ જાય છે, તેમ કર્મનો કર્તા માનવાનો વિપરીત જાય નાશ પામી જાય છે. એવી રીતે જ્યારે જીવને અપ્રમત દયા પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે તે આત્મ સ્વભાવનો સાધક થાય. તે વખતે કર્મનો કર્તા કેમ થાય? અને તે પુરુષગણે કર્મને કેવી રીતે કરે? એ જાણવાના ઉપયોગ સ્નેહનો નથી. ?

[illegible]

આદ્ય સુત્રમાં આપણે જોયેલા પ્રકારના પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપણે જોઈ શકીએ છીએ. આદ્ય સુત્રમાં આપણે જોયેલા પ્રકારના પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપણે જોઈ શકીએ છીએ. આદ્ય સુત્રમાં આપણે જોયેલા પ્રકારના પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપણે જોઈ શકીએ છીએ.

નિરંજન સુજાત ક્ષીનો અનુજાકે રસજીનો,
 કીનો વ્યવહાર દૃષ્ટિ નિહચ્છેમે રાણી હું ;
 જરમકી દોરી તોરી, ઘરમકો જયો ઘોરી,
 પરમસો પ્રીતિજોરી કરમકો સાગ્વી હું ॥ ૧ ॥

આ કવિતા ઉચ્ચાર્યા પછી જ્ઞાનસામર્થ્યે પોતાની મેળેજ તેનું વ્યાખ્યાન કરવા માંડ્યું—

“આ સંસારમાં જીવ અનાદિકાગથી અજ્ઞાનીજ છે, તે અજ્ઞાનને લાડને તે કહે છે કે, ‘શુભ અશુભ કર્મનો કર્તા હું પાતેજ છું અને કર્મની ક્રિયાનો પક્ષપાતી પણ હુંજ છું.’ જ્યારે તેના અંતરમાં સારી મતિનો ભાસ થાય છે, ત્યારે તે મન, વચન તથા કાયાના યોગથી ઉદાસ થાય છે, એટલે તે યોગને તે પરંપ્ર સમજે છે. જ્યારે એ યોગની મમતા મટી જાય છે, ત્યારે મન વચન અને કાયાના યોગની બુદ્ધિનો તે ત્યાગ કરે છે, અને દ્રવ્ય-બુદ્ધિ રાખીને આત્માનો જે નિર્ભય સ્વભાવ છે, તેનું મહત્ત્વ કરે છે અને તે પછી તે સ્વભાવના અનુભવ રૂપમાં મમ થઈ રહે છે. જો કે તે જીવ સર્વ વ્યવહારમાં તો પ્રવૃત્તિ કરી રહેો છે અને દૃષ્ટિમાં મદા તો નિશ્ચયમાં રાખી રહેો છે, તથાપિ તે જ્યારે સમજનો ધયો, ત્યારે તે જમની દોરી તોડી નાંખે છે, એટલે હ્રસ્વપણાનો ત્યાગ કરી દે છે. અને આત્મિક ધર્મ જે પોતાનો મૃગસ્વભાવ છે, તેને ધારણ કરે છે, અને પછી પરમ પદની સાથે પ્રેમ બાંધી એટલે સિદ્ધિપદ ઉપર પ્રીતિ રાખી કર્મનો સાક્ષી થઈને રહે છે અર્થાત્ જે પુરુષજ કર્મને કરે છે, તેનો સાક્ષી ધર્મ રહે છે.”

તેં મિત્ર પ્રવાસી, આ પ્રસંગે તને સમરસ આવનું સ્વરૂપ કહું; ને માંબજા—ને બન્ને નયને સમાન ભાવે રાખી સમકિતસદિત સમરસ આવમાં સ્તેનાર પુરૂષ સર્વ રીતે પ્રશંસાપાત્ર છે. તેવો પુરૂષ બન્ને નયનું યથાર્થ સ્વરૂપ અણી તેજાનો પક્ષપાત તથા સમરસભાવમાં રહે છે, અને સર્વ નયના વિસ્તારમાંજે ચેતનાની ઓડના છે તેને આભાર રાખી મદામદના બ્રમ્હો નારા કરી શુદ્ધ ચિદાનંદના અનુભવનો અભ્યાસ કરી તે ક્ષપકક્રોણીયર આરોહણ કરે છે. પાત્રી ત્યાં રહેલ પરમાત્માના બળનો પ્રકાશ કરી શુષ્કતા રાગિરૂપ એવા પ્રાણાહન વિંદે મળી આવે છે.

પાત્રી તે પ્રવાસી, સમરસ આવને પામતો પુરૂષ કેવો વિચાર કરે છે? તે તારે અવરથ જાગૃત થાવ્ય છે—તે કહે છે કે, જેમ કેઈ આશ્ચર્ય પાત્રમાં ઢોલ પગારી જાગજાગતા રૂપ પાસજ કરી પાનાની વ્યાનુરીની વિદ્યા પ્રનારે છે. અને તેને કોઈ સાચી માને છે, તેવી રીતે હું અનાદિ કાળથી મિથ્યાત્વની શરૂઆતમાં મમ બની ગયા હું. અને જાગૃતત્વની પામિમાં આવી તેને જે ન પાનાની માની કીધી હતી તે દાહ ને જ્ઞાનની કળા પ્રાપ્ત થયાથી ન મી પ્રમાદિ ૧૦ વર્ગ નહાં છે. તેથી પાનાની અને પાની સામયી માન આજ ન થતા આવી ન, છે. પાત્રી જે જ્ઞાનકળાના કલ્પ થયાથી સ્વનુર્દિન્યથા થાય છે. તેથી પાનાની ૧૦ જગતી મુદ્ધિ માનવા આવી નહાં જિજ્ઞાસથી તારી અચારિ જે માત્ર ૦૬૪૫ નવ ન મારી રીત આગની કીધી છે. આજ મુદ્ધિવાન કરી રહી નવ જે આ ૩૫ નવ અનુભવ થાય છે. તે આનંદ અનુભવી છે. તે આનંદ અનુભવ જનન થયા તેથી, જે ન અનુભવ ૦૬૪૫ નવ મુદ્ધિ અનુભવ અનુભવ ૦૬૪૫ નવ મુદ્ધિવાન થાય છે—તે આનંદ અનુભવ જનન થયા તેથી અનુભવ આનંદ છે.—

જ્ઞાનભાવ અને મિથ્યાત્વભાવ એક કહેવાય નહીં. જે રાગ કેવે
ખાદ વગેરે બાવ છે તે જ્ઞાનમાં હોવા નથી, તેથી જ્ઞાન કર્મથી
વ્યુત્કં છે. તેથી સિદ્ધ થઈને, જે જ્ઞાન હોય તે કર્તા હોઈ શકે નહીં.

વગી માત્ર હૃદયમાં રહુ છે કે, પુરુષગદ્યરૂપ કર્મ અને
રાગ દ્વેષાદિક ભાવ એ બન્ને મગીને એક રૂપ થાય નહીં. એ
બન્ને ભાવ સિદ્ધ સ્વરૂપમાં છે, પણ તે સ્વમાં કાંઈ રહેવા નથી,
કારણકે, જે કર્મપિંડ છે તે પુરુષગદ્યરૂપી છે અને રાગદ્વેષાદિકભાવ
તે તો મૂલ સ્વનો જામ છે. અસમ્યક્ સ્વ તેની એકતા હોતો રહ્યો
છે, અને પુરુષગદ્ય અનંતતાને હોવા રહ્યા છે, તો કર્મતા કર્તાપત્રતાને
એ બન્ને સમપ્રકૃતિ કેમ ધારણ કરશે? આ જગતમાં સર્વ કોઈ પાત-
પાતાના સ્વાભાવિક વિલાસમાં મગ થઈ રહ્યા છે. જેવો પાતાનો
સહજ સ્વભાવ છે તેવાજ તે પરિવ્રમી રહ્યો છે. એ ન્યાયની ધાન
છે, તેથી " જગદ્ગ્રી કર્મનો કર્તા સ્વ છે" એવું બોલનારો સ્વ
તત્ત્વ ખાદથી વિકળ છે.

પ્રવાસીનાં આ વગન સાંભળી શુદ્ધાનુભવ પ્રસન્ન થઈને
બોલ્યો—હં જાની નુસાદરે. તાનમાં માત્ર સ્વરૂપનું જ્ઞાન તોઈ હું
પ્રસન્ન થઈ નંધા છું. તાન અને માત્ર સનાતનની દૃતાર્થતા થઈ
મઈ છે. હવે હું મઠે છું. મને પ્રસન્ન થઈને રમ્યા આપ.

પ્રવાસી નાં-નાં સ્વને બોલ્યો—મહાનુભાવ. એ પેના પિના
માત્રથી શી રીતે રહેવાસ? આપના પરિવ્ર સનાતનનો અપૂર્વ
આનંદ અનુભવી માત્ર હૃદય આનંદમય થઈ રહ્યું જ.

શુદ્ધાનુભવે પ્રેમપૂર્વક રહ્યું. ભડ. નું ચિત્ત રાખીશ નહીં.
હુ માત્ર સ્વજ સ્વરૂપથીજ તારાથી વ્યુત્કં પડે. ને પછી માત્ર નુજમ
સ્વરૂપ તારામાં હુંમેમાં તાસ કરીને રહેશ. નું સદા શુદ્ધાનુભવી
થઈ માત્ર અપૂર્વ આનંદના બોજા રહ્યા રીશ.

“ એવ જીવરૂપ મગના જ્વારને ધારણ કરતો નથી. તે જ્ઞાનનાજ રસમાં રમનારો એટલે જ્ઞાનાપત્રમાં રહેનારો છે. જે જ્ઞાનાવસ્થાદિક કર્મ તથા રાગદ્વેષાદિક છે તે પુનઃજની સામગ્રી છે. એ જીવના અસંખ્યાન પ્રદેશને વિષે એવી શક્તિ પ્રગટપણે રહેલી છે, કે જે શક્તિ અપર્યાયનીય છે. તે શક્તિના પ્રભાવથી એવ જ્ઞાનાવસ્થાસમાં ગંભીર, ધીર અને નિર્મળ મનિમાન થઈ સ્થિરતા સાધે રહેતો છે. આયું પ્રભાવે યુક્ત સમ્યક્જ્ઞાન જ્યાંમુઘી પર પિંડમાં પ્રકાશમાન થઈ રહ્યું છે, ત્યાંમુઘી ને અન્યાયના રવરૂપને જોતો નથી. તે નગરમાં ધર્મરાજની જેમ જ્યાં ત્યાં નીતિનિજ લેતો છે.”

પ્રિય પ્રવાસી, આ વાત તારા ઘરપિંડમાં રથાપન કરી રાખજે. હવે હું તારાથી છુટો પડું છું—આહ છું કહી તે દિવ્યમૂર્તિ મુક્તાનુભવ ત્યાંથી પ્રસારે થઈ આવ્યો ગયો. જૈનપ્રવાસી પ્રેમ દૃષ્ટિથી તેનું અવસોહન કરી રહેો.

સાબુવાર પછી જૈનમુસાફરે પાતાળા પ્રવાસ આગળ ચલાવ્યો. ત્યાં તત્ત્વભૂમિની ત્રીજી ભૂમિકાનાં હંડો આવ્યાં. પ્રવાસીએ પાતાળાની દૃષ્ટિ આગળ પ્રસારી ત્યાં એક સુદર નાપુનઢાર જંગમમાં આવ્યું. તેની રમણીયતા દિવ્ય હતી. આને તરફ દિવ્ય ચેત્તાભાવે પ્રકાશ પડી રહેો હતો. જે જંગમ જૈનપ્રવાસીના હૃદયનાં દુર્ગની સદુરીમાં ઉછળવા લાગી.

તૃતીય ભૂમિકા.

નમામ.

ચતુર્થ ભૂમિકા.

(પાપ પુણ્યની ભૂમિકા.)

ઉપગત આનંદ સાગરમાં મગ થયેલા અને પાનાના નવનવા પ્રવાસની અલભ્ય આશાને ધારણ કરતા જૈનપ્રવાસી તે મનોહર હારતે જોઈ ઉભા રહ્યો, તેણે પાનાની દૃષ્ટિ આકાશ તરફ નાંખવા માંડી. તેવામાં નાપુરના શિખર ઉપરથી નીચે પ્રમાણે એક ગાથા સાંભળવામાં આવી:—

કવિત્ત.

“ જાકે જુદે જોત થદ અંતર,
 વિનરો મોટ મદાત્મ મોક ;
 ગુન અરુ અગુન રુમકી દુવિધા,
 વિંઃ મદ્દન વિમે ઇક ચોક ;
 તાકો કલા જોત મંગન,
 વનિ નર્મ મય હોક અહોક ;
 મા વસંત શશિ નિગમિ વનામિ,
 મોમ નવાડ દેનુ વગ થોક.”

ને પુણ્યના ઉદયથી શાના ધાય છે, તેનો સ્વાદ મિષ્ટ છે. એટલે
પાપ અને પુણ્ય—એ બન્નેમાં રમસેક પડુ ગહેણા છે.

પાપકર્મ ક્ષેષારૂપ તથા તીવ્રક્રાયારૂપ છે અને પુણ્યકર્મ શુદ્ધ
અને મંદક્રાયારૂપ છે—એથી ને બન્નેનો સ્વભાવ પણ ભુદા
હોય થયો.

પાપકર્મથી નરક અને નિર્વચની મનિ ધાય છે અને પુણ્યકર્મથી
નુયમનિ અને દેવમનિ પ્રાપ્ત ધાય છે. એ રીતે પાપ તથા પુણ્યના
કર્મમાં પડુ ભેદ છે. આ પ્રમાણે કારણ, રસ, સ્વભાવ અને ફળમાં
ભેદ—એ પાપ પુણ્યની સમાનતા શી રીતે થશે ?

જ્ઞાનચંદ્ર—મિત્ર પ્રચારી, સાંભળ—

પાપ અને પુણ્ય—બન્નેનો બંધ ધાય છે. નો કયાં બંધ હોય
તે મુક્તિ હોયજ નહીં. એટલે ને બન્ને સમાન થયા. પાપ કંદુ
કર્મમાં છે અને પુણ્ય મહુર ક્ષેત્રમાં છે—એ બન્ને રમ કંઈક પાપ
પુણ્યનાં નથી પણ પુનઃગતનાં છે. એટલે ને બન્ને સરખા થયા. વળી
કેટલેક પશુપાત્રને કીંતિ પાપ છે, અને ચિત્કુટ સ્વભાવથી પુણ્ય
છે. એટલે ને બન્નેની નવાનતા થઈ. પાપનું કળ નાહી નિ અને
પુણ્યનું કળ નાહી નિ—ન બંને કંઈકજ આ જગતના મતમાંની
વેધવેદના છે. તેથી પણ તેમની નવાનતા છે. તે ભેદ, જે પાપ
પુણ્યના કારણ, ના નવાનતા અને કળના ભેદ જાને છે. તે મિથ્યા
નિમાં જાને છે. તેમાં તેને જ્ઞાન, ક્રિયા અને નિષ્કાંસે તે કંઈક
પાપ—મિથ્યા કળને, નાહી. કંઈક કંઈક બન્નેને વિષે આનાનું અવ-
ગણન નથી. તેથી ને બન્ને અજાણે થયા છે. વળી ન મન્ને કર્મ
કળથી અજાણ છે. નાજનાર્થનાં તેમનાં વિનાશ . અને કળારે
તેમના અભાવ કળનાં આવે ત્યારે ને બન્નેની કંઈક સમાન ભાવ
જાને. તેને માટે એક વિદ્યાન જ્ઞાની કંઈ નીચની કંઈક કંઈ છે.

જાનસેક્ર—ત્રી માસ કે જે,

પ્રજાતી—મહાનભાવ, જમાવ કરેલા કેવળી એવું સમજાય
૧. બજ શુભક્રિયાને વિશે બધે કે અને બજ શુભક્રિયાને વિશે માત્ર
—૧૧ ને કેવી રીતે થાય? ને અને સમજાવેલા.

જાનસેક્ર—સાંભળ, જે વિદ્યાનાં કે, ને સદા માત્ર દર્શન .
અને જે વિદ્યા કે, ને સદા બધેમાર કે, જેવેલા કાળે એવળ મયાં પામે
૨. માત્ર કાળ ને બજ કળમાં એક કે; એકે જ્યાંકુળી આપ્યાને
અનુભવ કરે, જ્યાંકુળી શુભક્રિયા કરનાં છતાં આશરેમાં એક કે.
તેનું નામ અધ્યક્ષતા કરેલાય કે. જ્યાં ને પાલાનું નામ
મુક્તી બધે થાય જ્યાં જ્યાં કરાજીનાં દળ કરાને જ્યાં બધેમાર
૧૨ કરેલાય કે.

પ્રજાતી—મહાનભાવ, જેને માત્ર સમજાવમાં આપી વળું.

જાનસેક્ર—તથાપિ નીચલી એક સાત કરેલા યાર સાતને,
૧મા માસનું મારતું કરાવેલું છે.

મોઝ્ટો.

અતઃ દષ્ટિ સમ્યક્, ક્ષમ મજ્જાં આગમ્ ।

૦ જમલમ નામ, શિવ કામ વડે મદા ॥ ૨ ॥

“ આદ્યદષ્ટિ એવી અતરિદિ દાખી નરેપના મધ કરેલા અને
૧મા નરેપને આવલતુ કરેલું એવેલા જ્ઞાન, દર્શન તથા આદિય
આવલતા, તથી પરમાત્માના સિદ્ધ થાય છે. સત્તાકાળને વિશે એક
માસનું મારતું છે. ” ૧

મર્મ મયા, ને વચને ને દિવ્ય નેજામાંથી નીચિનું કાવ્ય
મંબગાપે:—

सूचिका.

“ समुक्तं न ह्येतत् कर्तव्यं कियतां मोक्षं,
 एते जीव विमुक्तं मिथ्यात्वकी महत्तमम्;
 ज्ञान एतत् कर्तव्यं, आत्मसाक्षात्कारं यदा,
 यदा मुक्तिं ननु वृत्तं महत्तमम्;
 ज्ञानात् ज्ञानं वरमस्ते पं यदा न धर्म,
 तदा साक्षात् ज्ञानं ध्यानं। महत्तमम्;
 तदा ज्ञानात् ज्ञानं लक्षणं तदा जीव,
 तदा ज्ञानं निरामयं तदा महत्तमम् ॥ १ ॥

આ દિવસ મંડાળી માનવેઈ દપ્ત, ભડ, તારા બાબતે કીધ
 થયા. આ દિવસે જન્મ મેળ તાન દુલની મંડાને દુન કી ગને ન
 આમજ મેળ દનાયે.

ਅਨੁਮਾਨਿਤ ਭਾਗੀਦਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਅਨੁਮਾਨਿਤ ਕਰਤਾਵਜ਼ਾਬਾਦੀ ਲਿਖਤ

1941년 1월 1일 - 1941년 1월 1일
 1941년 1월 1일 - 1941년 1월 1일
 1941년 1월 1일 - 1941년 1월 1일
 1941년 1월 1일 - 1941년 1월 1일

১৮৭৬ খ্রিঃ ১৯৭৬ খ্রিঃ ১৯৭৬ খ্রিঃ ১৯৭৬ খ্রিঃ ১৯৭৬ খ্রিঃ
 ১৮৭৬ খ্রিঃ ১৯৭৬ খ্রিঃ ১৯৭৬ খ্রিঃ ১৯৭৬ খ্রিঃ ১৯৭৬ খ্রিঃ
 ১৮৭৬ খ্রিঃ ১৯৭৬ খ্রিঃ ১৯৭৬ খ্রিঃ ১৯৭৬ খ্রিঃ ১৯৭৬ খ্রিঃ
 ১৮৭৬ খ্রিঃ ১৯৭৬ খ্রিঃ ১৯৭৬ খ্রিঃ ১৯৭৬ খ্রিঃ ১৯৭৬ খ্রিঃ
 ১৮৭৬ খ্রিঃ ১৯৭৬ খ্রিঃ ১৯৭৬ খ্রিঃ ১৯৭৬ খ্রিঃ ১৯৭৬ খ্রিঃ

રહેા. તેલે જ્ઞાનચંદ્રને વંદના કરી. પછી જ્ઞાનચંદ્ર અને સ્વાદ્વાદ
અન્ને આનંદથી ભેટી પડ્યાં. આદેખાવ ભેદ પ્રવાસીનું સારીર
રેખાચિત્ર થઈ ગયું. અને તેના નેત્રમાંથી આનંદનાં અમુ વર્ષવાસામ્યાં.

જ્ઞાનચંદ્રે પાતાના મિત્ર સ્વાદ્વાદને તે પ્રવાસીનું ઓળખાણ કરાવ્યું.
પ્રવાસીને - પૂર્ણ અધિકારી તથા નિર્મળ હૃદયનો ભેદ સ્વાદ્વાદને
સેનાય થયો. પ્રવાસીએ વંદના કરી કહ્યું, મહાનુભાવો, તમે બન્ને
મહારાષ્ટ્રનાં સાથે દર્શન કરી હું પૂર્ણ દુઃખ થયો છું. હું મહાનુભાવ
સ્વાદ્વાદ, તમે દુઃખ કરી અને ચોખ્ખો સદ્બોધ આપો.

સ્વાદ્વાદે સાનંદવદને જણાવ્યું, ભદ્ર, જે ધ્વનિરૂપ કવિતા અને તેનું
વ્યાખ્યાન આ મારા પદ્મ મિત્ર જ્ઞાનચંદ્રે કરી બતાવ્યું છે, તેમાં મારા
સ્વરૂપનો કેટલોએક બોધ આવી ગયો છે. તથાપિ મારું અરેખ્ય
શુદ્ધ સ્વરૂપ હું તને બીજે પ્રસંગે જણાવીશ. કારણકે હજી તારો
પ્રવાસ લાંબો છે અને તેમાં તારે ઘણું ઘણું જોવાનું અને જાણવાનું છે.
તે જોયા અને જાણ્યા પછી તને મારા સૂક્ષ્મ સ્વરૂપનો વિશેષ બોધ થઈ
શકશે. આ વખતે તને માત્ર આ જ્ઞાનચંદ્રની સાથે મારું દર્શન કરાવાની
મારી ઇચ્છા હતી. તે મેં પરિપૂર્ણ કરી છે. હવે હું મારા મિત્ર
જ્ઞાનચંદ્રને સાથે લઈ અહીંથી બીજા પ્રદેશમાં જવાને ધારું છું. ભદ્ર,
તારું કલ્યાણ થશે. અને આ તારો તત્ત્વભૂમિના પ્રવાસ સર્વ રીતે
સફળ થશે. ભદ્ર, હવે અમે જલ્દી ઈશ. તું નીચેની કવિતા તારા
હૃદયમાં સ્થાપિત કરજે :-

સવૈયા.

જેમ મનમાં રોજ રહેં આંર કરં.

આંર તેસે મુઠ માની વિપરીતતા ધરતું હું ;

અશુભ કરમ વેપ કારનવશાનં માનં,
 મુગતિકે હેતુ શુભ રીતિ આચરતું હં;
 અંતર મુદ્દિર્ષિ જડે મૂઢના ચિમ્પરી ગર્જ,
 જ્ઞાનદ્યો ઉદયોત વ્રમ તિમિર હરતું હં ;
 કરનસોં જિન્ન રહું આત્મ સમુપ ગહું,
 અનુજો આરંજિ રસ કાંતુક કરતું હં ॥ ૧ ॥

આ પ્રમાણે કવિના કથા પછી તરતજ તેની વ્યાખ્યાનો આ-
 રંભ કર્યો—

“કોઈ મનશાંતી પુરવ કરે કાંઈ અને કરે કાંઈ, તેમ મુઠ પ્રાણી
 વિચરીત બાપ પારતુ કરે છે. એવડે અશુભ કર્મને અંતરું કારણ
 સમજે છે અને શુભ કર્મને મુજિતું કારણ સમજે છે. ત્યારે જ્ઞાનીને
 અંતરુ દિષ્ટિ થાય એવડે તેની મુઠના મડી જાય છે, અને તેનામાં જ્ઞા-
 નનો કોવાળ ધરાયી જમરૂપ અંતરુંકારનો નાશ થઈ જાય છે. ત્યારે
 તેના મનશાંતિમાં આવે છે કે, મુજિતું કારણ શુભ કર્મ નથી. પછી
 તે જ્ઞાની મનશાંતિ ન્યાન કરી અને આત્માનુજ સ્વરૂપ મદાતુ કરી
 આત્માના અનુભવના આરંભ રૂપનું કાંતુક કરે છે.”

વિવરણમાં. આ પદ્યને તારા દ્વિતીયામાં સ્થાપિત કરેલું. એવડે
 જ્ઞાનના અવ્યક્તમનમાં પારતુ થયા કરેલું. એ મદાતુમાંથી નારો આત્મા
 નો. અતિ સ્વનીય ન્યાન રૂપ અનુભવરૂપ અને તેને તારો પ્રવાસ મ-
 તુજ ન્યાન રૂપરૂપ જો પડેલો. વિવરણમાં, દ્વિતીયામાં મદાતુ
 કાંતુક ન્યાન રૂપરૂપ ન્યાન તારો મનશાંતિ રૂપરૂપમાં રૂપી પાપ
 રૂપરૂપ તારા આત્માનુ સ્વરૂપ વિવરણ કરેલું.

રૂપનીય અવશ્યકી એવી કહ્યું. મદાતુમાં, તેને અનુભવ

મારે પરમ હિસાર કયો છે. તથાપિ મારી એક પ્રાર્થના
અંગીકાર કરવા કૃપા કરશે.

જ્ઞાનચંડ તથા સ્વાદ્વાદે એકીસાથે કશું, ભદ્ર. માર્ગ
ધેના છે ?

પ્રવાસીએ નમ્ર વચને જણાવ્યું. તે મલોપકારી
મારી એટલી પ્રાર્થના છે કે, નમારે ફરીવાર મને દર્શન
એથી મારા આત્માને વિશેષ અવસરબન મળે.

બંનેએ ઉમંગથી જણાવ્યું. ભદ્ર. ખુશી થા. આ ન
ભૂમિના પ્રવાસમાંજ પુનઃ અમે તારા દષ્ટિમાર્ગમાં આવી
પગી તું કદિ ખરું અમારથી છુટા રહીશ નહીં. તારા
અમારા બંનેની એટલે જ્ઞાન તથા સ્વાદ્વાદની સિધ્ધિ
“આપણું કહી તેઓ બંને ત્યાંથી પસાર થઈ ગયા. જે
એકી નજરે તેમની સામું જોઈ રહ્યો.”

અનુર્થ ભૂમિકા.
સમાપ્ત.

સાગતી હતી. તેને બોધ પ્રવામી સ્થિતિ થઈ ઉભો રહ્યો—ત્યાં
નીચે પ્રમાણે આકાશવાણી પ્રગટ થઈ:—

મવેયા.

“જે જે જગત્તાસો જીવ ધાવર જંગમરૂપ,
તે તે નિજ વશ કરી ગર્વ વસ નોમ્કિં:
મહાઅજિયાની પેમાં આશ્રવ અગાધ મોથો,
સોપિ રતયંજ દાસો જયો મૂઝ મોમ્કિં:
આપો તિહિ ધાનક અચાનક પમ્મ ધામ,
જ્ઞાન નામ મુજટ મવાપો વસ નોમ્કિં:
આશ્રવ પરાપો રતયંજ નોમિ કાપો નાહિ,
નિતસ્વી વનામ્મી નમન કર નોમ્કિં.” ॥ ૧ ॥

આ કવિના માંભજનાં પ્રવામીના દૃષ્ટિમાં વિશેષ આશ્ચર્ય
થઈ આવ્યું. તેણે પોતાની મનઃમુદ્ધિથી વિચાર રૂપે, ત્યાં તેના
અનુવામાં આવ્યું કે, “આ કવિના કૃપાથી જાણાય છે કે, આ જ્ઞાન
સ્વરૂપ મુખ્ય ને જ્ઞાનરૂપી મુખ્ય. આ આકાશવાણી મને એવા
જાણવાને નાદર કૃપાથી છે અને નાના દિવની જાણ તેણે
ખરેખરી મેળવી આપી છે. હવે નાને આ નદાવીને પૂરત જોઈએ
અને માન દરેકની કૃપા જ્ઞાન સર્વોચ્ચ છે.” આવ વિચારી પ્ર
વાસી પ્રેમપૂર્વક આપ:—નદાવી—નાદર માત્ર “૧” અને જે
આકાશવાણી થઈને મામાત્ર થઈ ને નુબ્બ દા ૧—નાદર આપે—
મદ, તે મારા સરેખે આપ:—૧—૧ ને ૧—નાદર કાવ કો
પ્રેમ કેમ છે તે અને જે આકાશવાણી થ. હતી. તેજુજ

ધાય છે. જેમ આ નીકના પ્રવાહ સરોવરમાં આવી મજે છે, તેવી રીતે આશ્રવ એક કુર્મની નીક છે. તે કારણ કુર્મ પ્રાણીમાં આવે છે. એટલે જેમ આ સરોવરમાં નીકની આવક છે. તેવીજ રીતે આશ્રવથી કુર્મની આવક ધાય છે. તેથી આ બધા દેખાવ આમ-વના સ્વરૂપને સારી રીતે સ્પષ્ટ કરે છે.

ભદ્ર, આ માંડેલમાં રહેલા આશ્રવનો પરાભવ કરવાનેજ હું માઉં છું. મારા દિવ્ય સામર્થ્યથી તે અભિમાની યોદ્ધાનો અધઃ પાત થશે.

પ્રવાસી સોનંદાશ્વય થકે બોલ્યો—મહાનુભાવ. હવે આ બધા દેખાવનું સ્વરૂપ મારા જાણનામાં આવ્યું છે. • આપનો સદા વિજય થાયો. • તથાપિ મારે એક વિનંતી કરવાની છે, જે આપની કૃપા હોય તો જાહેર કરું.

જ્ઞાન નુભવ પ્રસન્ન મુખે બોલ્યો—ભદ્ર, ખુશીથી જાહેર કરે. પ્રવાસીએ તમેજાથી જાણાવ્યું. મહારાજ જ્ઞાનવીર, આ માંડેલના એ ભાગ દેખાય છે. તેનું મું કાળજી હમે. અને આશ્રવ યોદ્ધા આ માંડેલના કેવી રીતે નડેલો હમે. એ અર્થી રાગ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવે.

જ્ઞાન નુભવ કેવે નવ- બોલ્યો—ભદ્ર, જે આ માંડેલના એ ભાગ દેખાય . . તમ જાણ ના છે કે. આશ્રવ વીળ્યા એ સ્વરૂપ છે. એ સ્વરૂપ આશ્રવ અન ધીમે ભાવકથી આશ્રવ ને અન્ન નામરૂપે એ- કયા પાત્રાના સ્વરૂપ નવ રૂપા મુદા છે. પૃથંગી સ્વરૂપ હવેના નવ રૂપાના નર્મી નવ છે. તે સ્વરૂપ આશ્રવ સંદેશાય છે અને સ્વરૂપ આશ્રવના નવ નવા આ નાન વિષે નાન. જે નવા વિનાહનો વિનાન વાય ન ભાવકથી આશ્રવ સંદેશાય . . ને અન્નના સ્વરૂપ મુદા મુદા દેવાથી તેમા આ માંડેલના એ મુદા મુદા ભા માં રહે . .

પ્રવાસીએ વચમાં પ્રશ્ન કર્યો—મહાનુભાવ, તમે તે જન્મે આશ્ર-
વનો પરાભવ કરી શક્યો? જ્ઞાનવીર હસીને બોલ્યો—ભદ્ર, તું
મારો સ્વરૂપને જાણે છે, છતાં આવો વિચિત્ર પ્રશ્ન કેમ કરે છે? હું
પોને જ્ઞાન સ્વરૂપ છું. એ મારો શુદ્ધ ઉપયોગ કર્યો હોય તો મારું
બીજું નામ સમ્યક્ જ્ઞાન છે. મારી કેવી શક્તિ છે, તેને માટે એક
વિદ્વાન કવિ નીચેની કવિતા કહે છે.

“ સમ્યક્પદ્ધતિ સો કહિયે જહિ,
દર્શિત જાગિત આશ્રવ નારાં;
જ્ઞાન કલ્પા મર્ગદં તિહિ થાનક,
અંતર વાહરિ અંતર ન જાસ ॥ ૧ ॥”

“ એ કવિનાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, જેનાથી દ્રવ્ય આશ્રવ
અને ભાવ આશ્રવનો નાશ થાય, તે સમ્યક્ જ્ઞાન કહેવાય છે. જ્યારે
એ સમ્યક્ જ્ઞાનની કળા હૃદયમાં પ્રગટ થાય, ત્યારે અંતર ભાવા-
શ્રવમાં અને બાહ્યે દ્રવ્યાશ્રવમાં બીજું કંઈ ભાસતું નથી. અર્થાત્
સર્વત્ર સમ્યક્ જ્ઞાનજ જોવામાં આવે છે.”

આ કવિતા અને તેનો ભાવાર્થ સાંભળી પ્રવાસી અનિશય
ખુશી થઈ ગયા અને તેણે આનંદમય ચાણીનો ઉચ્ચાર કર્યો. મ-
હાનુભાવ, હવે હું આશ્રવના સ્વરૂપને સમજી ગયા છું. તથાપિ
મારો હૃદયમાં નિરાશ્રવ થવાની ઉત્કંઠા પ્રગટ થાય છે, તે સ્થિતિ
કેવી હશે? અને મારો આત્મા તેવી સ્થિતિમાં કયારે આવશે? હું
ક્યાણુ પરમાત્મા! એ મારો મનોરથ સદ્ગ કરો.

જ્ઞાનવીર આનંદપૂર્વક બોલ્યો—ભદ્ર, તારો આ નરવબંધિતો
પ્રવાસજ તારો મનોરથ સદ્ગ કરશે. જે સ્થિતિની તું કંઈક રાખે

તે સ્થિતિ નિરામય જ્ઞાના પુરૂષની છે, અને તેને માટે એક
નવીર કવિએ નીચેની કવિતા ગાયેલી છે :—સાંભળ.

ચોપાઈ.

“ જો દરવાઘવળ્ય ન દોઈ,
જહ જાવાઘવ જાવ ન વોઈ;
જાકી દશા જ્ઞાનમય સહિયે,
સો જ્ઞાનાર નિગઘવ કહિયે.” ॥૧॥

એ બોધક કવિતાની અંધી વ્યાખ્યા છે કે, “જે દ્રવ્યામયના
રૂપમાં હોય નહીં, જેનામાં આવામયનો કોઈ અવયવ ભાવ ન
ય અને જેની દશા જ્ઞાનમય હોય. તે નિરામય—આમયરૂ-
પ જ્ઞાના પુરૂષ કહેવાય છે.” ૧

ભદ્ર, જોવા નિરામય પુરૂષોનું સામર્થ્ય અદ્ભુત છે. જોદસા
પરિણામો પ્રગટાવે પાતના વિષયમાં આવી શકે છે, એટલા પરિ-
ણામને તેઓ મનથી સંભારે છે—અર્થ છે. પાતાની અદ્ભુતશક્તિ
અગુભ પાતિનામ ઉપર છે. તે પરિણામ ઉપરથી તેઓ અમતાને
કી ર છે. જેનું સ્વરૂપ મનથી જાણી શકાય નહીં અને જેને
હિંતા પ્રચાર જાણ નહીં એવા ભવિષ્યના જે અગુભ પરિણામ
, તેનો નાશ કરવાને તેઓ ઉગમ કરે છે અને જે પરવસ્તુનો પરિ-
ણામ અતીતકાળમાં થયો છે, વર્તમાનકાળ છે. અને ભવિષ્યકાળે
થાશે છે, તેનું તેઓ પાત કરે છે અને નેનાથી પ્રાણની દૃષ્ટા
ખીતેઓ આ ભવસાગરને તરીકે કય છે. તેવા જ્ઞાની પ્રાણીઓ
રેખા નિરામય ગણાય છે.

જ્ઞાનવીરના મુખથી આ વચનો સાંભળી જૈનપ્રવાસીના હૃદયમાં શંકા ઉત્પન્ન થઈ આવી. તથાપિ પ્રવાસી દક્ષિણવાના ગુરુથી ક્ષમાવારે બોલ્યો નહીં એટલે જ્ઞાનવીર તેનો હૃદયભાવ જાણી તરત બોલ્યો—“ભટ્ટ, તારી મુખાકૃતિ સૂચવે છે કે, તારું હૃદય શંકિત થયું છે. જો કેટલું જાતની શંકા ઉદ્ભવી હોય તો ખુશીથી પુછ. તારું પ્રશ્ન સાંભળી તેનું સમાધાન કરવાને હું અત્યંત ખુશી છું.”

જ્ઞાનવીરનાં આ વચનોએ પ્રવાસીને ઉત્સાહિત કર્યો—એટલે તે વિનયથી બોલ્યો—“મહાનુભાવ, આપની ધારણા યથાર્થ છે. મારા હૃદયમાં આ વિષય ઉપર એક શંકા ઉત્પન્ન થઈ છે તે સાંભળવા કૃપા કરશો—હું મહાનુભાવ, આ જગતમાં જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીની સરખી સ્થિતિ જોવામાં આવે છે. જેમ અજ્ઞાની પુરૂષ સ્વચ્છંદથી વર્તે છે, તેમ જ્ઞાની પણ સ્વચ્છંદથી વર્તે છે. તેઓ બન્ને વિચાર વગર વડનારા, શરીરમાં રોનદ પ્રવર્તીવનારા, બોમસંધાગ રાખનારા, પશ્ચિમદનો સંમદ કરનારા, અને મોદ વિલાસ કરનારા હોય છે. ત્યારે જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીની સ્થિતિ એવી રીતે સરખી હોય તો પછી સમ્યક્ત્વનું પ્રાણી નિરાશ્રય કેમ કહેવાય?”

જ્ઞાનવીર પ્રસન્ન થઈને બોલ્યો—ભટ્ટ, સાંભળ, એ શંકાનું સમાધાન તો મુગમ છે. અજ્ઞાન અવસ્થાને વિષે જે કર્મબળ કહેલા હોય, તેજ કર્મ વર્તમાન કાળમાં ઉદય આવીને નાના પ્રકારના રૂપે આપે છે. તેમાં કેટલાએક મુખ્ય કર્મ ને શાખારૂપ છે અને કેટલાએક અમુખ્ય કર્મ ને અશાખારૂપ છે. એ બન્ને જાતના કર્મોને વિષે જાનીને જ્ઞાન અને દ્રેષ હોતો નથી. તેઓ સમચિત્ત છે. વળી તેઓ ધર્મના ઉદય માટે ક્રિયા કરે છે, પણ કૃત્તની ઈચ્છા રાખતા નથી. તેથી તેઓ છત્રમુજા એટલે છત્રાંગ મુજા થયેલા છે—રૂથી તેના પાનીને આશ્રવનો બાધ આવતો નથી.

(૧૮૭)

પ્રવાસી પ્રસન્ન થિતે બોલ્યો—મહાનુભાવ, આપના કહે-
લી ભારા મનને શાંતિ થઈ છે. અને માત્રી શંકા દૂર થઈ ગઈ
હયે અને આશ્રવના કાન્તુભૂત જે રાગ, દ્વેષ, અને મોહ છે,
તે યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવે.

જ્ઞાનથીજે આનંદપૂર્વક જન્માદ્યું, ભડ, એક વિદ્વાન કવિ
મેકજ કવિતામાં રાગ, દ્વેષ, મોહ અને જ્ઞાનના સમજા આપે છે,
તે સર્વદા પ્રતન કરવા યોગ્ય છે:—

દોહા.

મે હિતજાવ મુગનું. અનહિત જાવ વિરોધ ।
પ્રાપ્તજાવ વિમોહ હું. નિર્મલજાવ મુગોષ. ॥૧॥

“જે હિતભાવ તે રાગ, જે અહિતભાવ તે દ્વેષ, જે પ્રાપ્ત-
ભાવ-અપ્રાપ્ત તે મોહ અને જે નિર્મલભાવ તે બોધજ્ઞાન કહે-
વાય છે.” વગી તેને મારે કવિ નીચેની કવિતા વંદે છે:—

દોહા.

“ગગ વિગેષ વિમોહ મસ.

ઈઃ આશ્રવ મસ ।

ઈઃ કર્મ વર્ગાલે.

કઈ ચર્મકી ભસ.” ॥ ૨ ॥

“નન. દ્વેષ અને મોહ એ આપના મગ છે. અજ આશ્રવનું
મુગ છે અને એ કર્મને વચાગી પરમે ભુજાવી ર છે.” ૧

હો ભદ્ર, આ ઉપરથી તમારે જાણવાનું છે કે, રાગ, રૂપ અને મોહ વગરના જ્ઞાના પુરૂષો નિરાશ્રય કહેવાય છે. તેઓ સમગ્ર પરિજ્ઞાનવાળા હોય છે. અને સમગ્ર પરિજ્ઞાનમાં રાગ, રૂપ અને મોહની દશા હોતી નથી. ભદ્ર, એ નિરાશ્રયી પુરૂષોનો કેવો વિ-
લાસ છે? તે તારે જાણવાનું છે. આ જગતમાં જે કોઈ બબ્બટા-
શિનો છવ લગ્યપણના પરિપાકને કીધે મિથ્યામતિને બેટી પાનાના
જ્ઞાનભાવ સ્વરૂપમાં પરિજ્ઞાની રહે છે. તેની જ્ઞાનમય દૃષ્ટિમાં રાગ,
રૂપ કે મોહ કંઈ હોવા નથી. કાન્તુકે પાનાના સ્વભાવની નિર્મળ
વિસ્ફોટનામાં તેણે રાગ, રૂપ અને મોહ—એ ત્રણેને છતી કીધા છે.
એ નિરાશ્રયપણનો વિલાસ છે અને એ વિલાસથી તે મહાનુભાવ
છવો પાંચ પ્રકારના પ્રમાદને છોડી, પાનાના શરીરને સારી રીતે
સાધી સર્ક, મન, વચન અને ક્રયાને સંતેજીશીકરણનાં નેત્રે કરી
શુદ્ધ ઉપયોગ દશા જે કેવળદશા તેમાં તેઓ ૧ ૧ ૧ ૩. તેના
જ્ઞાની પુરૂષો બધના માર્ગનો ઉચ્છેદ કરી અને પરવસ્તુનો સંગ
છોડી હં આત્મામાં મમ છઃ આનંદરૂપ રહે છે.

ભદ્ર, અહીં કદિ તને શંકા થશે કે, એવો જ્ઞાનાપુરૂષ નિરાશ્રય
થઈ ક્યાં મુઠી રહેશે? શું તે તેના આયુષ્યપર્યંત નિરાશ્રયી રહેશે?
એ શંકાના ઉત્તરમાં એકલુંજ કહેવાનું છે કે, જે જ્ઞાનાપુરૂષ છે,
તે ઉપશમ ભાવ અને ક્ષયોપશમ ભાવ વડે સંયત છે—તે વિષે
આહુત્ય માનના મિદ્રાંતમાં સાહે વિવેચન કરેલું છે, તે માત્રકાર
સંજ છે કે. મિથ્યાત્વની મથિનો બેઠા કીચા પડી, મિથ્યાત્વનો જે
અંશ ઉદય આવે છે, તે અંશ જેના ખપી જાય ■ અને જેનો મિ-
થ્યાત્વ પૂર્ણ ઉપશમો રહે છે, તે છવ ક્ષયોપશમી કહેવાય છે
અને જેને તે અંતર્મુદ્ધર્મ મુઠી ઉપશમો રહે, તે ઉપશમી કહે-
વાય છે. એ જાને ભાવને આશીને રહેલા પંડિત જીવની અવ-

રૂપા સુદાસની સાંજુસીના જેવી છે. જેમ માણસી ધરીમાં
 જોડને મદ્યુ કદી અમિમાં દોષ છે અને ધરીમાં સાખાંને કડા
 રૂપા સાદુ જગમાં દોષ છે તેવી રીતે કલોપશમી અને ઉપશમી
 જીરુ શરૂમાં મિથ્યાન્ય ભાવમાં આવે છે અને કલ્પમાં જ્ઞાનકામાં
 પ્રકાશ છે. એવી અવસ્થાને વિષે અધોમુખી જ્ઞાનકા કહે છે. ત્યાં-
 મુખી આદિત્ય માદનીયની પચસીમ પ્રકૃતિઆ મંત્ર વડે મર્પની
 શક્તિની જેમ ગિધિલ ઘડીભય છે અને અધારે મિથ્યાન્ય ઉદય
 આવે છે, ત્યાં પાછા નાના પ્રકારના કમળાયે કહે છે.

જનપ્રશમી આ પ્રમાણે જ્ઞાનપીરની ચાહી બોલગી ધરુજ
 પ્રમત્ત ધરુ મરો. નેનું નાનું કદરૂપે જગાવ્યું. મદાનુભાવ. આપની
 ચાહીના પ્રકારથી માત્ર કદરૂપે અધારે કદરૂપે મર્પું છે. માત્ર
 ગોળિય કદરૂપે માત્ર આધારસન પ્રાપ્ત થયું છે. તરુ આપને એકાદ
 પુષ્પાનુ છે કે, આ સુંદર મરુસ કે જે માત્ર રસ્તાની વચ્ચે આવેલા
 છે. નેનું ઉદયધન માત્ર રી રીને કદરૂપે જ નેનું ઉદયધન ન થાય
 ને માત્રથી આગળ પ્રવાસ રી રીને થઈ ગયે :

જ્ઞાનપીરે મંથીન્યાથી કહ્યું. જી. એ મિત્ર કદીમ નહો. કુ
 એ મરુસમાં જનું આધારકે મુખરના નામ કદીમ એવે ને મરુસ
 અદરૂપ થઈ જશે. અધારે ને મરુસ અદરૂપ થઈ એવે જ્ઞાન પ્ર-
 વાસને માત્ર ખુલ્લા થશે.

પ્રવાસી નિ.દેવ થ. પેડવા—મદાનુભાવ. તરુ નાની મિત્ર
 કદરૂપું. એ આપ કદરૂપું કદી અને કદરૂપું વિષે જ્ઞાન આપે ને
 ઉપાર થઈ. જ્ઞાનપીરે કહ્યું. — જી. જ્ઞાન ઉપારને માત્ર દમરુ
 ને મરુસના મિત્ર ઉપર એક રેખાવ પ્રવાસ થશે. જે રેખાવ ઉપ-
 રથી ને સારું મિત્રનું મર્પું.

યુગ ધર્મ કથારે કાંઈ મર્યાદાથી ધાય છે અને કથારે અનિષ્ટ સંબોધી ધાય
 છે. વળી તેમાં ને અદાલતના વિષય બોલવાનું બાદક ધાય છે. પછી
 કથારે તેને અનરૂપિ ધાય એટલે તે આત્માનું અવસ્થાન કદવા કરે
 છે. કથારે તે આત્મા કાંઈકુશમાં આપે નહીં એટલે તેના અંતરમાં
 મુશ્કેલી ઉપરે છે. તેનાથી તેને જ્ઞાતાની નિર્ભયતા જણાય એટલે તેને
 આત્માનું જ્ઞાન અને પ્રજ્ઞા પ્રારે ધાય. એટલે પરવરનું જે પુરસ્કાર
 ને ઉપર અભાર કરે જાય છે. એટલે પુરસ્કારની જે મહા મનતા
 દેાય ને પૂરી જાય છે. પછી મુલ નવરો આત્માનું જે સ્વરૂપ કહ્યું
 છે, તે મુલનમાં તેના નિવાસ ધાય છે એટલે તે આત્માસ્વરૂપમાં ઉપ-
 શામ રાખી અનુભવના અભ્યાસ કરે છે, તે અભ્યાસ થય જ તેના ભવ
 જન ફરે થા જાય છે. જન્મનું તેનું મન શાંતિમાં જોત ધાય છે.
 કથારે મન શાંતિ જોત ધયું એટલે તે અભારિ અભવરૂપ મુખી જે
 સ્વરૂપમાં હાં જીજ વિરૂપ પ્રાપ્ત થાય તેના અભવ પદન અવ-
 સંભવ કથારી ને જ્ઞાતાના અભ્યાસનું નામ લેવા.

કાના અંગ આવશે અને તે પછી તું છૂટી ભૂમિમાં પ્રવેશ
 મ. જે ભૂમિમાં તારા દૃષ્ટના કાંઈને ઉપાડી રહે. મિત્ર, હવે
 દેવેલ સંદેશે. અને આગળ જ્યાં એક મુંદર તથા બોલક કવિના
 તારા સાંભળવામાં આવે તેને તું તારા દૃષ્ટમાં સ્થાપિત કરી
 ખજો. એ કવિનાથી તને પરમબોધ પ્રાપ્ત થશે. હું તારા પવિત્ર
 રૂપમાં તારા જ્ઞાનસ્વરૂપને સ્થાપિત કરી જાઉં છું. તું અખંડ
 જ્ઞાનમાં સંદેશે. આદ્યુ કહી જ્ઞાનવીર ત્યાંથી ચાલેલા ગંગા અને
 મંત્ર મહેલમાં પ્રવેશ કરી આમયના જન્મે સ્વરૂપના પરમભવ
 કરી રીધા.

જ્ઞાનવીર તથા પછી લેનપ્રચારી તેનું સ્મરણ કરે તો તે મહેલને
 ઉદ્ધેષેન કરી આગળ ચાલે. મહેલનું ઉદ્ધેષન કર્યા પછી તે મહેલ
 અને પશુ મુંદર સંદેશરૂપે સર્વે અદ્યુ ધર્મ મણ. પ્રચારી તે ભૂમિ.
 કાના અંગ ઉપર આવેલા, ત્યાં નીચેની પરમ બોલક કવિના તેના
 સાંભળવામાં આવી:—

સંવેચા.

જાતે પરમાત્મે ન કીસે ગગ દોષ મોહ,
 આશ્રવ મિટત નહિ વંધનો તરસદે;
 તિહંકાસ જામે પ્રતિવિંધિત અનંતરૂપ,
 આપુરુ અનંતમતા નેત્રે સરસ દે.
 તાવ ધ્રુવ જ્ઞાન પગલાં જો વિચારિયનુ.
 અનુર્જા કરે જહા ન થાનીસો પમદે;
 અમૃત અસંક અવિચલ અચિનારી ધામ,
 ચિદાનંદનામ જેમો સમ્પરુ દસદે ॥૧॥

“ આ કવિના સાંભળી પ્રવાસી આનંદાશ્વર્ય થઈ ગયે
નિર્મળ હૃદયમાં તેનો સારરૂપ ભાવાર્થ સ્ફુટી આવ્યો, તથા
સ્પષ્ટીકરણને માટે તેને તેની વ્યાખ્યા સાંભળવા ઉત્કંઠા ઉત્તેજ
તેણે કાગળનાર વ્યાખ્યાના ધ્વનિની શબ્દ બેઠક પાછા વ્યાખ્યાનાં
પ્રગટ થયો નહીં. એટલે તે જરા હૃદયમાં ચિંતાનુરંધન ગયે
ચિંતાએ પ્રેરેલો પ્રવાસી આકાશ તરફ દૃષ્ટિ કરી બોલ્યો—
હરય વિષય વાણી, કૃપા કરી આ કવિતાની વ્યાખ્યા સંભ

જાણે તેની પ્રાર્થના સ્વીકારી હોય તેમ તરતજ પુનઃ
વાણી પ્રગટ થઈ અને તેમાંથી નીચે પ્રમાણે વ્યાખ્યા
વામાં આવી:—

“ જે શુદ્ધ આત્માના પ્રકાશમાં રાગ, દ્વેષ અને મોહ
નથી, અને જેમાં આશ્રય, ભંડ કે તુચ્છ વિદ્યમાન નથી, તે એ
પ્રકાશમાં પ્રભુ કાળ અનંતરૂપ પ્રતિબિંબિત થાય છે. તે વખ
હૃદયમાં સ્ફુટે છે કે, ‘ નિજ સ્વરૂપ અનંત છે. સત્તા અનંત
છે. સત્તા સ્વરૂપી અનંત પદાર્થ છે. નેથી તે સરસ છે. જે
અનંત પર્યાય તેજ ધર્મ છે. અને ભાર સુવર્ણાને પ્રમાણ કરી
અનુભવ કનેય છે.’ આજુ નહુવાં પછી જે વચનની અં
એવા અનંતરૂપ સ્વરૂપના તે અનુભવ કરે છે એટલે સંપાદ
સ્થાનકની દરમ્યાં તે આવે છે. ત્યાં અનુસ—નુસનારહિત
અવગત. અચિનારી જ્ઞાન—તેજનય વિદ્યાનાં + ૧૩૫ અનુભ
તેજ સ્વરૂપ સમ્યક્ જ્ઞાન સ્વરૂપ સંસ્કાર છે.”

આ પ્રમાણે આ વ્યા કરી તે અદ્વય વાણી વિરામ પ
સાંભળનાં જેનપરથી વિદ્યાનાં સ્વરૂપના અનુભવ કનેય છે
આનંદમય થઈ ગયા. અને તે પછી આજે કવિનાને પાના

(૧૧૫)

મંદિરમાં સ્થાપિત કરી તેનું જ મનન કરેના આગળ ચાલ્યો. ત્યાં
પ્રથમ ભૂમિકાનો હેડા દરજ્યામાં થયો. પછી છઠી ભૂમિકાનો પ્રથમ
દરજાએ તેના ભોવામાં ચાલ્યો. પ્રવાસી પોતાની ગતિને અટકાવી
હુલો ફેરવે અને ' હવે શું થાય છે ' તેની તાલ ભેદ વાદે તરફ
દષ્ટિ નાખી અવલોકન કરવા લાગ્યો, પણ કેઈ ભૌતિક પદાર્થ તેની
દૃષ્ટિગ્રાસ્ત થયો નહીં. ત્યાંમુઘી કાંઈ પણ ભૌતિક વા ગ્રમ્યભારિક
પદાર્થ તેને પ્રત્યક્ષ થયો નહીં, ત્યાંમુઘી તે ઉપર કહેલી પ્રથમ ભોવા
કવિતાનું મનન કરવા લાગ્યો, અને તેનો ઉત્તમ અનુભવ આત્માના
સ્વરૂપની સાથે મેળવી અખંડાનંદમાં મગ્ન થવા લાગ્યો.

કૃતિ પ્રથમ ભૂમિકા.
સમાપ્ત.

જાને ઉન્નતાદથી કષ્ટ, પ્રિયપ્રવાસી, તે કવિતાનો દિગ્માર પ્રગટ કરે.
બેદજ્ઞાનની આવી આગા થતાં જેન પ્રવાસી નીચે પ્રમાણે
જા બોલ્યો:—

ટોટ્ટા

“જેદજ્ઞાન મવનો જસો. જવસો મુક્તિ ન હોય;
પરમગ્યોનિ પરમટ જહાં. તહાં ચિરકલ્પ ન રોય ॥ ૧ ॥

માહાનુભાવ, એ કવિતાની વ્યાખ્યા મુખ્ય છે. એટલે મારે કહે-
વાની જરૂર નથી.

બેદજ્ઞાન—મદ, કવિતાનો મુખ્ય છે, પણ તેની વ્યાખ્યા સાંભ-
ળવાની ઉત્કંઠા છે, કારણકે, તારા જેવા નિર્ભગ અને પવિત્ર
પ્રવાસીના મુખની વાણી સાંભળવાની ક્ષિપ્તિ કેને ન થાય?

પ્રવાસી આનંદમય થઈ બોલ્યો—મદાનુભાવ, ત્યારે આપ
પા કરી સાંભળો—“અણમુધી મુજિ થઈ ન હોય ત્યાંમુધી બેદજ્ઞાન
છાઈ છે. પણ અત્યારે પરમ કલ્પોનિ પ્રગટ થાય. ત્યારે કોઈ જાનતા
ચિરકલ્પ રહેતો નથી તો પછી બેદજ્ઞાન કેમ રહી શકે?” આ પ્રમાણે
વ્યાખ્યા સાંભળી બેદજ્ઞાને વિદ્યપદમાં અપ્પાઘ્યું કે, પ્રિય પ્રવાસી, હવે
તે વિષે વિચરતો હોવાની જરૂર નથી. તથાપિ તારા મનોમગ્નિના
એટલો વાતો અપિત નથી કે, તારા જરૂર પડતા નહિના અપનિમિત
છે—અવર્તનીય છે. અને મારે પૂર્વ સમયે મુજિનું દેહની માથે
છે. તથાપિ એક જેન કવિ મને ત્યાંમુધી કહેવા આપે છે સાંભળ.

ટોટ્ટા.

“જેદજ્ઞાન માય જયો. મદમ નિર્વસ જોય.
જોઈ જોય જ્ઞાત્યા. જોઈ જોય ગુન જોય.” ॥ ૧ ॥

જાણીને પણ તે દ્રવ્ય કાઢી શકે છે. જેમકાદવવાળા જગમાં
 કાદવ નાખી જગનેકાદવ રહિત કરે છે. જેમ દિવિનું મથન કરી
 માંથી માંખાનું છુટું કરી નાખે છે, અને જેમ રાજદંડ મળેલા
 પાણીમાંથી વજ્ર અને રૂપ છુટાં કરી નાખે છે, તેવી રીતે જ્ઞાન-
 વન પ્રાણી બેઠા વિજ્ઞાનની રાજી સાધીને પાતાની જ્ઞાન સંપત્તિને
 વેદ છે અને પ્રાગજના કલકરેપ રાજદેવને કાપી નાખે છે." ૧

કવિના અને તેનો બાવાર્થ સાંભળી પ્રવાસીએ ઉચ્ચ સ્વરે
 કહ્યું, મદાનુભાય, આ કવિના વધાર્થ છે. મારા હૃદયમાં ખાતરી
 થાય છે કે, આપ (બેદજ્ઞાન) પોતેજ માત્રનું મૂળ છે. માત્રનું માદા-
 ત્વ અને માત્રનો ઉન્નત મહિમા આપના સ્વરૂપમાંજ રહેલો છે.
 બેદજ્ઞાને ઉચ્ચ સ્વરે કહ્યું, હું નિર્મળ પ્રતિવાજા પ્રવાસી, તારો
 અંતરાત્મા સર્વ રીતે નાવભૂમિના પ્રવાસનો અધિકારી છે. આ
 પ્રવાસથી હું તારા ઇવનને સંપૂર્ણ કરીશ. હવે હું અહિંથી જવાની
 હચ્છા રાખું છું. તારો કલ્યાણમાર્ગ નિર્વિત્ર થાયો. બેદજ્ઞાનનાં
 આ વચનો સાંભળી પ્રવાસીએ નમ્રતાથી જણાવ્યું, મદાનુભાય,
 આપનાં દર્શનથી મારા હૃદયમાં તાત્ત્વિક જામનિ થઈ આવી છે,
 સંવનનાવના મુઠ્ઠા સ્વરૂપનું વધાર્થ ભાન પ્રાપ્ત થયું છે. આપ મ-
 દ્વારાયે મારી ઉપર મદાન ઉપકાર કર્યો છે. પ્રવાસી આ પ્રમાણે
 કહેતો હતો. તેવામાંજ બેદજ્ઞાન પાતાના દિવ્ય લંબાનિધી આસપાસ
 સેના પ્રદેશન પ્રકાશિત કરતું આગળ ચાલ્યું ગયું. અને કાનુમ
 નો તે અદરશ ખૂબ થઈ ગયું.

બેદજ્ઞાન અદરશ થતાંજ પ્રવાસી આસપાસ લેતવા લાગ્યો.
 તે છૂટી ભૂમિકાનો છેડો આવી ગયો અને પ્રવાસી આગળ
 વિચાર કરતો હતો ત્યાં આકાશમાંથી મેઘની નર્મના જેવી ગંભીર
 પાણી નીચે પ્રમાણે પ્રગટ થઈ.

છપ્પથ સંદ.

‘ શાન્તરૂપિણ આયુષા પશુભાગે જાન,
 તપશ્ચિન્તનિ રશ્મિભાગિ શુદ્ધ અનુભવ ચિન્તિત્તને;
 હરિ અનુભવ અન્યાસ મદ્દત મંગલ પશુભાગે,
 આશા દાત નિગેષ કર્મ પત્ર ત્રિધિર વિનામ;
 ડગ હરિ રિતાર સમન્તાત્ર જાતિ, નિરવિહાર નિત્યદ ગદ્દે,
 ‘નિમય વિગ્રહ ભાગ્યુત મુચિર વપ્ત અર્નાટિય મુખસદ્દે.’” ૧૧૧ ॥

આ શાન્તી આયુષાવાળા દેસાનીએ આરે તરફ જોવા માંડ્યું;
 ... રશ્મિ ... ભાગે ... ને ... રશ્મિ ...
 ... રશ્મિ ... ભાગે ... ને ... રશ્મિ ...

... શાન્તી ... આયુષા ... પશુભાગે ... જાન ...
 ... તપશ્ચિન્તનિ ... રશ્મિભાગિ ... શુદ્ધ અનુભવ ... ચિન્તિત્તને ...
 ... હરિ અનુભવ ... અન્યાસ મદ્દત મંગલ પશુભાગે ...
 ... આશા દાત નિગેષ કર્મ પત્ર ત્રિધિર વિનામ ...
 ... ડગ હરિ રિતાર સમન્તાત્ર જાતિ, નિરવિહાર નિત્યદ ગદ્દે ...
 ... ‘નિમય વિગ્રહ ભાગ્યુત મુચિર વપ્ત અર્નાટિય મુખસદ્દે.’” ૧૧૧ ॥

... શાન્તી ... આયુષા ... પશુભાગે ... જાન ...

... તપશ્ચિન્તનિ ... રશ્મિભાગિ ... શુદ્ધ અનુભવ ... ચિન્તિત્તને ...

વિચારું કે, આદા? આદાન વાણીનો પ્રભાવ કેવો અદ્ભુત છે? સંવરતત્ત્વમાં અને બેદગ્ધાનમાં—કેવું તત્ત્વરૂપ થાય છે? સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન અને આદિત એ ત્રણ રૂપ સંપ્રદાન કરવાની સાર્થકતા બેદગ્ધાનથી અભૂત સંવરતત્ત્વમાં જ રહેલી છે. આ છૂટી ભૂમિમાં અને તે અસમ્ય સાબ મળે છે. આરા તાત્ત્વિક દુષ્ટનનો ઉપામાં ઉંચા પ્રદેશ આ રથને રખાયો છે. દુષ્ટ કેવી ભૂમિમાં આવશે અને તેમાંથી અને શા સાબ મળશે? એ જોવાનું છે. તથાપિ એટલી નો ખાતરી થાય છે કે, અન્યારંભથીમાં જે જે ભૂમિમાં આરા પ્રયાસના અનુભવમાં આવી છે, તે જે ભૂમિમાં અને ઉત્તરેતર અધિક આનંદ રજાવે છે, અને આરા તાત્ત્વિક શોધને ક્રમે ક્રમે વૃદ્ધિ પમાડે છે. અદિદાન ભગવાન આરી ધારણા નિરિંખે સદૃશ કરે અને તેમના જેવી જ્ઞાનમય રાત્રિ રિધિનિયં અને જ્ઞાન દેવો.

આપું વિચારી ને જ્ઞાની મુનાદું આમજી આસનો આવી ગયો. છૂટી ભૂમિમાં છે? આવી ગયો અને જેના અન્ને કારે બધે થયેલા છે. રંધેલા રંધે માંડા કરવામાં તેના નેત્રમાં આવેલા. તે કારે માંડ બાજુનું અને વાજમય દુનું. તેની આનંદાન રાત્રે આરા કે. આરંભેલા દુનું. તે કારણે રંધે ક્રમાઃ કેપન છે ક્રમાદ દુનું અને તે વાજની આ મપાસ અગિ નેત્રમાં કિરણ રહેલી નથી દુનું.

આ અદ્ભુત દુનું રંધે દુનું દુનું વિચાર નેત્ર દુનું દુનું
 નેત્રમાં રંધે રંધે. આ દુનું નેત્રમાં આ દુનું રંધે
 રંધે રંધે રંધે રંધે રંધે.

તિ ૩૩. ભૂમિ.

નનાન

આ ધ્વનિ સાંભળનાર પ્રવાસી પ્રસન્ન થઈ ગયો. તેના હૃદયમાં વિચારની સ્ફુરણા થઈ કે, આ ભૂમિકામાં મને સારો લાભ મળશે. નિર્જરાના મુદ્દ સ્વરૂપનું મને સારું જ્ઞાન થશે. આ કવિતાનો ધ્વનિ નિર્જરાના સ્વરૂપને સૂચવે છે. તેમજ આ દરવાજાના દ્વાર ઉપર કમાડતી અંદર જે બાર ચક્રો આવેલાં છે, તે નિર્જરાના બાર પ્રકારને સૂચવે છે. તે બાર પ્રકાર તે છ અશ્વત્થર અને છ બાદી—એવા બાર પ્રકારની તપસ્યાનું સૂચન છે.

આ પ્રમાણે જૈન મુસાફર માનસિક વિચાર કરતો હતો, ત્યાં એક સુંદર ઘોષાલિરૂપ મૂર્તિ તેના જોવામાં આવી. તેની શાંત મૂર્તિ ઉપર શમરસનો પ્રવાહ વહેતો હતો. તેના મસ્તક ઉપર ત્રણ શિખાવાળો દેહીધ્યમાન મુનર દેખાતો હતો. ચારે તરફ શાંતિ, શમતા, સમદષ્ટિ અને કરુણાના ભવ્ય ભાવો વિભાસિત થઈ રહ્યા હતા.

તે મનોહર મૂર્તિને જોઈ પ્રવાસીના હૃદયમાં અનહદ આનંદ ઉપજા થઈ આવ્યો. તેના રોમેરોમ શમરસ અને શાંતિરસ વ્યાપી ગયો. તેણે આવી તેજસ્વી મૂર્તિને વંદન કર્યું. અને બે અંગળિ જોડી તે તેની સન્મુખ ઉભો રહ્યો. ક્ષણવાર ઉભો રહ્યો પછી બ્યારે કાંઈ પણ સૂચના થઈ નહીં. એટલે તેણે વિનિર્નયપૂર્વક જણાવ્યું—મહાનુભાવ. આપ દોણુ છો? આપની શાંત સ્વરૂપ તેજસ્વી મૂર્તિ જોઈ મને અપાર આનંદ ઉપજા થાય છે. તેવામાં શાંત મૂર્તિની પાછળ એક દિવ્ય મૂર્તિ જોવામાં આવી. તેણી પ્રવાસીની નજર આવી નીચે પ્રમાણે કવિતા બોલી:—

દોહા.

“મહિમા સમ્યગ્ જ્ઞાનકી, અરુ વિરાગ રસ જોડ;
ક્રિયા કરત ફલ મુંજો, કરમ બંધ નહિ દોડ.” ॥ ૧ ॥

આ કવિજાનો ઉચ્ચાર થયા પછી તરતજ- ભાષામય વ્યાખ્યા પ્રગટ થઈ—“જે કર્મ છુટ્યા પછી તેનો બચે થઈ શકે નહીં, એ સમ્યક્ જ્ઞાનનો મદિમા છે. તે સમ્યક્ જ્ઞાનની સાથે ચંદાચર્યા બજાનો યોગ હોય તો તે ગુભાગુભ ક્રિયા કરે નાખતું તેનું દ્રવ્ય ભોગવતાં છતાં પણ તેને કર્મનો બચે થતો નથી.”

આ વ્યાખ્યા સાંભળ્યા પછી પ્રવાસીને નિદાય થયો કે, આ દિવ્ય મૂર્તિ તે સમ્યક્ જ્ઞાન પોતે છે અને તેની સાથેજે દિવ્ય પ્રતિમા પ્રત્યક્ષ થઈ છે, તે જ્ઞાન ચંદાચર્યા શક્તિ છે. આ ભૂમિકામાં મને થલોજ મહાન્ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયો. મારું પુણ્યનો પ્રભાવ પૂર્ણ રીતે પ્રગટ થઈ ગયો. હવે તે મહાનુભાવ મૂર્તિઓના મુખથી મને ઉપદેશ મળે તો મારા પુણ્યશાળી ભાવ્યની કરી સીમારહેશે નહીં. આતું વિચારી પ્રવાસીએ નમ્રતાથી તે બન્ને દિવ્ય મૂર્તિની પ્રાર્થના કરી કે, હે મહાનુભાવા, મને ઉત્તમ ઉપદેશ આપી કૃતાર્થ કરે. પ્રવાસીની આવી પ્રાર્થના સાંભળતાંજ પેલી દિવ્ય શક્તિએ પાતાલી વાતોની પ્રગટ કરી:—

સંચેયા.

“ જંમે જગ કંતુક મરુત કર્મ નીચ કર્મ.
કંતુકાં કહાવે તામે કર્મ કહે રંક દેઃ
જંમે વિજ્ઞાચરિની વિચાર વિજિચાર વાકાં,
જાગદિસાં પ્રેમજગ તામે ચિત્ત વેક દે ;
જંમે પાઠ વાણક ચુંચાઠ કર્મ જ્ઞાણિપાણિ,
જાન નાંદિ આંગકો જરપિ વાકે અકે દેઃ
જંમે જ્ઞાનવેત નાના જાનિ કરુનિ જાન,
કિ ગ્યાકો જિન્ન માન યાને નિરસંક દે.” ॥ ૧ ॥

(१३१)
प्रिय भवानी, आ इतिहासो व्यापार्यं तान् मननवा
ग्राह्यो हस्ते. तथापि तेनी व्याख्या जेऽ विने मांभ्या.
“जेम देवं देव”

[illegible]

ધીજ છે. તેને માટે એક જેલ યોગી પાતાના અનુભવના ઉદ્ગા-
રમાં બોલ્યા છે. જે ને એક વિશે સાંભળા:—

સામગ્રી.

“ પૂર્વ હૃદય સંવંધ, વિષય જોગર્વ મમકિતી:

કર્મ ન નુતન વંધ, મદિમા જ્ઞાન વિગમકી.” ॥૧॥

તેના બોલાર્થ એવો છે કે, “ પૂર્વના સંવિન કર્મ હૃદય આત્માથી
તેના અંતરમાં મમકિતી હૃદય ભાગ ભોગને છે. પણ તે નવા કર્મના
અંતરમાં નથી. એ જ્ઞાન વૈરાગ્યની શક્તિના મદિમા છે. તે સાંભળી
પ્રવાસીએ કહ્યું. મદાનુભાવ. એ વાત સ્વાર્થ છે. જ્ઞાન વૈરાગ્યની
શક્તિ વિના તે જાન થઈ શકતું નથી.

તે સાંભળી પ્રવાસી બોલ્યો—હે મદોપકારી મદાનુભાવો,
આ ર અનંત નવરૂપ મદા કૃત્યમાં સુકુરી આપ્યું છે. સમ્યગ્ જ્ઞાન
અને જ્ઞાન વૈરાગ્યની શક્તિ—એ અનંત અભેદરૂપ એકજ છે. જે સમ-
કીર્તી થાય. તે નવરૂપ અંતરરૂપને વિષે જ્ઞાન નવા વૈરાગ્ય—એ અનંત
જ્ઞાન અને જ્ઞાન છે. તે જુનના પ્રભાવથી તે પાતાનું જ્ઞાન પાતાનું
વજન લેતું ॥ ૭૮ ॥ અંતરરૂપનું સુકુરું સુકુરું સ્વરૂપ જાણું છે. તે પછી આ-
ત્માના વજન જેવી પાતાના આત્મિક સ્વભાવમાં કિંથર થઈને રહે
જાય. તે જ્ઞાન નવા નવા પછી જાણે તેને છે અને સુખ કોઈક આપી
જાય. તે જ્ઞાન છે. — તે જ્ઞાનને જે ૪૨ આત્મકર્યને આથી જ્ઞાનના
જ્ઞાનના ૪૨ કર્યો જ્ઞાન નવાની કોઈક મદિમા જે ગયા છે. તેનું જમન
જ્ઞાનના ૪૨ કર્યો જ્ઞાન અને વિષયની અંગિ—એ
જ્ઞાનના ૪૨ કર્યો જ્ઞાનના ૪૨ કર્યો જ્ઞાનના ૪૨ કર્યો જ્ઞાનના ૪૨ કર્યો
જ્ઞાનના ૪૨ કર્યો જ્ઞાનના ૪૨ કર્યો જ્ઞાનના ૪૨ કર્યો જ્ઞાનના ૪૨ કર્યો
જ્ઞાનના ૪૨ કર્યો જ્ઞાનના ૪૨ કર્યો જ્ઞાનના ૪૨ કર્યો જ્ઞાનના ૪૨ કર્યો
જ્ઞાનના ૪૨ કર્યો જ્ઞાનના ૪૨ કર્યો જ્ઞાનના ૪૨ કર્યો જ્ઞાનના ૪૨ કર્યો

ભડ, તારો બોધ લોક મને પૂર્વ સંનોય થયો છે. તથાપિ તારી તમ્મ
બુદ્ધિનો ચમત્કાર એવાની ખાતર તને કેટલાએક પ્રશ્નો પુછવાની મારી
કંઈ થાય છે નો એ તારી પુછી દેાય તો હું તને કેટલાએક પ્રશ્નો
પુછી લેતું.

પ્રવાસી જરા મુખ્ય મત્તાથીને બોલ્યો—મહાનુભાવ. આપ સં-
બંધી સમર્થ છે. આ જગતમાં આપની રાજ્ઞિ આગળ કોઈ પણ
સમર્થ ધર્મ રાહતું નથી. આપના બુદ્ધિમગ્ધી ઉપસ થયેલા પ્રશ્નોના
ઉત્તર મારાથી રી રીને આપી શકાય ?

સમયગૂ જાને મપુરવાથી કહ્યું. ભડ, એવી સંકલ રાખીંગ નહીં.
હું તને પાંચ પ્રશ્નોજ પુછીશ અને તારી પાસેથી પાંચ ઉત્તરની આગા
ગ્રાપીશ. આવી આધાસન ભરેલી સમયગૂ જાતની વાણી સાંભળી
પ્રવાસી પ્રસન્નતાથી બોલ્યો—મહાનુભાવ. લે એમ હેાય તો આપ
પુછીથી પુછો. પણ જે પ્રશ્નોના ઉત્તર મારાથી ન આપી શકાય તે
પ્રશ્નો ઉત્તર આપ આપમેં અને અપાંમે સમજાવવા જેવું હેાય તે
માપ દેવા કંઈ નમજાવડે.

પ્રવાસીના આ જવનો સાંભળી સમયગૂ જાતે તે વાત સંપૂર્ણ કરી
કહે સમયગૂ જાત અને નવનીની વચ્ચે નીચે મેનાવતું પ્રશ્નોના
થયા.—

સમયગૂ જાત નાના પગ નિડા વાન વાવ
પ્રવાસી

સમયગૂ જાત

પ્રવાસી

પ્રવાસી

પ્રવાસી

સમ્યગ્ જ્ઞાન—કેવો મુનિ મૂર્ખ ગણાય છે?

પ્રવાસી—જે નિશ્ચયનયનો પદ્મ સર્વ પાને ત્યાગી છે એમ કહે અને મુનિનો ભેય ધારણ કરે પણ તેના અંતરમાં મોહરૂપ અગ્નિ સળગી રહ્યો હોય, વિષય ઉપર વૈરાગ્ય થયો ન હોય અને શૂન્ય ધરને મુનિરાજની ધંડ ક્રિયા કરતો હોય તેવો મુનિ મૂર્ખ ગણાય છે.

સમ્યગ્ જ્ઞાન—અધી જાનની ક્રિયા કરતો હોય, ને જનાં કેવો પુરુષ મૂક ગણાય?

પ્રવાસી—મથની સ્થના કરતો હોય, શુભ માર્ગની મર્યા કરતો હોય, સતોષી નિરંજનને આરાધતો હોય, લોકોને સારી શિક્ષા મળુ આપતો હોય, અદરશાદાન લેતો ન હોય, પરિમહનો ત્યાગ કરતો હોય, મુગ્ધપણે પાતાના સ્વમાં માનો થઈ સર્વોંચી છોકો રહેતો હોય, પણ જો તે આત્માની સત્તાને અને મોહની સત્તાને લુટી લુટી મોહનો ન હોય તેવો પુરુષ મૂક ગણાય છે.

સમ્યગ્ જ્ઞાન—તેવા મૂંઝી કિયાતું વર્જન કરી બતાવો.

સવૈયા.

ધ્યાન ધરે કરી દંદ્રિય નિગ્રહ વિગ્રહમોં ન ગિનૈં નિજ સત્તા.
ત્યાગિ વિનુતિ વિનૂતિ ધિટૈં તન જોગ મહૈં જવ જોગ વિના.
મોન રહેં સહિ મંદ કપાવ મહૈં વચ વેચન દ્રંદ ન વત્તા.
પ કરતુનિ કરૈં મરૂંપ સમુર્જ ન જ્ઞાનમ આતમ મત્તા ॥૧૧॥

ધ્યાન ધરે, દંદ્રિયોતું કમન કરે, શરીરની માથ પાતાના આત્માનો સંબધ ગણે નહીં. સંપત્તિનો ત્યાગ કરી મરી ઉપર વિભૂતિ

લગાડે, શેરામાર્ગ મંડુક કરે, સંસારના ભોગથી વિરક્ત રહે, મૈત્ર્ય ધારણ કરે, કષાયની મંદતા સમજે, વધ બંધન સહિતો થકો તાનો ન ધાય અને કૌશલિક કરે નહીં, આવી આવી ક્રિયા કરે પણ કર્મોદિકના પ્રભાવની સત્તા અને આત્મસત્તા એટલે આત્માનું જે સત્ય સ્વરૂપ તેને સમજે નહીં તે—મૂઢ કહેવાય છે. આ પ્રભાવે મૂઢની ક્રિયાનું વર્ણન કરેલું છે.

સમ્યક્ જ્ઞાન—મહામૂઢ મુનિઓ કેવા હોય?

પ્રવાસી—જે ઉપરનો આડંબર બનાવી જગતને એવો ઉપદેશ કરે કે,—“અહો ભત્ર પ્રાણી, તમે આ જગતને વિષે અનાદિ શાળથી મોહનિદ્રામાં ગુમા છે. હવે તમે જાગવા ધાઓ. અને સમતા ધરીને કેવળીનાં વચન સાંજો. તે કેવળીએ દિવિયના વિષય રસને જીતેલો છે. તમે તમારા સ્વરૂપને યોગ્યો. તમારામાં ઉત્કૃષ્ટ રસ ભરેલો છે. અને તમે કર્મથી છુટા છો.” આવાં આવો ઉપદેશ આપે છે, પણ તે મૂઢ ગુરૂ પોતાના આત્માને યોગ્યતા નથી. તેઓમાં પદોપદેશ પાંડિત્ય રહેલું હોય છે. ઉપરથી એવો આડંબર રાંખે છે અને અંતરમાં તેઓ મોહથી ભરપૂર હોય છે. તેવા ગુરૂઓ મહા મૂઢ કહેવાય છે.

પ્રવાસીનાં એવો સતોપકારક ઉત્તર સાંજળી સમયે જ્ઞાનનું હૃદય અતિશય સંતુષ્ટ થઈ ગયું. તેણે પ્રેમથી પૂર્ણ થઈ કહ્યું, ભદ્ર તારી જીવિની નિર્વંજના એક અને અતિશય સતોપ થયો છે. તારા પરિચ હૃદય સાં આત્મસ્વરૂપનું મહાજ્ઞેન પ્રગટ થવા લાગ્યું છે. હવે તું અદ્ય સમયમાં આ તત્ત્વજ્ઞિના પ્રવાસને સાર્થક કરી મારીશ.

પ્રવાસીએ વિનયથી જણાવ્યું—મહાગુરુશ્રી, એ બધો આપના જેવા મહામાઓનોજ પ્રભાવ છે. મારા કોઈ ઉપકારી જીવે અને

આ તાન્ત્રિક પ્રવાસનો માર્ગ બનાવી મહાન્ ઉપકાર કર્યો છે. જ્યાં રથી મેં આ પ્રવાસમાં પ્રવેશ કર્યો છે, ત્યારથીજ મારા પુણ્યનો પ્રકાશ પ્રકાશિત થયો છે.

સમ્યગ્ જ્ઞાને ઉત્સાહથી કહું, મિત્ર, જો તારી હઝાર હોય તો એક બે પ્રશ્ન પૂછવાના છે?

પ્રવાસીએ ઇંતેઝરી જવાબ આપ્યો—મહાનુભાવ, હું આપની આજ્ઞાને માન્ય કરીશ, પણ મારી શક્તિના આપ વિચાર કરજો.

સમ્યગ્ જ્ઞાને હાર્ય કલ્પાં કહું, ભદ્ર, તારી શક્તિ પ્રત્યુત્તર આપવાને સમર્થ છે. તથાપિ મારા આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપી શકે કે નહીં એ મને સંદેહ છે. પ્રવાસીએ પ્રગટપણે જણાવ્યું, મહારાજ, જે વાતમાં આપનું હૃદય સંદિગ્ધ હોય, તે પછી મારા તરફથી આપને ઉત્તરમાં સંતોષ રીતે રીતે થશે? તે છતાં આપના પ્રશ્ન કેવા છે? તે કૃપા કરી જણાવો. એ તેમાં મારી જુદી પ્રવર્તે તેવું નહીં હોય તો હું આપને સ્પષ્ટ રીતે જણાવી આપીશ.

સમ્યગ્ જ્ઞાન—સંસારી જીવની બે દશા છે, તે ધાત તારા જાનવામાં છે કે નહીં?

પ્રવાસી—(નિવારીને) એ વાત મારી જુદીની બહાર છે.

સમ્યગ્ જ્ઞાન—ચાર તા માંબજ હું પાતેજ કહું.

પ્રવાસી—૧. નાદી ૨ ॥ ધાપ.

સમ્યગ્ જ્ઞાન વિવેચકથી પ્રવેશના આરંભ કર્યો. ભદ્ર, આ જગતમાં ૨૩ જીવની નાદી ૨ ॥ ધાપ. એક શયનદશા અને બીજી જાગૃતદશા. તેનાં વચન-વાન માટે એક જૈન કવિ નીચે પ્રમાણે વર્ણન આપે છે.

સવૈયા

“કપા ચિત્રસારી મેં કરમ પરજંજારી,
માપાકી સવારી સેજ ચાદર કલપના;
સૈન કરે ચેતન અચેતનતા નિંદ દિણ,
મોહકી મરોર યહૈં લોચનકો દપના;
હરે વસંતજોર યહે આસકો સવદ ધોર,
વિષે મુલ્ત કારજકી દોર યહે મુપના;
દૈસી મૂદદશામેં મગન રહેં તિહૂસમ,
ધારૈં ભ્રમનાસમેં ન પારૈં રુપ અપના” ॥૧॥

સમ્યગ્ જ્ઞાને કહિ, સ્વદ, કવિનાનો ભાવાર્થ સમજ્યો કે ?

અવાસી—સમજ્યો છું, પણ જેવો લોકોએ તેવો આશય રપટ થયો નથી. મારે કૃપા કરી ભાષારૂપે બ્યાખ્યા કહી બતાવો તો ઉપકાર થાય.

સમ્યગ્ જ્ઞાન—સાંભળ—“આ કાથારૂપી એક ચિત્રશાળા છે. તેમાં કર્મરૂપી એક પતંગ છે. તે ઉપર માયાની શાળા પાંચઢેલી છે. તે ઉપર મનની વિકલ્પનારૂપ ચાદર પાથરી છે. તેમાં અચેતનારૂપ નિદ્રામાં સ્થળ-આત્મા શયન કરી રહ્યો છે. મોહના ધેનમાં તેના લોચન પગલા છે. કંઈ બગરૂપ તેના આસનો ધોર મળ્યું થયું કહે છે, અને વિવેચ મુખની કંજલી એ તેનું અભાવ સ્થાન છે. તે ટવની ખરેખરી શયન દસા કહેવાય છે. જે મુક ટવ હોય તે તરું કાગ મમે ઘઈ એ દસામાં દોઝાદોઝ કર્યા કરે

છે. એટલે જમખાનાં ભમે છે તેથી તે પોતાનું સ્વરૂપ પામી શકતો નથી.”

પ્રવાસી—અહા! એવની રાચન દશાને કેવું રૂપક આપ્યું છે? આ સ્વરૂપ ખરેખર મનન કરવા જેવું છે. ધન્ય અજ્ઞાની જોવા આ દશામાં પાપમાત્ર થઈ જાય છે. હું મહાનુભાવ, આપે આપેલા આ રાચન દશાના બ્યાનથી મારા હૃદયનું ઉદ્ધારન થઈ ગયું છે. હવે મારી પર કરછા કરી એવની ભમત દશાનું વર્ણન આપો. જેથી રાચન દશાના અચ્છુથી ખિત્ત થયેલા મારા મનને શાંતિ વળે.

સ્તમ્ભગ્ન જ્ઞાન—ભદ્ર, સાવધાન થઈને રાંધાગળે.

સચેયા.

“ચિત્ર સારી ન્યારી પરજંક ન્યાગે સેત ન્યારી,
ચાદર જી ન્યારી ફહાં જુટી મેરી થપના;
અતીત અવસ્થા સૈન નિદ્રા વહી કોઝ પૈર,
વિચમાન પસરુ ન ગામે અવગરના;
ખાસ ઝૌર સુપન દોઝ નિદ્રાકી અરૂંગ ચૂજે,
મુઠ્ઠ સવ અંગ સલિ કાતમ દરપના;
ત્યાગી જયો ચેતન અચેતનતા જાવ ત્યાગી,
જાણે દૃષ્ટિ સ્વોણીકે સંદાણે રૂપ અપના.” ॥ ૧ ॥

પ્રવાસી—વાહ! સી મજની કવિતા છે? જામન દશાનું કેવું મુંઝવે વર્ણન આપ્યું છે? મહારાય, દયાનિધિ, દયા લાવી એજ કવિતાનું વ્યાખ્યાન દર્શાવો.

પ્રવાસી—મહારાજ કૃપા કરી કહો. હું સાધનાન થકે
સાંભળું છું.

સૂચ્યગ્ જ્ઞાન :—

દોહા.

“દિ વિધિ જે જાગે પુરુષ, તે શિવરૂપ સદીવ;

જે સોવહી સંસારમેં, તે જગવાસી જીવ.” ॥૧॥

“જે પુરુષ એ રીતે જાગે છે, તે સદા મોક્ષરૂપ છે અને જે
આ સંસારમાં સૂતા છે, તે આ જગતના વાસી હવરૂપ છે.” ૧

દોહા.

“જો પદ જો પદ જય હરે, સો પદ સોઝ અનૂપ;

જિહિ પદ પરસત ઝાંર પદ, સગે આપદારૂપ.” ॥૧॥

“જે પદ—સ્થાનક આ સંસારના ભયને હરે છે, તેજ પદ કહે-
વાય છે. અને જે પદ બીજાના પદને સ્પર્શે તેનું છે એટલે કર્મ-
પદ છે. તે આ સંસારમાં આપત્તિરૂપ છે.” ૧

પ્રવાસી—મહારાજ, આ જાગે કવિના સર્વદા સ્મરણીય છે
અને મેં મારા મનોમોહમાં તેને સ્થાપિત કરી રાખી છે. હવે
આપ કૃપા કરી આ સાતમી ભૂમિકાના મારા પ્રવાસને સાર્થક
કરવા કોઈ ઉત્તમ બોધ આપો.

સૂચ્યગ્ જ્ઞાન—પ્રવાસી, સાંભળ—એ રાયન અને જયતદશા
વિશે તને એક ઢુંકું દૃષ્ટાંત કહું. કોઈ એક ગુરૂ પોતાના શિષ્યોને
સાથે લઈ વિચરતા હતા. જુદે જુદે સ્થળે વિહાર કરતા કોઈ નગ-
રમાં આવી થયા. ત્યાં ઉપાસ્યમાં વાસ કરીને રહ્યા. તેવામાં શિ-

सवेया.

“जब जीव सोंवै तब समुझे मुपन सत्य,
 यहि जूठ लागै जब जागे निंद खोङ्के;
 जागे कहै यह मेरो तन यह मेरी सोंज ताहु,
 जूठ मानव मरण्यति जोङ्के;
 जाने निज मरजि मरनि तब सूँजे जूठ,
 बूँजै जब और अवताररूप होङ्के;
 बाहु अवतारकी दशाँषे फिरि यहै देख,
 यहि जाँति जूँजो जग देख्यो हम दोङ्के。” ॥१॥

હું પ્રિય પ્રજાસી, આ કવિનાનો આશય એવો છે કે, “ જ્યારે જીવ શયન દશામાં સૂતો હોય, ત્યારે તે સ્વપ્નાને સત્ય કદીને માને છે અને જ્યારે તે જાગે છે ત્યારે તે સ્વપ્નાને જુદું માને છે. તે જાગ્યા પછી કહે છે કે, આ મારું શરીર અહિં છે. અને આ સર્વ સામગ્રી મારી છે, અને જ્યારે તે પોતાની મરણ સ્થિતિના વિચાર કરે છે ત્યારે તે વર્તમાન શરીર તથા સર્વ સામગ્રીને જુદી જાણે છે. અને જ્યારે તે પોતાના સ્વરૂપને ઓળખે છે, ત્યારે તે મરણને જુદું માને છે. એમજ વગી તે બીજી અવતાર લે ત્યારે તે બીજા રૂપ ધરેને બીજી વાત જાણે છે. આ પ્રમાણે વારંવાર અવતાર લેવા અને પછી પોતાની સામગ્રી સમજાવી અને પછી મરી જઈ એવી રીતે સર્વ સંસારનું સ્વરૂપ જોડને અમે એ સર્વ સંસારને જુદો જાણીએ છીએ.”

શિષ્યોની આ કવિતા સાંભળી ગુરુએ તેમને ધન્યવાદ આપ્યો હતો. હું પ્રિય પ્રવાસી, એવી રીતે દરેક સુખ આણીએ આ સં-

સાત્તે જોડે જાણ્યો લેક્યો. અને જ્ઞાત પ્રશ્નની જો ઉત્તર ક્રિયા
 છે, તે કરી લેક્યો.

પ્રવાસી પ્રસન્ન થઈને બોલ્યો—મહાનુભાવ, હવે કૃપા કરી
 મને જ્ઞાત પ્રશ્નની ક્રિયા સંભજાવો. જ્ઞાત પ્રશ્ન કેવી ક્રિયા
 કરે? અને કેવી ક્રિયા કરવાથી જ્ઞાત પ્રશ્ન કહેવાય? એ મને
 સ્પષ્ટ કરી સમજાવો.

સમ્બન્ધ જ્ઞાન—પ્રથમ પ્રવાસી, સંભજા. જ્ઞાત પ્રશ્ન વિષે
 કનું વિજ્ઞાન લાદીને જ્ઞાતની એજ્ઞાતની રેક સંબંધ છે. પ્રથમ કંઈ
 અવસ્થામાં અને બીજા અવસ્થામાં જો અનેજ્ઞાત હતી તેને હરી
 સંબંધ. મનિ, મન અને અવધિ-એ જ્ઞાન સ્વરૂપના વિકલ્પને દૂર કરી
 નિર્વિકલ્પ જ્ઞાન જો કેવળ જ્ઞાન તેને દ્વિત્વમાં ધારણ કરે છે. દ્વિત્વ
 જાણે મુખ્ય દુઃખથી વિમુખ થઈ પરમાત્મરૂપ થઈ કર્મની નિર્જેદા
 કરે છે. અર્થાત્ તેને નિર્જેદા ઉપાસ થાય છે. જ્ઞાતની સદુત્તર સ-
 માધિ સ્વાધીને પરવરતુ જે કર્મ પ્રવૃત્તિઓ તેની ઉપાધિ જો રાગ-
 દ્વેષાદિક તેને ત્યાગ કરી આજ્ઞાને આજ્ઞાથી પરમાત્માપક્ષ પ્રાપ્ત કરે
 છે. આવી ક્રિયા કરવાથી જ્ઞાત પ્રશ્ન જ્ઞાન સમુદયમાં મળે થાય છે.

પ્રવાસીએ પ્રશ્ન, મહાનુભાવ. એ જ્ઞાન સમુદય કેવા છે? તેનું
 નામ કહી સમજાવો.

સમ્બન્ધ જ્ઞાને કહ્યું. ભડ. સંભજા. એક વિજ્ઞાન કવિને જ્ઞાન
 મુદ્દનું નીચે પ્રમાણ વર્ણન કરેલું છે :—

નવેયા.

“જાક હા જ્ઞાન નિર્વન જ્ઞાન દર.

જાવ જાવો મેં પે મુજાન ન હમ્ ને :

નિર્મલ સીં નિર્મલ મુગીલન પ્રગટ જાકે,
 પ્રમ્ને અવટ રમ કૌતુક કરતું હૈ;
 ગાને મતિ મુત અવધિ ધનરથે કેવલમુ,
 પંચયા સંગનિ દમંગ સગરતું હૈ;
 મો હૈ જ્ઞાન જદધિ છદાર મહિમા અપાર,
 નિગારાવરમે અનંકયા કરતું હૈ." ॥૧॥

“જોના મધ્ય ભાગમાં અનંત દ્રવ્યપર્યાય ભાસી રહ્યા છે, એવા દ્રવ્યના પર્યાયને જે પ્રાપ્ત થતા નથી. જેનું અતિ નિર્મલ અને અદ્વૈતે દર્શિતરૂપ જગત પ્રગટ છે, જોના અંતરમાં (હૃદયમાં) સાધાર્યનું વેદન છે, તથા કુતૂહલ છે; એટલે રસ કુતૂહલ ધનું છે. જેમાં મતિ, યુગ, અવધિ, મનદપર્યાય દેવગ-એ પાંચ જ્ઞાનરૂપ તરંગો દેખાઈ રહ્યા છે. એવા જ્ઞાન સમુદ્ર અપાર મહિમાવાળો છે. એને વિંગળા જગતના સર્વ પર્યાયો ભાસી રહેલા છે. એ સમુદ્ર પાને નિરાધાર અને એક સ્વરૂપ છતાં જ્ઞાનાશ્રયમાં અનેકતાને ધરી રહ્યો છે.”

આ પ્રમાણે સમ્યક્ જ્ઞાનના મુખર્થી જ્ઞાનરસ સમુદ્રનું વર્ણન શાંભળી—પ્રવાસી અંતર્હૃદયમાં આનંદમય થઈ રહ્યો. તેનું હૃદયર્થી સમ્યક્ જ્ઞાનનો આભાર માની જણાવ્યું—હૈ ભગવન, આપે વર્ણન કરેલા જ્ઞાન સાગરમાં મમ થવાની મારી દેજો છે, તે આપ પરિપૂર્ણ હશે. અને એ દેજો પૂરું કરવાને ઠેવી કિયા દરથી દેજો? એ જિયા બતાવો. નહિ તેવી કટ્ટાવક કિયા હશે તો જરૂરું કરી મરીજો.

સમ્યક્ જ્ઞાને હૃદયને કળું, ભટ, એમાં કિયાની કાંઈ જરૂર

(૧૪૭)

નથી. માનની આગળ કિયા નરન જોણુ છે. માન વિના કિયાના
દષ્ટા ભોગવનારા પ્રદ્યોનો બધા કામ વ્યર્થ થાય છે. તેને મારે
એક દેવિયા યાદ આવે છે—આંશગ—

સવૈયા.

“કેડ કુરકાઠ મહેં નપમો શરીર રહે,
ધૂમપાન કરે ઝાણો મુન્ન વહેંકે જુસે હેં;
કેડ મહામન મહેં કિયામે મગન રહે,
વહેં મુનિજારમેં પયારકેસે જુસે હેં;
ઇત્યાદિક જીવનરો સર્વપા મુગતિ નાંહી,
કિરે જગમાહિ જ્યોં વયારકે વજુસે હેં;
જિનકે હિયેમેં જ્ઞાન નિહદીરો નિરવાન,
કરકે કરતાવ જરમમેં જુસ હેં.” ॥૧॥

ભાવાર્થ એવો છે કે, “કેમ અજ્ઞાની દૂર દષ્ટ સડન કરે છે,
મને પચાસિ પ્રમુખ નપ કરીને શરીરને બાળે છે. કેમ અજ્ઞાની
અમિના પુમાણું પાન કરે છે. નીંચુ મુખ રાખી કિયા પગ કરીને
સુથે છે. કેમ અજ્ઞાની દૈન સિંગ લઈને પાંચ મહામન દ્રવ્યથી
મદ્દુર કરે છે અને કિયામાં મગન રહે છે. એવી રીતે મુનિજારનો
ભાર વહે છે, પણ તે પગાગ બાળના માણના પગાની જેમ નિષ્કળ
થાય છે. દેવગ એવી દષ્ટારી કિયા કરવાથી સુજિ થતી નથી.
તેઓ વયારના અડગની પહે કિયાનીયા રૂયાં કે છે પણ એ-
કેમ્બે રી રહેવા નથી. તેઓના દરથમાં જ્ઞાનકળા જામન થઈ
હોય તેમનેજ મોક્ષ છે. પણ તેઓ દેવગ કિયાના કરનાગ છે. તેઓ

અમને વિશેષ ભુલી રહ્યા છે. - હું પ્રયાગી, તે ઉપરથી તારે રાજ્યનું કે, કેવળ ક્રિયા કરવાથી મોક્ષ મળતો નથી. તેમાં તો જ્ઞાનનીજ આવશ્યકતા છે. મારે શિવપદને સંપાદન કરવાની કશી દોષ નો નીચેની કવિતા મર્મદા સ્મરણમાં રાખવી:—

દોહો.

“ પ્રભુ સમગ્રે પૂજો પડો, કરો વિધિય વિવહાર :

મોક્ષમર્ષી આનંદા, જ્ઞાનગમ્ય નિરહાર.” ॥ ૧ ॥

“ પ્રભુનું સ્મરણ કરો, ભાવથી તેની પૂજા કરો, અને ભાવથી પડો—સ્વાધ્યાય કરો—કલ્યાદિ વ્યવહાર કરો—પ્રભુ જે આત્મા છે, તે તો મોક્ષસ્વરૂપી છે અને તે જ્ઞાનગમ્ય છે, એમ મનમાં નિશ્ચય રાખજો.”

પ્રિય સાર્થ, તું તારા હૃદયમાં નિશ્ચયથી બાળુજે કે, જ્ઞાન વિના કદિ પક્ષ મોક્ષ થતો નથી. એક વિદ્વાને લખેલું છે કે, જેમ માણસ કામ વિના ઉદયમ કરતો નથી, મોદો જ્ઞાન વિના સ્વભૂમિમાં ભુક્ષતો નથી, રોદ વિના પરમાર્થ થતો નથી, રીંગ ધારણ કર્યા વિના સરપ સાથે મળાતું નથી, નિયમ રાખ્યા શિવાય નિશ્ચયપદ મળતું નથી, પ્રેમ વિના રસની રીતિ જગ્યાતી નથી અને ધ્યાન વિના મનની ગતિ રોકાતી નથી. તેમ જ્ઞાન વિના મુક્તિમાર્ગ સૂજતો નથી. હું ભક્તભા, તેથી જ્ઞાન એ દિવ્ય વસ્તુ છે. જ્ઞાનને મારે જૈન વિદ્વાનોએ અનંત આગમ વિસ્તાર્યો છે. જ્ઞાનના પરમ પ્રભાવથીજ અર્થાત્મ માર્ગનો પ્રકાશ થાય છે. એ જ્ઞાનના નવોત્થિથી પ્રકાશમાન થયેલા જ્ઞાનીઓની સ્થિતિ અનિર્વચનીય છે. એવા જ્ઞાનજ્યોતિને ધારણ કરનારા મહાત્માઓને મારે એક વિદ્વાન કવિ નીચેની કવિતા ગાય છે.

સર્વેયા.

“ જ્ઞાન હૈં જિનકે ઘટ ઐનર,
 સ્વેતી જગી મતિ હો તિન મૈસી ;
 બાહિર દષ્ટિ મિટી મિહુકે હિય,
 ઘાતમ ધ્યાન કસા વિધિ ફેસી :
 જે જલ પોતન જિસ સગરે ગુ,
 રિરેક સિયે પરંવે ગુન ઘેસી :
 મે જગમેં દમ્ભાવ જાનિ,
 મહં કચિ જાનિ અધ્યાતમ શૈસી.” ॥ ૧ ॥

“ જોના દૃષ્ટમાં જ્ઞાનનો ઉદય થવાથી આત્મજ્યોતિ અમત થઈ છે, તેની કુદ્રિ ઉજ્જગ થાય છે, મસિન રહેતી નથી. પાનાના બાવ શરીરને આત્મા કહી માને એવી તે બાવ દષ્ટિ ને ફર થઈ જાય છે અને દૃષ્ટમાં આત્મજ્ઞાનની રજા પ્રગટે છે, પછી તરત યમનિયમાદિ રિપિની ભાવના પ્રસંગી જાય છે—પ્રેમ, દયા, ચિન્મયને ભાગ ભિત્ત કહે છે, અને બેઃ વિજ્ઞાનથી પાનાના અંધની ધડીને પાંખી કહે છે, આંસુ જીવ આ જગતમાં પરમાત્મને માણી તેનું ચમત્કારિ મહાત્મ્ય કહે છે, અને આત્મા મેડીને માન્ય કહી તે પરમાત્મને જાણે છે.” પ્રિય પ્રવાસી, આ વાત જાણે સંસારમાં નાખશે અને તેની બાળના બાળી જાના આ જાણે જામ રહેવા ને રાજ ને રહેશે. બહુ આ પદ્ધતિ જાણે તે જગતમાં રચના થા, આંસુ છે, તે એક જિને સંભળા.—

ટોટા.

“ ચક્રવિતિ ત્રિપા સહેમમો, શિવતઃ મહં ન મોઃ
 જ્ઞાનરસા શક્યતઃ મો, મહંજ મોદપઃ ટોઃ.” ॥ ૧ ॥

જ્ઞાનવક્ષા ઘટ ઘટ નમે, યોગ યુગતિકે પાર;

નિજ નિજ કક્ષા હોને કરિ, મુક્ત હોડ સંગાર." ॥ ૨ ॥

“જો જાગૃતની ક્રિયા કરી કલેશ કરવો, તેથી મોક્ષ મળતો નથી. પણ જો જ્ઞાનકળાનો પ્રકાશ થાય તો સદુજ્જમાં મોક્ષ પડે પ્રાપ્ત થાય છે. બદ્ધમાં જ્ઞાનકળા પરોક્ષી હોય અને તે મન યગત અને કાયાના યોગની યુજિથી પારશ્વેક્ષી હોય, તોપણ આત્મ-કળાનો પ્રકાશ થાય છે, તેથી આ સંસારમાંથી સદુજ્જ મુક્ત થઈ જવાય છે.”

પ્રવાસી આ સંશિષ્ય કવિના અને તેની વ્યાખ્યા સાંભળી અનુપમ આનંદને અનુભવવા લાગ્યો. તે વખતે તેની દૃષ્ટિમાં એવી જાગૃત વિકાસ થયો કે જેથી તે મુગ્ધ જગતના પદાર્થોને જુદીજ રીતે જોવા લાગ્યો—પ્રવાસીની આવી દૃષ્ટિ જોઈ અમ્બાજી જ્ઞાને હસ્યું, તારી દૃષ્ટિ બદ્ધમ થઈ ગઈ છે. હું આ વખતે તારી દૃષ્ટિમાં જુદુંજ એવું જુ. એ આ દૃષ્ટિનો વિકાસ સત્ય સદુજ્જે તો તારા પ્રવાસની મજાગતા થશે.

પ્રવાસીએ સાનંદાચર્ય થઈ કહ્યું. મહાનુભાવ. આજે મારી દૃષ્ટિની વિવક્ષાજન્ય કહેા છે. પણ તેનું કાંઈ જ્ઞાન મારા સમજતામાં આવતું નથી. તથાપિ એવું તો મને દેખાય ॥ કે, હું કેલું વિવક્ષાજન્ય વિધિમાં આવી પાંચો જુ. ફક્ત જોઈ જગતના પદાર્થોને આગમનો દૃ? એવો મને આભાસ થાય છે. તે માથે મારા દૃષ્ટિમાં મને બેનિઃ નહિ પુરઝગિઃ પાંચો તરફ વિરાગભાવના પ્રગટ થાય છે—એ મું દૃષ્ટિ ?

અમ્બાજી જ્ઞાને દેવેતથી જવાબમાં, બડ, તારામાં અનુભવનો પ્રકાશ થયો છે, અને એ પ્રકાશના પ્રભાવથી તારી જ્ઞાન

સામનો નિરોધ થાય છે, તેથી તેના શરીરને કંઈ થતું નથી, એવા જ્ઞાન દૃષ્ટિને ધારતું કરનારા એવને જે સંતોષ આપે છે, તે અત્યંત નીચા ... તે અમારે ભાવને અત્યંત દેવાથી કહી કર્મના ઉત્કર્ષ: પ્રાપ્તિ મોક્ષનું ને મોનારાનું ધારી એક છે અને આપે તોજનું માન-મન પારી નવાય છે.”

મનન જ્ઞાનનાં આ જગતે માંભરી પ્રસારી પાવાને મન્ય માનસ સાર્થક, નવારિ નેનું પાવાને વિનયભાવ ધારેલા નથી. નાનુ નમ્રતાથી જનુનું—મદાનુભાવ, મને જે કાંઈ સાબ મંપે દાય, તે આપ મદામાંગનાજ પ્રભાવ છે. હવે મારું એવન જે દીને અંધાઅ જ્ઞાનના નિખર ઉપર આપે અને મારે આ તાજિયક પ્રસાન સર્વે દીને સફળ થાય, તેવા મને ઉપર આપે. હવે મારે આપને આજનું પુછવાનું છે કે, આ જગતમાં પરિમદની નવા અજવાળ મળાય છે. તેા એ પરિમદનો ત્યાગ સાનીંગ રી દીને રહેવા? એ વાત મને રોજલાથી જાણવા.

નમન જ્ઞાને ઉત્તરથી કહ્યું—પ્રિય પ્રસારી, પરિમદના બે પ્રકાર છે. જ્ઞાનાન્વેષણ પરિમદ અને વિરોધેષ પરિમદ—એ અને પરિમદના નાન બાદી રંગે સંતોષના. મેંદની પરિમદને બાદી જગતમાં મળે છે. એ જ્ઞાનાન્વેષ પરિમદનો ત્યાગ કરવાય છે અને વિરોધ પરિમદની પરિમદ ઉપર વિરોધ પ્રકારેના વિવાદન કરવાં એ વિરોધ પરિમદના ત્યાગ કરવાય છે, તેના જે સાની છે, તેને પરિમદના બે વળા નથી: કાલકુકે, પરિમદ એવાં જગ સાનીની પરિમદ કેવે અર્થિત દેવા મળાય છે. તેને મારે ત્યા: કહી નીચે મળતું છે ને.—

ચોથાદ.

“જગત્ સર્વં કુટુંબં મયં કુટુંબ, કુટુંબગત વપસા ન વર્તુન;

નમ્યે દુઃખસંતપ્ત સદિયે, વૈ શુદ્ધિશ્ચિદ્દાન ન રહીત.” ॥૧॥

“ પૂર્વ કુર્મના ઉદયથી જે શુભાશુભ રસ ઉપજે તે જ્ઞાની
 ગવે છે, ખજ તે રસભોગમાં મગવા બેસતો નથી; માત્ર તે
 જાને વિષેજ મગ રહે છે. પરિમહનો સંયોગ કે વિયોગ થાય ત્યારે
 તે હર્ષ કે ખેદ થતો નથી. એવી રીતે મનમાં ઉદાસીનતા રાખ-
 ને જ્ઞાની પરિમહવાણો ગણાતો નથી.

તેવા જ્ઞાનીની નિઃસ્પૃહ દશાનું વર્ણન નીચેની કવિતામાં
 લખ્યું છે:—

સર્વેયા.

“ જે જે મનચાંછિત વિશ્વાસ જોગ જગત્સે,
 તે તે વિનાશિક સર્વ રાત્રે ન રહત હૈઃ
 ઈશ્વર જે જે જોગ અજિજ્ઞાપ વિષ્ણુ પરિણાપ,
 તે તે વિનાશિક ધર્મરૂપ હૈઃ બહત હૈઃ
 વસ્તા ન હોં માંદિ તાંતે ઘાંઝા પૂરે નાંદી.
 એસે દ્રુપદગરજશે મૂરવે બહત હૈઃ
 માંતર રહે સપેત વાસો ન કરે હેત,
 વાંતે જ્ઞાનરૂપે જ્ઞાનરૂપે કરત હૈ. ” ૥૧૥

“ આ અગત્યના જે જે મનચાંછિત જોગ વિશ્વાસ ન, તે સર્વેયા
 હોય છે, ન આશય, ન અર્થ નહેત નથી. રાત્રી જે જે જોગના
 અજિજ્ઞાપ વિષ્ણુ પરિણાપ નહેત છે. ન ન વિષ્ણુ પરિણાપ
 વિનાશકરૂપના ન અર્થ, જોગ વિશ્વાસના, અજિજ્ઞાપ રૂપે અર્થ
 ન હોય નેત નથી. તેમજ ને પરિણાપ ન, ન, ન, ન. આજ
 શરીર નથી વિષે જાણનાં રાજા રેકુર્મની નથી. એવાન ને જે
 ૧ - ૨૦

અમિત મૂર્ખ હોય તેજ ચાહે છે. જે જ્ઞાની છે, તે નિરંતર સાધના રહે છે અને તે પરવસ્તુ સાથે હેત કરતો નથી માટે જ્ઞાનીને અર્થાં છઠ્ઠ—નિરપેક્ષી કહેા છે.”

હું મિત્ર પ્રવાસી, જ્ઞાની ભોગ વિલાસમાં કેવી રીતે અસિમ રહે છે? તે વિષે એક દ્રષ્ટાંત કહેવાય છે, તે તું સાંભળ—જેમ ધોળા વસ્ત્રને ફડકડી, લોફર તથા હરગનો પર આપ્યા વિના મણકના લાલ રંગમાં ધણીયાર રાખે તોપણ તે વસ્ત્ર લાલ થતું નથી. તેનું અંતર રંગ ભેદાતું નથી. તેથી તે વસ્ત્રમાં સ્વેતતા રહે છે. તેવી રીતે સમકિતવંત છવ પરિમહુની ભીડમાં રહો હોય, પણ જ્યાંસુધી તેને રાગ, દ્વેષ અને મોહનો પર લાગ્યો ન હોય, ત્યાંસુધી તેને પરિમહુનો બંધ થતો નથી. કારણ કે, તે પૂર્વ કર્મના ભોગની નિર્જરા કરે છે અને નવાં કર્મના બંધ કરતો નથી. તેમજ તે જગતના સુખની યાચના કરતો નથી તથા પોતાના શરીરને જોઈને રાજ થતો નથી.

હું પ્રવાસી, તે ઉપર એક બીજું દ્રષ્ટાંત પણ મનન કરવા જેવું છે—તે સાંભળ—જેમ કોઈ દેશનો રહેવાસી ભીલ જંગલમાં જઈને મધપ્રદાને મહુલ કરે છે, તે વખતે તેની ચારે તરફ મધમાખીઓ લપટાઝ મધ છે, પણ તેના શરીરપર કાંબળી દોવાંથી તેને કોઈ મધ માંખનો ડંશ લાગતો નથી. તેવી રીતે સમકિતી છવ પરમાત્માના વિજ્ઞાનધન સ્વરૂપને સાધવા જતાં તેને કર્મના ઉચ્ચની ઉપાધિ લાગી નહોતી, પણ તે ઉપાધિ તેને લાગતી નથી, કારણ કે, તે સદુજ ગુણ જે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર—તે રૂપ બાહરને પહેરી રાખે છે. તેમજ તે કર્મ નિર્જરાનો ઉન્સાદ મનમાં ધારમ કરે છે; તેથી તે બ્યવહાર માર્ગમાં રહેતા છતાં કોઈ જાનનો ઉદ્વેગ પામતો નથી. કંડુવાનો આરાધ એવો કે, સમકિતી જ્ઞાની છવને બ્યવહારમાં

આ પ્રકાશમાંન થયેલો દીપક તે જ્ઞાનદીપક છે. તે દીપક મોહરૂપી મોટા અધિકારને હરે છે. સુમતિ—સારી મતિનો પ્રકાશ કરે ॥ અને મુક્તિના માર્ગને પ્રગટ કરે છે.

મિત્ર, જો, આ જ્ઞાનદીપકની કેવી ખુબી છે? તેમાં પૂમાડાનો ભેશ નથી અને વાણનો પ્રવેશ નથી. તેમાં કર્મરૂપી પતંગ પલકમાં અપસાર્થને નાશ પામે છે. તેમાં દયા એટલે રિપ્તિ દીપક પક્ષે રસા એટલે વાદનો ભોગ નથી. તેમજ તેમાં સ્નેહ—પ્રેમ અને દીપક પક્ષે તેજનો સંચોગ નથી. તેમજ તેમાં તાપ નથી. સાક્ષ રંગ—રાગની સાક્ષાર નથી. તેમાં તે સંપ્રાપ્તિપ જગતો યોગ છે. તેની શિખા સર્વદા અભંગ પળે રહેતી છે. તે શિખા સર્વનો આધાર છે અને પાતે નિરાધારપણે સ્ફુરી રહે છે, અને પુદ્ગલમાં ખુબી રીતે રહેલ છે.

પ્રિય પ્રવાસી, જેના દ્વંદ્વમાં આ જ્ઞાનદીપક પ્રગટયો હોય તેને જે આનંદનો અનુભવ થાય છે, તે અનિર્વચનીય છે. આ દીપકનો યોગ હોય તો જ્ઞાની પરિમલ્લ રાખે તે છતાં પણ પરિમલ્લમાં ક્ષિપ્ત થતો નથી. સમ્બન્ધ જ્ઞાનના આ વચન સાંભળી પ્રવાસીને નમ્રતાથી પૂછવું—મહારાજશર્મા, મને એક શંકા થઈ છે કે, પરિમલ્લના પદાર્થોનો એવો સ્વભાવ છે કે, તે તેના ધારણ કરનાર ઉપર પોતાની અમર ક્યાં વિના રહેતા નથી. ને છતાં આપ કહેા છા કે, આ જ્ઞાનદીપકના પ્રભાવથી તે અમર થતી નથી. તેનું શું કારણ છે? ને આપ દ્વાર આપી મમળવો.

સમ્બન્ધ દાને ઉત્સાહથી કયું, પ્રિય ભાઈ, ને શંકા દૂર કરવાને એકજ દષ્ટાંતની જરૂર છે. માંભા—કેઈ જગતમાં મંથ થાય છે, ને એ દંડિય હવ છે. તે સ્વરૂપનાં ઉજ્જગ હોય છે. ને એ દંડિય હવ જન જાતની માત્રી આવે છે, તેમ જન માત્રીને રમ

તેનામાં પ્રસરી શકતો નથી. તે સર્વદા ઉચ્ચજાત રહે છે. તેથી રીતે જ્ઞાની મનુષ્યને જાન જાનના પરિમહનો અને ભોગનો યોગ થાય છે અને તે ભોગવે પૂજ્ય છે, છતાં તેનામાં અજ્ઞાનતા આવતી નથી. અને જ્ઞાનની કળા વધતી જાય છે. જમદરા શૂન્ય થાય છે અને સાંસારિક સ્થિતિ ઓછી થાય છે.

પ્રવાસી—મહારાજ, હવે મારા સમજવામાં યથાર્થ રીતે આવ્યું છે. આપે આપેલાં દ્રશ્યંતથી મારી રામ નિરસ્ત થઈ ગય છે, હવે બીજો કોઈ ઉપયોગી ઉપદેશ આપો તો મને તેથી મહાન લાભ પ્રાપ્ત થાય.

સમ્યક્ જ્ઞાન—પ્રમી પુરુષ, સાંભળ—તે વિષે સ્પષ્ટાદર્શન સ્વરૂપ મરાવી તને સમજાવું.—જ્યાંમુધી જ્ઞાનનો ઉદોત છે, ત્યાંમુધી બધે થતો નથી. જ્યારે મિધ્યાત્વનો યોગ હોય ત્યારેજ બધે થાય છે. આયો સિદ્ધાંત સાંભળી કોઈ એકાંતવાદીએ કહ્યું, અરે છપ, હું વિષય ભોગ સેવે છે અને મન, વચન, તથા કાયાના યોગથી ને ક્રિયા છે, તેને તો તેં ઠોડી દીધી છે, તેથી તારું શું વળવાનું છે ? તે એકાંતવાદીને અનેકાંતવાદીએ જવાબ આપ્યો કે, હું સમક્ષિત થતું છું. અનેકાંત-સ્પષ્ટાદ મનને માનનારો છું, તેથી મારે નિર્મળ સિદ્ધાંત તારા સમજવામાં આવ્યો નથી. તારે એકાંત મન પરમાત્માનો દ્રોહી છે, મારે તે મત ઠોડી દે અને વિષયથી વિમુખ થઈ અનુભવ દશામાં ગુણ એણીને પાસ કરી મોક્ષના મુખને પ્રાપ્ત કરવાની બુદ્ધિ કરે. આ વાત તેના કહેવાથી તેણે સ્પષ્ટાદ મનને સ્વીકાર્યો હતો.

હે પ્રવાસી, વળી જેન સિદ્ધાંતમાં એક જાણવા જેવી વાત દર્શાવી છે. જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય—એ બંને દિવ્ય નેત્રો છે તે બંને સહચારી થઈને રહે છે. જેના પરને વિષે જ્ઞાનકળા જાગી છે, તે સહજે વૈરાગી રહે

છે. જ્ઞાની કદિ પણ વિષય મુખમાં મમ રહેતો નથી. જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય બન્ને મળીને મોક્ષને સાધે છે. મોક્ષના મહા માર્ગમાં મુસાફરી કરવી હોય તો જ્ઞાન તથા વૈરાગ્ય રૂપી બે ચક્રની ગાડીમાં બેસવું જોઈએ. હું ભદ્ર, વળી મૂઢ પુરુષ કર્મના કર્તા બને છે, કારણ કે, તે ક્રિયાના ફળનો અભિજ્ઞાપ ધરે છે અને ફળતરફ જોઈ રહે છે અને જે જ્ઞાની હોય તે ક્રિયા કરે પણ ફળની અભિજ્ઞાપા રાખતો નથી, તેથી જ્ઞાનીને કર્મનો લેપ લાગતો નથી. પણ તેને ઉત્તરી બમણી નિર્જરા થાય છે. હું ભદ્ર, જેમ વૈરાગ્યનો ધીરો પાતાના શરીરના પ્રેમથી પાતાની લાગથી પાતેજ બધાય છે, તેમ મૂઢ જીવ કર્મને વિષે બધાજ રહે છે. અને જ્ઞાની કર્મ અને આત્માના સ્વરૂપને યોગથી કર્મના ભાગમાં બધાતો નથી.

પ્રવાસીએ વચમાં પ્રશ્ન કર્યો—મહાનુભાવ, કદિ જ્ઞાની જીવને દુઃખ ઉપજે તો તેના હૃદયમાં દુઃખની અસર થાય કે નહીં?

સમ્યક્જ્ઞાને ઉત્તર આપ્યો. ભદ્ર, જ્ઞાની જીવ પૂર્વના શુભ કર્મના ઉદયથી મુખ ભોગવે તોપણ તેમાં ઉદાસ રહે છે અને અશાન્તા વેદનીય કર્મના ઉદયથી દુઃખ ઉપજે તથાપિ તે વિજ્ઞાપ કરતો નથી. અસ્તિત્વો વિભાગ કરે નહીં અને અંતરમાં ચિંતા રાખે નહીં, પણ તે શરીરના સંતાપને સહન કરે છે. જે કર્મ-વીરની પાસે આત્મજ્ઞાનની સામગ્રી છે; તે ક્રિયા કરે પણ ફળની ઇચ્છા રાખતો નથી. તેવો પુરુષ ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાની કહેવાય છે, તેવો જ્ઞાની કર્મ કરે તોપણ તેને કર્મનો કર્તા કોણ કહી શકે?

પ્રવાસી પ્રશ્ન કર્યો—મહાનુભાવ, વાંદ : કન્ય છે એવા જ્ઞાની નરને. હવે કૃપા કરી તેના જ્ઞાનીના સ્વભાવની વ્યવસ્થા કહી સંભળાવો.

ભા. : ધાર તથા શત્રુનો ભય ને અનમુખ ભય, અને 'અપ્રચિન્ધુ' મું થઈને એવો નો ભય ને અકરમાન ભય કહેવાય છે.

પ્રચારી પ્રસન્ન થતો જોઈએ—‘નાહું, મદાન્મન નાહું’ એ સ્થાનનું વિવેચન સાંભળી અને મળ્યા બાદ પ્રાપ્ત થયો છે. તથાપિ મારું દૃષ્ટ તે વિષેની જિજ્ઞાસાથી આનુદે થાય છે.

સામ્યજ્ઞ જ્ઞાન—મહ, શી વિદ્યાના ધ્યાન છે? ને વ્યભાવ.

પ્રયાગી—આપ જે સાન પ્રકારના બાપ હસા, તે સાંભળી
આં દરદર દેવાયમાન થાય છે. તમે જે દેવે બાપમાંથી મુક્ત થવાના
મા દેવાય તમે ? તેને આં મને બાંને વિચારાયા હમણ થય છે.

॥ १ ॥ अथ निवासेषु कथाया
 ॥ २ ॥ अथ निवासेषु कथाया

प्रवाही—महाप्रवाह. इषा इती नेदः विषया मय मन
मयगाया.

[illegible]

સરસ્વતી દર્શન—પ્રવાસી, સાંભળ.

વેદના એ કામનો અર્થ જાણ્યું થાય છે. વેદનારો જ્યેષ્ઠ અત્રુ-
નારો તે હવ છે, માની હવ જ્યારે વેદનાવાળો થાય ત્યારે તે વિચારે છે
કે, હવે જો માનરૂપ વેદન નો અભિપ્રાય છે. તેનો મારું અંગ છે અને
કર્મવેદનારો મારી નથી, તેને મારે આમારે અક્રમ્પાસ કરવો જોઈએ ? એ
કર્મરૂપ વેદનાના એ પ્રકાર છે. એક મુખમય વેદના અને બીજી
દુઃખમય વેદના. એ બન્ને વેદના માનના વિચાર છે. અને તે પુરૂષ
સાક્ષર છે. તેથી તેની યાચા અનરૂપ નથી. પણ આપરૂપ છે.
આરો વિચાર કરનાર મદા માની પુરૂષને વેદનાનાભય સામનો નથી.

પ્રવાસી—મદાનુભાવ. આપના જ્ઞાન પરમાર્થ છે. એવા
મુખિયાર કરનારો વિવેકી પુરૂષને વેદનાનાભય પ્રેરમાત્ર પણ સામરો
ન લેઈએ. હવે અનરૂપા ભય રીતે રૂંધે થાય ? તે થાય કૃપા
કરી રહ્યાં.

સરસ્વતી દર્શન—ભડ, માની પુરૂષ અનરૂપા ભય કુંડ કરું
જાને આ પ્રમાણે વિચારે છે. “આ જન્મમાં આમકરમના રૂંધું
બીજું કોઈ મળવાવાળું કંઈ નથી. યંત્ર કાગળે રિંપે તે કાગળે
રિનારો થવો નથી. આજ નિશ્ચયનપથી કાગળે મદદ કરવરૂપ નો
મારે આનંદ છે. તેન કોઈની મદદની અપેક્ષા નથી, તેનો
કોઈ ભય નથી તેન તેનો બીજો કોઈ ભય નથી.” આવા મુખિ-
યાન નરૂપી અનરૂપા ભય નાના બની આવે છે. માનો પુરૂષ
અનરૂપા ભયરૂપો ભય નથી. પણ નથી. તે જ એવો નરૂપા ભય
મરૂંડ વિચાર.

પ્રથમ સ્ત્રી જન્મ નો. ૧૪ નો જન્મ નો. ૧૫ નો જન્મ નો.
અનરૂપા ભયને ૧૪ નો જન્મ અનરૂપા ભય નો. ૧૫ નો જન્મ
નરૂપા ભય નો. ૧૬ નો જન્મ નો. ૧૭ નો જન્મ નો.

મદ્રાસના મદ્રાસ, મારા આ નવજન્મિતા પ્રવાસનાં આપનો પ્રસંગ અને વિશેષ સાબરમતી થયો છે, અને તે સાબરમતી થાય તેમાં પણ આશ્ચર્ય નથી, કારણ કે, જેને આપણ સ્વરૂપ (સમ્યક્ જ્ઞાન) પ્રાપ્ત થાય, તેવા જ્ઞાનીને પછી શી ન્યૂનતા રહે? પ્રાચીન કાળથી જૈન તીર્થંકરો, ગરુડેશ્વર, અને બીજા મુનિવરો આપની ઉપાસના કરવા માટે યાત્રાજીવ મુખી ભગીરથ પ્રયત્ન કરતા હતા, ભાદરવર્ષની જૈન ભવિષ્યજ્ઞ સમ્યક્ જ્ઞાનને મારે સર્વદા હિમુક છે, આપના જેવા મદ્રાસના જૈન ધર્માચાર્યે હું મારા આ માને પુણ્યનો પ્રભાવક અને ભાગ્યનો નિધાન મમત્વ પુ.

સમગ્ર જાને એમનાં આનંદ સાચી જલ્પણ, ભડ. હવે
આ માત્રની બહિષ્કાર પ્રવાસનાં તને જે સાબ મજાએ લેઈએ.
તે મળી શકે છે. હવે આ આનંદીપદનાં રંગન કદી તારા
આ માનં આત્મિય ...

[illegible]

१. २. ३. ४. ५. ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

अप्युद

१। यमन व्यागन शृङ्ग निवगन गङ्गन ५३.
 विमन हान अकन जाम यम्यान प्रकाम हवः
 २। यमकन कप निवगनाय वद्वान.
 ३। नवकननिगेय माकनागन मय यवन

મારુંક પ્રસરી રહી છે. તે ચેતના પરમાત્માની કળાના પ્રકાશમાં તથા
મોહવિલાસમાં—અન્ને તરફ ગુપ્તરૂપ રહેલી છે. એ ચેતના એ તરફ
પ્રવેશ કરે છે, એ વાત બુદ્ધિથી આદ્ય થાય છે, વચનથી આદ્ય થાવી
નથી. જેમ જગના તરફ જગમાં ગુપ્ત છે તેમ ચેતના અન્ને તરફ
ગુપ્ત છે.”

આ પ્રભાતે સ્વનત આખ્યાન કરી પ્રવાસી તે અન્ને શક્તિ-
ઓની સામે ઉભો રહે; ત્યાં જ્ઞાન ચેતનાએ હાસ્ય કરીને કહ્યું,
ભદ્ર, તારી બુદ્ધિની નિર્મળતા જોઈ અમારું હૃદય સંતુષ્ટ થાય
છે. આ આડમી ભૂમિકા તારા હૃદયના અનર્હારને ઉપાડી. આ
સ્થળે સર્વ પ્રાણીઓને અંધન કરનાર અંધ તત્ત્વનું વિવેચન થતા,
તે તું તારા હૃદયમાં સ્થાપિત કરશે.

જ્ઞાન ચેતનાનાં આવાં વચન સાંભળી પ્રવાસીએ પ્રશ્ન કયો,
મહાદેવી, આપ કૃપા કરી અંધત્વને વિવેચન કરી નમજવા
અંધત્વને નમજવા મારેજ આ ભૂમિકામાં મારું પ્રવાસ છે.

જ્ઞાન ચેતનાએ કહ્યું. પ્રિય પ્રવાસી, ત્યાં અંધનું સ્વરૂપ
સાંભળ. જીવને રાગ. ક્રોધ અને નોદથી અશુદ્ધ કાર્યોગવડે અંધ
થાય છે. એ વાત મુખ્ય વાદ રાખવાની છે. તે શિવાય બીજી
રીતે જીવને અંધ થતો નથી. જે કોઈ એમ કહે કે, કર્મ જલ-
વર્ગમાંથી જીવને અંધ થાય છે, તો તે વાત ખોટી છે. કર્મની
વર્ગમાંથી જીવના અંધતા ભેદ નથી, તેમજ મન, વચન અને
કાયાના યોગથી પણ જીવને અંધ થતો નથી. ચેતન અચેતનની
દ્વિમાથી પણ જીવને અંધ થતો નથી, અને પર્વેન્દ્રિયના વિષયથી
પણ જીવને અંધ થતો નથી. તેમાં વળી સિદ્ધતા જીવ તો કર્મ
વર્ગમાંથી અંધતા નથી એ વાત તો સિદ્ધાંતમાં જણાવી છે, અને
જે જિતેશ્વર દેવ છે, તે ત્રણે યોગમાં અંધરહિત છે. જે સાધુઓ

દિશા કહે છે, તે મનાબોનવટે દિશા કહે છે, મારે તેમના ૧૪
મન્ય છે. માતા પુરુષ વિષય બોમંચ છે, છતાં ૫૩ મન્ય છે.
તે વિષે એક અનુભવી જાની કવિ નીચેની કવિતા ગાય છે:—

મયેયા.

“કર્ષમાલ્ય સર્ગનારો વામ સોકાવાશર્ણાદિ,
ગત વન કાપ્પારો નિવાસગતિ આસંધે;
ધેનન અંધનનકી દિશા સર્મ પુગલધે,
વિષય જોગ સર્મે સુદેવે જુગ્માસુધે;
સાગાદિક શુચ્છા અશુચ્છા હિ અમ્ભાવકી,
સદે સુભાગન હેનુ સંધરો સમાસુધે;
વાદિ ને વિવરુદન અર્ધા કયા નિહવાલ,
ગાલંધે પોદનાદિ મમ્મા મુનાસુધે.” ૥ ૨ ૥

ગાલી આ વા પછી - - - - - એ જાતની રાત વાળા વાળા સોડાગાં
માટે - - - - - ને રાત - - - - - ને રાત - - - - - ને રાત - - - - - ને રાત - - - - -
આવળ કાળ ને આ - - - - - ને આ - - - - - ને આ - - - - - ને આ - - - - -
અવળ નાવાળા - - - - - નાવાળા - - - - - નાવાળા - - - - - નાવાળા - - - - -
: - - - - - : - - - - - : - - - - - : - - - - - : - - - - -
સાવળ દન પછી - - - - - ને આ - - - - - ને આ - - - - - ને આ - - - - -
ધાવ - - - - - ને આ - - - - - ને આ - - - - - ને આ - - - - - ને આ - - - - -
આવળ નવાળા - - - - - નાવાળા - - - - - નાવાળા - - - - - નાવાળા - - - - -
છ. ને આ - - - - - ને આ - - - - - ને આ - - - - - ને આ - - - - - ને આ - - - - -
કમ આ - - - - - ને આ - - - - - ને આ - - - - - ને આ - - - - - ને આ - - - - -
પર અવળ નવાળા - - - - - નાવાળા - - - - - નાવાળા - - - - - નાવાળા - - - - -

આશુકતા છે. અને એજ અશુકતા અંધને વંચારે છે, તેથીજ વિષ્ણુ મુકુટને આત્માને વસ્તુકાળ અગમ કહ્યો છે; કારણકે, તેને સમય સ્વભાવમાં સંગ, દ્વેષ અને મોહ નથી.”

તે મુસાફર, વળી અર્ધી એક બીજી વાત સમજવાની છે. અજ્ઞાતમાને કર્મ જાળથી, યોગથી, દ્વિસાથી અને બોગથી બંધ થતો નથી, તથાપિ જ્ઞાતા અંધે ઉઘમી થવું જોઈએ. કારણકે, જ્ઞાતા અંધ જ્ઞાનને વિશે દ્રષ્ટિ પણ આપે છે અને વિવિધ બોગમાં પણ પ્રીતિ રાખે છે. આ જન્મે ક્રિયા એક આત્માને વિશેજ સ્થાન કરે છે, પણ તે જ્ઞાનીને મારજે છે. અજ્ઞાનીને મારે નથી. કારણકે, જ્ઞાની સમયપુ મુખ્ય કર્મના ઉદય બળથી યથાધિક્ય ક્રિયામાં ઉઘમી પાવે તે છતાં તેના કળની ઈચ્છા રાખતો નથી. મારે જ્ઞાતા અંધ સર્વકા ઉઘમી રહે, તે પ્રસન્નશીલ છે. આગ્રસ્થ અને નિરૂધ્ધ—એ મિથ્યાત્વની ભૂમિકા છે. જે મિથ્યાત્વની ભૂમિકામાં અંધ મોહ નિદ્રા મેળો રાત્રન દશમાં રહે છે, તે પોતાના સ્વરૂપને સંભારતો નથી.

મિત્ર પ્રવાસી, આ પ્રસન્ન તારે યાદ રાખવું કે, કર્મનો ઉદય જેવો બળવાન છે, તેવું કોઈ બળવાન નથી. જે કાળે જેને જેવો ઉદય થાય, તે કાળે તે અંધ તે સ્વરૂપમાં રહે છે. તે ઉદય અંધની શક્તિને ચિન્ટ કરી પોતાની શક્તિને પ્રગટ કરે છે; મારે કર્મોદય અનિશય બળવાન ગણાય છે. તે ઉપર એક અસરકારક દર્શન છે, તે એક ચિત્તે સાંભળ.

જેમ કોઈ બળવાન હાથી કાઢવાના હુડમાં પડ્યો હોય તે તેમાંથી નીકળવાનું ઉદ્યમ કરે છે, પણ તે નીકળી શકતો નથી. જેમ મારેય ઝોલાના કાંડાની અણીમાં ભરાયો હોય તે તેમાંથી છુટા થઈ શકતો નથી અને મસ્તકનું ચેતન નાશ પામી આવે છે. જેમ કોઈ માણસ નાપાત્રવત્ત્વા મગજના દરદથી હેરાન થતો હોય, તે પથારીમાં પડ્યો રહે અને તેમાંથી ઉઠવાના અનેક ઉપાય કરે છે, પણ તે ઉઠવાને શક્તિ

હે માન્યપ્રસાદ—તેને માટે એક સ્વાનુભવી વિકાસનીચેની
કવિતા વર્ણવે છે— તે સાંભળજો:—

સવૈયા.

“ ધર્મકો સાધન જુ વસ્તુકો મુદ્દાવ સાધૈ,
અરદકો સાધન વિગ્રેષ્ઠ દાવદ મેં ;
યદૈ કામ સાધના જુ સંગ હૈ નિરાદપદ,
સહજ સ્વરૂપ મોહ મુચ્છતા દગદમેં ;
અંતર મુદ્દિષોં નિરંતર વિગ્રેષ્ઠ યુગ,
ધરમ અર્થ કામ મોહ નિગદમેં ;
સાધન આરાધનકો સોં જરદૈ જાકે સંગ,
જૂસોં ફિરૈ મૂરત્વ મિથ્યાતકો અસદમેં.” ॥ ૧ ॥

“વસ્તુના સ્વભાવને સાધવો—એ ધર્મનું સાધન છે. પદ્મ અને
જુદાં જુદાં જાણુયા તે અર્થ કહેવાય છે. જે નિરપેદ દશામાં રહેલું, તે
કામ ॥ અને પોતાના સહજ સ્વરૂપની મુદ્દાને પ્રગટ કરવી તે મોક્ષ
છે. એવી રીતે જ્ઞાની પુરૂષ જ્ઞાનદિષ્ટીધર, અર્થ, કામ અને મોક્ષ
એ પુરૂષાર્થના ચારે અંગને પોતાના ધરમાં રહે છે. આ ચારે પુરૂષાર્થ
સાધવાની સામગ્રી છતાં પણ મૂર્ખ જોયો મિથ્યાત્વની અદગમાં જુલ્યા
ફરે છે.”

જ્ઞાનચેતનાના આ ચત્વરો સાંસારી પ્રવાસીનું દૈન્ય અત્યંત સંગૃહ
યર્થ ગણું. તેણે સાનંદ વદને જાણાવ્યું, માત્ર, આપે કરેલા ખુલાસાથી
મારા તાપિત દૈન્યને અતિ શાંતિ પ્રાપ્ત થઈ છે. તેમજ મારા શક્તિ
દૈન્યને સંપૂર્ણ નિરાકરતા સંપાદન થઈ છે. તથાપિ મારા શંકાશીલ

સોડતો મુઠત જાતે વીડસો વમત માતે,

પેમો જાકો રોતિ તાહિ વંટત મનારમો." ॥ ૧ ॥

“જો પાતાના દૃષ્ટમાં મુરખને કાચસરખું માને છે, સમ્યકપણે દલકું જાતું છે. મેંચીને મરજુ જેવી ગણે છે, વગરને ક્ષીપરાની ગાર જેવી માને છે, રસાયણ પ્રપુષ્પ દ્રવ્ય પોગની જાતિને ઝેર જેવી ગણે છે, મંદશક્તિ—કુશમનને અનર્થ માને છે, પુરુષગની છત્રીને રાખ જેવી સમજે છે, આ માધારૂપ ઇગરના વિજ્ઞાસને જગ જેવો ગણે છે, વૃદ્ધ વાસને તીરના ભાક્ષા સમાન સમજે છે, કુદૃષ્ય કાર્યોને કાલના જેવા ગણે છે, ભોક્ષની સાજને આધાની વાગ જેવી માને છે, શુભશને નાકના મેલના જેવું ગણે છે અને ભ્રાત્ર્યના ઉદયને વિષા સમાન લેખે છે. એવા ઉત્તમ પુરુષોને કવિ વંડના કરે છે.” તે પ્રવાસી, બીજા મધ્યમ પ્રકારના પુરુષને માટે એજ કવિ દર્શાવે છે કે, મધ્યમ પુરુષ ઉપરથી કોણ અને અંતરમાં કોમળ હોવાથી બીજાના સદુવાસનો રંગ તેને જલદી જામે છે. પણ ઉચરે તે પાતાના સ્વરૂપને આજાબી શકે છે. જેમ કોઈ પુરુષ બીજા પુરુષને કાંત જરીમૂત્રી ખવરાવે એમલે તે તેનો થેલો ધરે તેને આધોનવરે છે અને તેના જેવા અનર્થ કરવામાં સામિલ થાય છે. પણ જ્યારે તે જરીમૂત્રીની અસર તેના દૃષ્ટમાંથી નીકળી આવે છે. ત્યારે પાછો તે નુકરિના આવે છે. તદી તે રેસા કુચ્યા માણસન આજાબી જ છે અને પાંડે તે પાતાના નુક બાગમાં આવી ચડે છે. નથી કીંતે ન થત પ્રજાનના દરેક ન ન અને ન. અનર્થ કાગળો મિથ્યાવાદી દરેકર્મન થતા થઈ વિવેક નહોતો સત્ય સત્ય કરે છે અને આ દુઃખદાયક નળાળના વિવેક થતો દાવ્યા ન. તેમ વિશ્વાસ મળતો નથી. અવગણના જેવત આત્મગણના ભ્રાત્ર વાય અવગણ તે અવગણા ઉદાત્તો થાય નય રુદ્ધર્મના સ્વયં ન ચાલિય સમાવિ મદ્દુર નના નથી અને આત્મવના નહ ન. ન પ્રિય પ્રવાસી. ન થત

પ્રાપ્ત કરીને અધમ મિથ્યાત્વનું જ વર્ણન આપ્યા કરશે. વળી આ વખતે મને મિથ્યાદષ્ટિ પુરૂષની અદ્ભુતિનું સ્વરૂપ સમજાવવામાં આવે છે.

પ્રવાસી—તો કૃપા કરી મને સમજાવો.

જ્ઞાનચેતના—ભદ્ર, મિથ્યા દષ્ટિ પુરૂષની અદ્ભુતિને માટે જૈનાગમ વિવિધ પ્રકારે કહે છે, પરંતુ એક અનુભવી કવિ નીચેની કવિતા ગાય છે, તે સર્વદા સમજણીય છે—

ચોપાદ.

“ મેં કરતા મેં કીન્હી વૈમી,
અવ યોં કરોં કર્હાં મોં જેસી;
જ વિખીત જાવ હું જામેં.
મોં વરને મિથ્યાત્વ દશામેં.” ॥ ૧ ॥

“ હું કર્મી છું. આ વર્તમાનકાળમાં કેવી જાત કરું છું, ભવિષ્યકાળમાં જેવી કહીશ તેવી કરીશ. એવી અદ્ભુતિ તે વિપરીત ભાવ છે અને એ ભાવ મિથ્યાત્વ દશાના છે.”

તે ભદ્ર, એ મિથ્યાત્વ દશાવાળાંઆને આખરે મુંઝાવે છે? તેને માંડ તેજ કવિએ એક સક્ષિપ્ત કવિતા કહી છે.

દોહા.

“ અદ્ભુતિ મિથ્યા દશા, વૈં મુ મિથ્યાવંત;
વિરૂદ્ધ જશે મંમાર્થમે, કર વિજ્ઞાપ અનંત.” ॥૧॥

“ હવે કહેલી અદ્ભુતિ તેજ મિથ્યાત્વ દશા છે અને એ મિ-

દાન અધિકારીને સમજવી મુગમ પટે તેવી છે, તે છતાં
જ્યાં હોય તો તેની બાપાડપં વ્યાખ્યા કહી સંભળાવું.

પ્રવાસી—હું જંગલિતકારિણી, આપ કૃપા કરી વ્યાખ્યા
સંભળાવો—જેથી મારી ઉપર મોટા ઉપકાર થયો.

પછી કંઈચિતનાએ નીચે પ્રમાણે તેની વ્યાખ્યા કહેવા માંડી.
“આ દેહ અચેતન છે, તે બજારપ મેતની શુદ્ધ નેવે
તે રૂપિર તથા વીર્યથી ભરેલો છે, તે મગરૂપ મેતરનો ક્ય
છે. તે રોગની પેઠ છે, આત્માને હુપાવાને ઓટ છે અને ઉ
વિના આરા મેસારૂપ છે, એવા રહુને વિશે સમાધિ રહેતી ન
અરે હવ, એ રહુ સુખનો નાશ કરે છે, તે છતાં તને એ પા
લાગે છે. પણ તને માહુમ નથી કે, એ રહુ તારો નથી. છે
એ તારો ત્યાગ કરશે.”

વળી તેને માટે એક વિદ્વાન જન કવિ હસારૂપિતામાં કહે છે.

સર્વેયા.

“રેત કીસી ગદી કિથો મટિ હૈ મસાન કેસી.

અંદર અંધેર્ગ જૈસી કંદરા હૈ સૈસકી;

ઝખરકી ચમક દમક પડ જૂઝનકી,

ચોસે સામે જસી જૈસાં કસી હૈ કંનૈસકી;

ઝાંયુનકી ઝાંઈ મહા જાંઈ મોટકી ચ્નોંઈ,

માપાકી મસૂરતિ હૈ મૂરતિ હૈ મૈસકી;

ગેસી દેહ પાહિકે સનેહ પાકી સંગતિસોં,

ચંદ રહી હમારી મતિ કોસુ કેસે બૈસકી.” ॥ ૧ ॥

દેહ કામગની પડીની જેમ થોડા ધડે લાગવાથી કુટી જાય છે અને જુની મેલી ચાદરની જેમ ટકેરાથી ફાટી જાય છે—એવા એ દેહ ઉપર મૂક લોક મમતાથી મિથ્યા વાણી કહે છે. અને તેને મમતાથી પિછાને છે. સુખને હાનિ કરનાર એ દેહના સ્નેહથી તથા સંગથી અમારી જુદી શેઠડી પીસવાના કોડહુના બગદની ગતિના જેવી થઈ ગઈ છે.”

આ કવિના સાંભળી પ્રવાસી આશ્ચર્ય મગ્ન થઈ ગયાં તેની નિર્મળ મનોવૃત્તિમાં વૈરાગ્ય ભાવના પ્રગટ થઈ આવી. તેણે દેહને માટે હૃદયમાં વિચાર કરવા માંડ્યો—“હું આત્મા, આવા મલિન દેહનો મોહ રાખીશ નહીં. તારા હૃદયની સાથે એ દેહની મમતાની દૃઢ સાંકળ બંધીશ નહીં. આખરે એ મલિન દેહ પડી તારો નથી, તારા જીવાત્માનો ત્યારે તેનાથી ભિન્ન આવ”થશે ત્યારે તને એના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થશે.” આદ્ય વિચારી પ્રવાસીએ કર્મચેતનાને પ્રશ્ન કર્યો.

પ્રવાસી—દેવી, તમે શેઠડીના પીસવાના કોડહુના બગદનું જે દૃષ્ટાંત આપ્યું, તેનું શું કારણ છે ? તે મને સમજાવો.

કર્મચેતના—પ્રિય બાઈ, એ દૃષ્ટાંત વિષે કોઈ જૈન કવિએ ખાસ કવિતા કરેલી છે, તે સાંભળો—

સર્વેયા.

“ પાટી વંધે સોચનમો સંકુર્ચ દ્વેષોચનિમો.
કોચનિકો સોતમો નિ વેદે રુદ્ધ તનવો ;
પાદ્મોદી ધંધા અરુ કંધામાદિ સમ્યો જ્ઞેત,
વાર વાર આરમ દ્વે કાયર દ્વે મનવો ;

“ ताने विषय कथायगों, केरि सुपनही पानि;

शुद्धानम अनतो विणे, कीजे अविनाश आनि.” ॥ २ ॥

ज मन विषय कथाय ३५ शब्द उपायों वर्णित होय तो ते मं-
नका ताका मनने जे अं अं उपायों छिटी ‘यान विचारधी नेने शोधुं
होय ना १ मननका विषय यत्नपूर्व, नेधी मननी सागाणीने विषय क-
थायमाधी तडीने शुद्धाभावा अनुभवमां सजाणी अहंसे ने मन
नश्यत करि होय.

अ. २ सागी, ने ना नंगका मनने विवेक स्थिर करवाने आश
२०३ ता विचार करवा, जे मुख्य उपाय के अने ने आश विचार
१ मीने ‘ना’ नन भादि अंक विद्वान् कवि नीति प्रभाणे अने के.

सर्वेया.

अमरा अमरि अरणी अविनाशी अत.

निगारा निगम निगन निगई;

नानाक नाना नाना न नाना.

नन ननन न ननना न नाने.

नाहना नाहना निगम नाना नाहना.

१ नाहना २ नाहना निगम निगई

नाहना नाहना नाहना निगम नाहना

नाहना नाहना नाहना नाहना नाहना नाहना

१ नाहना नाहना नाहना नाहना नाहना नाहना नाहना नाहना नाहना नाहना
२ नाहना नाहना नाहना नाहना नाहना नाहना नाहना नाहना नाहना नाहना
३ नाहना नाहना नाहना नाहना नाहना नाहना नाहना नाहना नाहना नाहना

કૃતિવાળા મનને વશ કરવાનો ઉત્તમ ઉપાય યાજ્ઞી મારા દાવમાં ભારે હાંમલ આવી છે. આ સંસારરૂપ ગદુન સાગરનો પાર પામવામાં મને ખાટી સદાય મળી છે. મહેશ્વરી, આપના સમાગમનું મંત્રણું કૃપા મને પ્રાપ્ત થયું છે. હવે મદાનુભાવ કર્મચેતનાએ મુશ્કેલી વિષયોમાંથી જે અવગિણિ વિષયો રહેલા છે, તેના બાંધ બાંધી મારી અંતરંગ આશાને મદદ કરે. હું આપના ભારે આગ્રહથી આશાંત થયો છું.

જ્ઞાનચેતના બોલી—મડ, મરતુ કરે. હવે તે અવગિણિ વિષયોનું વિલિપ્ત કરી બતાવું છું. પ્રથમ તો હરેક આત્માએ જ્ઞાતા એવનું સ્વરૂપ યાત્રાનું કંતર્યું. અને તે પછી જ્ઞાતા એવી ક્રિયા સમજવી કંતર્યું. જ્ઞાતા એવ કેંસ દ્વાર ? અને તેવા એવને મા જ્ઞાત વાવ 'તેને માંડે નીચિની કલિા સમજનમાં રાખવાની છે.

ગોપાલ.

“દષ્ટ વિનિવૃત્ત્ય ધ્યયન્ના જ્ઞાને,

શ્યામિદૃશ નિજમ્ય ન માને;

તત્ત્વ દૃષ્ટિસ્ત જગપોદ્ગી,

દશ્વ રક્ષા રક્ષા જોદ્ગી.” ॥ ૨ ॥

૧. જ્ઞાતા ન જ્ઞાત્ય યાત્રા ૨. અને તત્ત્વ કેવલ તત્ત્વ કેવલ ૩. એ જ્ઞાત્ય ન જ્ઞાત્ય. ૪. તત્ત્વ કેવલ જ્ઞાત્યને જ્ઞાત્યમાં કર્મના ન જ્ઞાત્ય : જ્ઞાત્ય નથી. ૫. તેને જ્ઞાત્ય કર્મ જ્ઞાત્ય કેવલ જ્ઞાત્ય નથી.”

૬. જ્ઞાત્ય જ્ઞાત્ય : જ્ઞાત્ય કેવલ દ્વાર છે ? તેને માંડે નીચે નીચે નીચેની : જ્ઞાત્ય વાવ છે.

તું તારો પ્રવાસ આગળ ચલાવજે. આ ભૂમિકામાં મુખત્રિયા વિનામ
વિના આગળ પ્રવાસ ચર્ચ શકતું નથી.

મજારી—મહાશય, કૃપા કરી મુમતિના પિતરાય સંભળાવો.

જ્ઞાનવિજ્ઞાન—સાવજ્ઞાન થઈને માંભજા. મુખનિર્ગા વિજ્ઞાન
મર્મમાં ઉત્કૃષ્ટ છે. તે પર્મરૂપ રૂઝને પારકુ કરે છે, કર્મરૂપ મળને ભરે
છે, મન, વચન અને કાયાના બળને ક્રિયામાં સમાવીતુ કરે છે. તે
અભના સ્વાદ વિના સીનીંગ બોજન કરે છે. અપરિમિત જ્ઞાનાદિ
જ્ઞાન મિતરૂપ રાંધેલુકરે જુરે છે, અવના મુત સ્વારૂપને જાગુરે છે,
મિયા વરૂપ નમરૂને રહુન કરે છે, અંતરમાં મુરૂ વાગ્યને મહાકુ કરે છે,
હાથના નિષ્કલ્પ રાંધે છે, જગતને દિવકારી થાય છે, અને પ્રાજ્ઞ
નનિને માંદુ છે.

અહીં આંધ્રા મુખનિના વિજ્ઞાન મહાન કરી પાડી નાન એક માત્ર
પર્લા માનને પ્રકાશ કર્યા એ માનનું સ્વરૂપ આપી નાન વિજ્ઞાન પ્રકાશ
ન લેવા દાખ પડે.

ସଂସ୍କୃତି ଏବଂ ସାହିତ୍ୟର ମୂଲ୍ୟକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ଏହି ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି ।

အထက် နိဒါန်း ၁ နှင့် ၂ ကို ဖော်ပြချက် အရ နှိုင်း

ଏ ଶବ୍ଦଟି 'ନାମ' ଶବ୍ଦର 'ନା' ଓ 'ମ' ଶବ୍ଦର 'ମ' ଶବ୍ଦରୁ ଗଠିତ ।

ମା ୧୩/୦୧ - ୧୯୫୧ : ୧୫୦୦ ଟଙ୍କା ଓ ୧୫୦୦ ଟଙ୍କା ମଧ୍ୟରେ
୧୫୦୦ ଟଙ୍କା

[illegible]

તું તારે પ્રથમ આગળ મહાશયે. આ જ્ઞાનિજ્ઞામાં મુખનિજા વિચાર
વિના આગળ પ્રથમથી થઈ શકતું નથી.

પ્રશ્નાર્થી મહાશય, કૃપા કરી મુખનિજા વિચાર સંભળાવો.

જ્ઞાનવિજ્ઞાસ આજ્ઞાન ધર્મને સાંભળ. મુખનિજા વિચાર
મર્મમાં કે-કૃપા છે. ન પર્મરૂપ કૃપાને પારકું કરે છે, કર્મરૂપ મર્મને બંધ
છે, મન, રસન અને ગ્રાહના અર્મને વિચારમાં મર્મરૂપ કરે છે. તે
છાતના રૂપાદ વિના રીતવળ બાજન કરે છે. અપરિમિત જ્ઞાનાર્મ
પાનને વિચારૂપ રૂપાદરૂપે જુએ છે, છાતના મુદ્દ રૂપરૂપને જાણી છે,
વિષયા વરૂપ નવરૂપે રૂપન કરે છે, અર્મતમાં મુદ્દ વાજાને મર્મરૂપ કરે છે,
રૂપવના વિષળા રૂપ છે, જનનાને વિજ્ઞાતરૂપે સાજ છે, અને જ્ઞાસ
નર્મને મારું છે.

અર, આંધા મુખનિજા વિચાર મર્મરૂપ કરી પડી તારે એક મર્મ
પર્મી જાનને પ્રથમ રૂપાને જાનવું મર્મરૂપ મર્મી જાન રૂપાને મર્મરૂપ
નર્મરૂપ રૂપાને વર્મ.

પ્રશ્નાર્થી ના મર્મરૂપી જાન રૂપ છે ? અને તેના મર્માનવ મર્મ
અને રૂપાને વર્મ ?

જ્ઞાનવિજ્ઞાસ ન મર્મરૂપી જાન પડીતરૂપે જાન છે.

પ્રશ્નાર્થી જાની જાન રૂપ છે ? કે રૂપ મર્મ, રૂપને જાની ?

જ્ઞાનવિજ્ઞાસ— ન મર્મરૂપી રૂપ જાન રૂપાને રૂપ નથી. તેના જાન રૂપ
જાન જાન છે.

પ્રશ્નાર્થી— ન રૂપ કરે છે ? તે જાને કૃપા કરી જાનરૂપા.
જાની ન મર્મરૂપી જાન કરી કરે છે ? તેજ રૂપ રૂપ જાની મર્મરૂપ
છે ? તેની જાનરૂપ રૂપે કરે જાનરૂપ રૂપ છે ? અને જાન જાનની પ્રર્મ
રૂપ રૂપ કરે જાનરૂપ રૂપ ? જાનરૂપ મર્મ રૂપાને જાનરૂપે કરે જાનરૂપા.

ધાણ છે કે, મારા કર્મની ભગ લહે ભિન્ન થતી રૂપાય છે. મને આભાજ કર્તાકારક, કર્ણકારક અને આધારકારકને વિશે શું છે, તે કર્મકારકને જાણે છે. કોઈ જમ પર્થાવની ઉપનિ, ના અને મુચ્છા છે, એ ત્રણ પારા સત્તા વધા કરે છે, તથાપિ તે ત્રણ પારાઓ વિકલ્પરૂપ છે. અને મારા આ-પ્રાપ્તિ તે બધા વિકલ્પો સવદા ભિન્નજ છે. કર્ણકારક, વિકલ્પમાં કોઈ જાનને નિશ્ચય નથી અને મારા ચેતનાસ્વરૂપનો તે સ્વભાવમાં નિશ્ચય છે. અને ઉપરની ત્રણ પારાઓ વ્યવહારનય પ્રમાણે પ્રવર્તે છે. આ ઉપરથી મને નિશ્ચય થાય છે કે, હું શુદ્ધ ચેતનાસ્વરૂપી છું, અનન્યાનનો પારક છું અને મારી પ્રભુતા તમે કાળને વિશે એકરૂપ છે.

પ્રવાસી—પાદુ ! કાણજ મમનું વર્તન કર્યું. આવી રીતે અનુભવ મારા આત્માને ક્યાંએ થશે ? આવી જાવના બાવી પ્રવાસીએ પુછ્યું.

પ્રવાસી—માદાનુભવ, આ પ્રગટે આપના મુખથી ચેતનાનું સ્વરૂપ નાંભળવાની મારી મળી છે, તે ક્યા કરી તે પ્રશ્ન પૂર્વે કરો.

જ્ઞાનવિદ્યાસ્ - ૬ જેથી પ્રવાસી, શુદ્ધ ચેતનાનું સ્વરૂપ માં ભળી. પણ આત્મામાં તેનું મનન કરો. ચેતનાને વિશે મર્થ અર્થન્યાય નહીં છે. અને જે હૃદયભાવ છે, તે જ્ઞાનને આશીને છે. કાળકે. આત્માના રંગને જુલને એ નિમકાર કરીને તે તે ચેતના નિમકાર થાય છે અને એ આત્માન શુદ્ધ રાજ જુલનાં નાન્યુત્તર કરીને તે ચેતના નિમકાર થાય છે. તે હૃદય ભાવ રંગે તથા જ્ઞાનને આશીને ન. ચેતનામાં નથી; કાળકે. ચેતના જુલની ચેતના છે, તેથી ચેતના-સ્વભાવ અનન્ય મનાવે છે. જ. જ. છે.

દોહા.

“એન સચ્ચન જ્ઞાનમાં, જ્ઞાનમમતામાંદિ.

મતા પરિધિ વસ્તુ છે, નેત્રની રૂં મેં નાંદિ.” ॥૧॥

“આમાન સચ્ચન એવના છે, અને સત્તા ધર્મ વિના આત્મ
દેવ નહીં. તેથી આત્મા મતાને વિશેષ છે અને સર્વ વસ્તુ
માન્યતાની મતા પ્રમાણેજ સુદેહી છે. જ્યારે વસ્તુ દ્રવ્ય વિચારી
તેમજો, ત્યારે ઉપાન વિશેષે અને વસ્તુમાં કાંઈ બેસત નથી.”

પ્રશ્નાર્થી—પણ છે આપની અમૃતમય પાણીને. આત્માના
વસ્તુમાં માંદ આપના આ વસ્તુમાં વિસ્તૃતની જેમ માત્ર પાં
પદાર્થને દૂર કરી ગાંધે પ્રકાશ પાડેલ છે. હવે કૃપા કરી એવનાને
સચ્ચન વસ્તુની રીતે સમજાવે.

જ્ઞાનવિદ્યામ—ભદ્ર, એવના સુનેમાં આપેલ છે. તેનું ખરે
ખર સચ્ચન અવિનાશીજડ છે. તેને માંદ એક જેવ કવિ નીચેની
કવિતા માય છે:—

મયેશ.

“મોં કવચેન મુનાર્થી મંગલિ,

ત્રણ નાંમુ વરૂં મપાંદ;

કવચ ન મિટી તિદિ દેવ,

વરૂં તિદિ જ્યારે નુ કવચ દોડે.

ત્યા વરૂં ખીલ જ્યારે મંગલ.

ત્રણ વરૂં ત્રણ વરૂં ત્રણ દોડે:

ત્રણ ત્રણ ત્રણ ત્રણ ત્રણ,

ત્રણ ત્રણ ત્રણ ત્રણ મોડે. ॥ ૨ ॥

જે એ પાતાના સ્વરૂપને સંભારીને જીવે તો ત્યારે તે જુદારૂપ
અને જે પાતાના સ્વરૂપને જુદી જાઈને મોહમાં પડે તો તે જુદા
રૂપનો છે. એજ ઈશ્વર અંતર વ્યાપકરૂપ છે, તેથી તે જે જે અવસ્થા
વ્યાપે છે, ત્યારે જ્ઞાનને વિષે અને અજ્ઞાનને વિષે બીજી કોઈ ન
એજ પોતેજ રહેલો છે. મુમુક્ષિએ પુછ્યું, પ્રિયસખી એ ચાત ઉપર
કોઈદશાંત આપી સમજાવો તો વધારેસારું. આ-માનુષ્યની આ
દૂર્યક બોલી—સખી, જેમ કોઈ નર ને વેપ બજાવે છે, ત્યારે
વેપની કળા પ્રગટ કરે છે, તે વખત લોકો તેને કુતૂહલથી સમજી
પછી તે નર પોતે પોતાની ક્રિયા જાણે છે અને તેણે ધરેલા વેપ
પોતે જુદો છે, એવું તે સમજે છે. તેવી રીતે ધરને વિષે ચેતન સમજી
રૂપ નર છે, તે વિભાવ દશા ધરીને રૂપ વિરોધ કરે છે, પણ ત્યાં
સુદૃષ્ટિથી જોડએ ત્યારે તે પાતાના પદને ઓળખે છે અને દ્વંદ્વ વિચાર
રની દશાને પોતે ભેખમાં ગણતો નથી.” આપા આ-માનુષ્યની
વચન સાંભળી મુમુક્ષિ પ્રસન્ન થઈ હતી. હું પ્રવાસી, આ પ્ર
માણે તું પણ આ-માનુષ્ય સ્વરૂપ જાણી તેને તારા અનુભવમાં ઉતારજો.

પ્રવાસી—મહાનુભાવ, હવે હું જરોબર સમજ્યો છું. આપના
પસાયથી મારી અંતરદૃષ્ટિ જાગત થઈ છે અને મારો આભિક્ષણ
ઉન્નતિમાં જાય છે. હવે કૃપા કરી ચેતન નરની ચેતનાને મારી
વિરોધ વિવેચન કરી સમજાવો.

જ્ઞાનવિલાસ—ભદ્ર, સાંભળ જેનામાં ચેતનભાવ હોય તે ચિત્ત
મા અથવા ચિદ્રૂપ કહેવાય છે. અને એ ચેતનાભાવથી જે બીજો ભાવ
ધારણ કરે તે કોઈ જુદો છે. તેમાં જે ચેતનામંડીત ભાવ છે, તે
ઉપાદેય ॥ એટલે પાતાનો કરી જાણવા જેવો છે અને જે ચેતના
ભાવથી પરભાવ છે, તે હેય એટલે ત્યાગ કરવા એવું છે; તે ભાવને
પારકો કરી માનીતેવા એવું છે. પ્રિય પ્રવાસી, જેઓએ સ-

જોગ સંયોગ વિયોગ વ્યથા અવિજ્ઞાંકિ કહૈં યહ કર્મજ ઘેરો,
 હૈં જિન્હકો અનુજાં હદિ જાંતિ સદા તિન્હિકો પરમારથ નેરો.” ॥૧॥

પ્રવાસી—વાહ, કવ્યવ્યમ્કાર વિજ્ઞાનુ છે અને ભાવાર્થની ખુશી તો એમજ છે. મહાનુભાવ, કૃપા કરી તે કવિતાની વ્યાખ્યા સમજાવે.

જાનવિજ્ઞાસ—ભદ્ર, માત્રગામી છવની કેવી દશા હોય ? નેને મારેજ આ કવિતામાં દર્શાવ્યું છે. જેઓ પરમાત્માને વિષે દષ્ટિ રાખી એવો વિચાર કરે છે કે, “જે મારો પદાર્થ છે, તે ચેતનથી મુક્તો હોય છે અને સર્વદા અખંડિત છે. તે સાથે તે વર્ગી અછેદનહીં છેદી શકાય તેવો, અછેદનહીં બેદી શકાય તેવો, મુક્ત અને પવિત્ર છે. અને તેનાથી ભુદી જે રાગ દ્વેષ તથા માલુની દશા થઈ રહી છે, તેને તો તેઓ જામરૂપ મિથ્યાગતિ અથવા એક પુરુષગતિ નામક સમજે છે. વર્ગી તેઓ આ પંચેન્દ્રિયના ભોગના સંયોગ અને વિયોગ એ આદ્યાત્માને વિષે વ્યથારૂપ જોડને એવું કહે છે કે, ‘એ તો કર્મનો ધંડો છે અથવા કર્મનો ઉદય છે.’ આયો અનુભવ જેમના હૃદયમાં નિષે રધા કરે તેઓ પરમાર્થરૂપ માત્રની નજીક છે.”

હં પ્રિયપ્રવાસી, માત્રની નજીક સંદેનારા તેવા પુરૂષો શાબ્દકાર કહેવાય છે અને માત્રથી દૂર સંદેનારા પુરૂષો ચાર કહેવાય છે.

પ્રવાસીએ કૃતજનીથી પુછ્યું, “મહાનુભાવ, એ શાબ્દકાર અને ચાર વિશે અને રૂપ કહી સમજાવે.

જાનવિજ્ઞાસ—ભદ્ર, ને વિષે એક કવિતા છે, ને એક ચિત્તે સાંભળ—

દોહરા.

“ જો પુમાન પરવન હૈં, સો અપગરી અકા;

જો અવનો પન વિદરૈં, મો ઘનનિ ધરમકા. ॥ ? ॥

ખેડ નથી, જેમાં કોઈ ક્રિયા કરવાની નથી, જેમાં રાગ દ્વેષ નથી, જેમાં બંધ મોક્ષ નથી, જેમાં પ્રભુનાને દાસપત્નું નથી, જેમાં આકાશ અને પૃથ્વી નથી, જેમાં દૂગની રીત નથી, જેમાં દ્વાર કે છત નથી, જેમાં ગુરુભાવ કે શિષ્યભાવ નથી, જેમાં ચાલતું દાલતું નથી, જેમાં આશ્રમ કે વ્યવહાર નથી, જેમાં વસ્તુનો વ્યવહાર નથી અને જે કોઈની શરણરૂપ નથી—એવી શુદ્ધ સત્તાની ભૂમિ તે સમાધિરૂપ છે. તેવી સ્વરૂપની શુદ્ધ સમાધિને વિશેષ શુદ્ધ સત્તાની પ્રાપ્તિ છે.”

પ્રવાસી—શ્રવ્ય છે, એ કાવ્ય કર્તા કવિને. એવી મુખ સમાધિ મારા આમાને ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ?

જ્ઞાનવિલાસ—ભટ. તેથી વિપરીત જે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે, તેનું વર્ણન પણ તેજ કવિએ કરેલું છે, તે પણ સર્વદા ચેતનથી રાખવાને માટે સાંભળવા જેવું છે.

પ્રવાસી—મહાનુભાવ, આપ નિષ્કારણ પહેલપકારી છા. તેથી એ પણ મને સંભળાવવાની કૃપા કરો.

જ્ઞાનવિલાસ—ભટ. સાંભળઃ—

દોહરા.

“ જાકે ઘટ સમતા નહીં, ઘમતા મગત મટીવ :

ગમતા ગમ ન જાનહિ, મો અપગતી જીવ. ॥ ૧ ॥

અપરાધો મિથ્યામતી, નિરદે દિગ્દે અંધ :

પરકો માને આતમા, કરે કરમકો વંધ. ॥ ૨ ॥

જૂઝી કાગી આચરે, જૂઝ મુલકી આસ ;

જૂઝી જગતો હિય ધૈ, જૂઝો મજુકો દાસ.” ॥ ૩ ॥

“જોના ધરમાં સમતા નથી. જો સદા મમતામાં મમ રહે છે, અને
જો પાતાના ધરને વિશે રમી રહેલા આ મારામને જાણતો નથી,
તે હવ અપરાધી—વાર રહેવાય છે.” ૫૧ ॥

“મે પંચી વસ્તુને મહાત્મ કરે અને પંચવસ્તુ રૂપ પ્રદાનને આત્મા માને, તે અપરાધી, તે મિથ્યામતિ, તેજ નિર્લય, અને અને તેજ દૃઢયનો અર્થ કહેવાય છે. કર્મનો બંધ પણ તેજ કરે છે.” ॥ ૨ ॥

“અધ્યાત્મિકી પાતાની વસ્તુ—આત્મ સ્વરૂપને મળે નહીં
 ાત્મિકી જે ક્રિયા કરે તે સર્વ જુડી છે, માત્ર મુખની આશા
 જે તે જુડી છે, પાતાના પ્રભુને માન્યા વિના હૃદયમાં ભક્તિ
 તે સર્વ જુડી છે. અને પરમધરને ઓગળ્યા વિના દાસપદ
 કરતું, તે જુડું છે.” ॥ ૩ ॥

[illegible]

જ્ઞાનવિજ્ઞાસ—ભદ્ર, તારા સમજવામાં ફેર છે. અહીં તો સમાધિરસનો રસિક કહેા છે. એ રસ લૌકિકરસથી ભૂરા છે, અને તે રસિકનો આનંદ પણ અવર્ણનીય છે.

પ્રવાસી—મહાનુભાવ, કૃપા કરી તે રસ સમજાવો. કે જેથી સમાધિરસના ઉત્તમ આનંદનો અનુભવ થઈ શકે.

જ્ઞાનવિજ્ઞાસ—ભદ્ર, એક જૈન કવિએ સમાધિસ્વરૂપનું વર્ણન કરી તેના રસિકની સ્થિતિ દર્શાવી છે, તે કવિના સાંભળ્યું—

દોહરા.

“ રામ રસિક આરુ રામરસ, કહન મુનનસે દોર,
જવ સમાધિ પરગટ જઈ, તર દુષિયા નહિ કોર. ॥ ૧ ॥
નંદન વંદન યુતિ કરન, થયન ચિંતન જાપ;
પદન પઢાવન હપદિગન, વધુ વિષ ક્રિયા કસાપ. ॥ ૨ ॥
શુષ્કાતમ અનુનાં જહાં, મુજાવાર તિહિ નહિ;
કમ્પ કરમ પારગ વિષે, શિવમારગ શિવમાંહિ.” ॥ ૩ ॥

ભદ્ર, આજ કવિનાના આશયમાં સમાધિસ્વરૂપ અને તેની રસિકના સંદેશી છે. તે સાંભળ્યું:—

“ આત્માનામ—આત્માને વિષે આરામ કરનારે હવે રસિક છે, એટલે રસનાં બોલ્યા છે. અને રામ એટલે રમયું, તે રસરૂપ છે. તે રસ કહેવાને અને સાંભળવાને એમ—એ પ્રકારે છે, પણ અપારે સમાધિ પ્રવેશ થાય, ત્યારે તે એ પ્રકાર રહેતા નથી, રસિક અને રસ—બન્ને એકજ થઈ જાય છે.” ૧

“ એવી રસિક અવસ્થાને પાસડું કરનારે આત્મા આ પ્રમાણે ક્રિયા કરે છે—તે આનંદ પ્રાપ્ત કરે છે, વંદન—પ્રણામ કરે છે અને

मागते माग्या मुविगागते कर्ग्या.

पुण्यशक्ते दीया गुणप्रोगों सहस्र दे।

हृदये शक्तिः, मनसि शक्तिः, मयि शक्तिः.

गण्टीके सगुनका सारे कुशल सहे हे।

नामके समया दुःखदामके समया,

ਭੋਗੇ ਸਾਧਕੇ ਸੰਘਾ ਨਾ ਛਾਨੀ ਝੀਰ ਕਹੰ ਹੈ." ॥੧॥

મગધી —સહુ, વિલાસવાલુ! આપા ઝાની છપની સિધતિજ
આ જમતમાં કૃપાજી છે. મનુષ્ય, તેની બ્યાબ્યા આજ છે,
તપાવિ આપની સમીપે માંગણવાની કબજાથી તે બ્યાબ્યા કૃપા-
ની મારી પ્રાપ્તિ છે.

ਜਾਨਵਰ ੧੯੩੨, ਮਾਂ/ਮਾ.

[illegible]

જિવન કાળની, એ પ્રાણીઓનાં મૃત્યુ અનુભવની સાથે કે. તેમજ
અ. શિવભગવાનના પ્રાણીના અંગે કે અથવા પછી તેમનાનાં પ્રવાસની
જિવન પ્રાણીઓનાં જીવન : તે જિવનમાંથી જાણે, અનુભવ કે કે.

તું તારા પ્રવાસને સારી રીતે સફળ કરીશ અને તારા નિર્ભય આત્માનો સથ ઉદ્ધાર કરીશ. આપણું કલેવાંજી જ્ઞાનવિજ્ઞાન અનર્પણ થઇ ગયો. પ્રવાસી તેના પવિત્ર દર્શનને માટે મારે તરફ જોવા સામ્યો, પણ કોઈસ્થળે એ પવિત્ર પ્રતિમાની છાયા જોવામાં આવી નહીં.

જ્ઞાન વિજ્ઞાનનાં ગૌરવસ્વરૂપનું ધ્યાન કરેના અને તેની ઉપદેશાવાળીનું મનન કરેના પ્રવાસી આગળ આક્રમ્યો, ત્યાં એક સુંદર પારિકા જોવામાં આવી. તે પારિકાની અંદર કુટલી અવલુન રમનાનું અવસોકન કરેના પ્રવાસી આગળ આક્રમ્યો ત્યાં એક સુંદર મૃદુલ જોવામાં આક્રમ્યો. મૃદુલની આગળાગ પિયેષ વૃક્ષો અને કુમુદિન સત્તાએ આવેલી હતી. તે મંદિરની પાસે આવી પ્રવાસીએ જોયું, ત્યાં મૃદુલના મુખ્યદાર ઉપર નીચેની વર્તુમાળા જોવામાં આવી.

૨ “ મુક્તિ મેલુ ” ૨

આ વર્તુમાળા પાંચી પ્રવાસી વિચારમાં પડ્યા. “ અહિં મુક્તિ મંદિર જ્યાંની રૂપ ? મું નાન આત્માનાં મારા અહિં થવાનાં ? મું હું મારા પ્રવાસનું ફક્ત નકાલે પામ્યો ? ” આ પ્રમાણે પ્રવાસી વિચરત કરેના હતા. ત્યાં નીચે પ્રમાણે મધુર પાનિ પ્રગટ થયો.

મયિયા.

“ કમ્પદોઃ કમ્પા દે જોગનિદો જોગતા દે,
જાદો વત્સલો જેમો કમલ અદિત દે;
જામે જદા દંડિયાદિ વૈરાગી કમલ નાદિ.
મદા નિદોગ વૈરા મોદમો મદિત દે;

પ્રાપ્ત થશે. હું જીવનની મુજાદશામાં પ્રવેશ કરું છું. હવે મારા સર્વ અંતરાય દૂર થઈ જાયો. આવું ચિંતવી પ્રવાસીએ અંદર પ્રવેશ કરવા માંડ્યો ત્યાં એક દિવ્યરૂપ દ્વારપાળ નીચેની કવિતા બોલ્યો:—

દોહરા.

“ જો નિહચે નિરમલ સદા, આદિ મધ્ય અરુ અંત;
સો ચિદ્રૂપ મહા કવિ, જગનમાંહિ જયવંત. ” ॥ ૧ ॥

“ જે નિશ્ચય સ્વરૂપમાં સદા નિર્મળ છે. અને આદિ, મધ્ય અને અંત અવસ્થામાં જે એક રૂપ છે, તે તેજ ચિદ્રૂપ છે. તેની મહા કવિ સ્તુતિ કરે છે કે, એવા પરમાત્મા જગત્માં જયવંત થાયો.”

આ કવિતા સાંભળી પ્રવાસી ઉભો રહ્યો તે વખતે દ્વારપાળે તેને પ્રશ્ન કર્યો, હે મુજિગામી જીવ, મારા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યા પછી તું આ મંડપમાં પ્રવેશ કરજો.

પ્રવાસી—ભદ્ર, તમારો શો પ્રશ્ન છે ? તે જણાવ્યો. હું તેનો યથા મતિ ઉત્તર આપીશ.

દ્વારપાળ—મારો એક પ્રશ્ન નથી. ધણા પ્રશ્નો છે, તેઓનો એકી સાથે ઉત્તર આપવો પડશે, તે ઉત્તર આપ્યા શિયાય આ મંડપમાં પ્રવેશ નહીં થાય.

પ્રવાસી—ખુશીથી ધણા પ્રશ્ન કરો. હું આ મારા પ્રવાસના પ્રભાવથી બધા પ્રશ્નોના યથામતિ ઉત્તર આપીશ.

દ્વારપાળ—આદ્ય શાસ્ત્રમાં કર્મના બે સ્વરૂપ કયાં છે. એક પૃથક્કર્મ પિંડરૂપ દ્રવ્ય કર્મ અને બીજું ચિદ્રૂપ ભાવ કર્મ. તેમાં કયું કર્મનો કર્તા જલ્દી કાળે નથી, ત્યારે ભાવકર્મનો કર્તા કેણું છે ? અને કર્મદાતાનો બોધા કેણું છે ? પૃથક્ કર્તા બોધા છે કે આત્મા

કર્તાબોધા છે ? અથવા પુત્ર અને આત્માનો સંયોગ તેના કર્તાબોધા છે ?

દ્વારપાળના મુખથી આવા પ્રશ્નો સાંભળી પ્રવાસી ચિંતારમાં પડ્યો. ફાલ્ગુણ વિચાર્યું, ત્યાં તેના દૃષ્ટિમાં પેલા જ્ઞાનચિંતાસે પ્રભસાઈયો એટલે તેનામાં સમાધાન કરવાની શક્તિ સ્ફુરવાયમાન થઈ આવી.

પ્રવાસી—સદ, ક્રિયા એક હોય અને તેના કર્તા બે થાય, એવી વાત જૈનશાસ્ત્રમાં હોયજ નહીં. તેમ વળી ક્રિયા બીજાની અને કર્તા બીજો છે. એ વાત પણ અપરિણિત છે. એટલે પુત્રસની ક્રિયા હવ ન કરે અને હવની ક્રિયા પુત્રસ ન કરે. તેમજ કરે એક અને તેનું ફળ બોગવનાર બીજો હોય એવું પણ બને નહીં. એટલે પુત્રસની ક્રિયાનું ફળ હવ બોગવે નહીં, ફાલ્ગુ કે, જો કર્તા હોય તેજ બોધા હોય છે, જો કર્મ કરે તેજ બોગવે.

વળી જો ભાવકર્મ છે તે સ્વયંસિદ્ધ નથી, તેથી એવું સિદ્ધ થાય છે. જગતની ક્રિયા જો ગમનાગમન. તેને કરનાર તે ભાવ કર્મનો કર્તા જગતવાસી હવ છે. તેથી હવજ કર્તા અને હવજ બોધા છે. હવની અજ્ઞાનતાથી ભાવકર્મ કુપક્ત થાય છે. એટલે ભાવકર્મજ હવની ચાલ . એ ભાવકર્મને પુત્રસ કરી શકના નથી તેમ બોગવી શકના પણ નથી. તેને માટે નિઃચાત્રીઆ જુદી જુદી કલ્પના કરે છે. તે મર્વ રીતે નિઃચા છે. ન્યાઢાદવાદી તો તેને માટે કરે છે કે, જો નિઃચાત્રી હવ . તે અજ્ઞાનતાથી કર્તા અને બોધા છે. અને જો સમજિતી હવ છે. તે નિઃચયથી કર્તા નથી અને બોધા પણ નથી. ન્યાત્રી હવ નિઃચાત્રી અહંબુદ્ધિમાં છે. ત્યાંથી તે હવ કર્મનો કર્તા છે અને ન્યાટે તેનામાં નુમનિ પ્રવેશ છે. ત્યાં તે મન અર્થનો છે. જેને

પોતાના મદમાં પોતાનો જ્ઞાયક સ્વભાવ જામન થાય ત્યારથી તે આ જગતની જગથી નિરાસો થાય છે અને તે અર્ધ પુદ્ગલ પરા-વર્તનમાં આ સંસારને લાવી મૂકે છે.

સંસારીના મુખથી આવા સમાધાનના શબ્દો સાંભળી તે દિવ્ય દારૂપાણ મળેજી પ્રસન્ન થઈ ગયો. તેના હૃદયમાં પ્રતીતિ થઈ કે, આ પ્રવાસી ખરેખરે અધિકારી છે. આ પુરુષ મોક્ષપદને યોગ્ય છે અને આ મુક્તિમંડપમાં પ્રવેશ કરવાને પાત્ર છે. આવું વિચારી દારૂપાણે પ્રસન્નતાથી પ્રવાસીને કહ્યું. બહુ, તમે સર્વ રીતે અધિકારી છો. તમારાં વચનોએ મારા પ્રશ્નનું અચ્છું સમાધાન કર્યું છે. તમારી વાણીમાં બોધના રસિક પ્રસાદ છુટે છે. તમારી ખુદ્ધિ બોધામૃતનો સ્વાદ આખનારી થઈ છે. જો કે મને આ મનોહર મંડપમાં પ્રવેશ કરવાની તમારી યોગ્યતા લાગી છે, તથાપિ મારા હૃદયને આનંદ આપવાને માટે મારે તમને બીજા પ્રશ્નો પૂછવાના છે. તેનો ઉત્તર આપવાની કૃપા કરજો.

પ્રવાસી મંદહાસ્ય કરી બોલ્યો—બહુ, તમે મારી ઉપર પ્રસન્ન થયા છો. એ જાણી મને અતિ સતોષ પ્રાપ્ત થાય છે. તમારા હૃદયની પ્રમત્તતાએ મને તમારી માર્ગ વર્ણનાસાથ કરવાને પ્રાત્સાદિત કર્યો છે. જે ક્ષિપ્ર દેાય તે ખુશીથી પૂછો. હું યથામતિ ઉત્તર આપવા પ્રયાસ કરીશ.

દારૂપાણ—બહુ, અનેકાંતમતનો મદિમા કેવો છે ? અને તેની સર્વથી ઉન્નતતા શી રીતે છે ? તે કહી બતાવો.

પ્રવાસી હૃદયમાં વિચારવા લાગ્યો, ત્યાં તેના હૃદયમાં જ્ઞાન-વિજ્ઞાનના પ્રકાશ થતાં તે નીચેની કવિતા બોલ્યો:—

કવિત,

“વેદ કદ્દે શ્રીવ ઝિનનંગુર, વેદ કદ્દે કમ્પ કરનાર;
વેદ કમ્પ મદ્દિત નિતનંગદિ, નય અનંત નાના વગ્ગાર.

जैसे निम्न निम्न मुग्धागन, गुनसो गहन कहावे हार. ॥ १ ॥

दोहा

नया गृह संग्रह विना, मुक्तपाल नहि होइ;
तथा स्याद्वादी विना, योग्य न साथे कोइ." ॥ १॥
६।२५।३—वा. 'गानी

દારપાણ—વાહ ! વાણી વાહ ! હવે તેની સાથે જો તેને
ગયમાં કરી સમજાવો.

મવાસી—“કેઈ મનવાગા (બાદ) અવને કાણુ લગુર કહે છે, કેઈ (મીમાંસક) કર્મને કર્તા માને છે, કેઈ (સાંખ્યવાગા) અવને સદા કર્મરહિત કહે છે, અને કેઈ અવને નાના પ્રકારે કહે છે. તેમાં જે એકાંત પક્ષ મહી રહે છે, તેઓ ખરેખરા મૂર્ખ છે. અને જે અનેકાંગમન સ્વીકારે છે, તેઓ પડિત છે. જેમ એક માત્રીની માગામાં માત્રીના સમુદાય ધાનધાનની સત્તામાં જુદા જુદા હં પડુ તે મનમાં પરોઆધી ને સવગું હાર એવું એક નામ પડે છે, તેવીજ રીતે અનેકાંગમન છે. જેમ મનના સંગે વિના માત્રીની માગા બનતી નથી. તેમ અપાકાદમન પાસં કયાં વિના માત્ર સિદ્ધ થવો નથી.”

કોરપાળી પ્રસંગ વચ્ચે બોલ્યો—ભડ. ગમારે કહેવું થયાર્ય
છે. પણ તે મગબેદ વચાનુ નું સંજ્ઞુ હ' ને રખાયો.
અવાસ્તી—મને તે: તે: ને:

[illegible]

છવ વસ્તુનાએ એક છે અને તેના ગુણ અનેક છે, રૂપ અનેક અને નામ અનેક છે. તે છવ નિયોગ છે એટલે પરસ્પરોગ વિના પાતાના સ્વભાવમાં રહ્યા હોય તો શુદ્ધ છે. જૈમિનીય—મીમાંસકો તેને કર્મ કહે છે, શિવમતી અને વૈશેષિક તેને શિવ કહે છે, બ્રહ્મમતી તેને શુદ્ધ કહે છે, જૈની તેને જિન કહે છે. ન્યાયવાદી તેને કર્મા કહે છે. એવી રીતે પરદર્શનવાળા તે શુદ્ધ છવને કહેવામાં એક એકથી જુદા પડે છે, પણ તેમાં જે વસ્તુનું સ્વરૂપ ઓળખે તેજ પ્રવીણ મણાય છે.

ભદ્ર, તે દર્શનવાળાઓના કેવા કેવા આશય છે, તે સાંભળવા જેવા છે. વેદાંતીઓ છવ વસ્તુને બ્રહ્મ માની નિશ્ચય સ્વરૂપને મહત્ત્વ કરે છે. એટલે અદ્વૈતમત પાસળું કરે છે. મીમાંસકો વજના કર્મા છવને કર્મરૂપ માને છે અને ઉદિત થયેલા સંસારને મહત્ત્વ કરે છે. બ્રહ્મમતી છવને શુદ્ધમાત્રી ક્ષણભંગુરપણાથી તેનો સૂક્ષ્મ સ્વભાવ સાધે છે, તેથી વસ્તુના સ્વભાવનેજ કર્મા માને છે. શિવમતી વૈશેષિક તે છવને કાળરૂપ માને છે અને શિવને કર્મા માને છે. નૈયાયિકો સોળ પરાર્થને પ્રમાણ મળી શુદ્ધ છવને જ કર્મા માને છે અને ઉપમતી ઉદીરણમાં ચિત્તને આનંદમાં મગ્ન કરી શકે છે. એવી રીતે પાંચ દર્શનીઓ વસ્તુ સ્વભાવિક પાંચ નવના એક એક અંગ પામે છે, એટલે એકાંત પક્ષને પામે છે. પણ જે સ્વાકાશમતના માર્ગ છે, તે સર્વોચ્ચ સર્વવ્યવહારુ કરે છે. તેથી તેનો સર્વમાં વિજય થાય છે. કાલનું કે, સ્વાકાશ મિદ્ધાંતમાં એવું માન્ય છે કે, એક દ્રવ્યમાં અનંત પર્યાય છે અને અનેક પર્યાયમાં એક દ્રવ્ય છે. એથી દુર્લભ વસ્તુ એકજ છે અથવા અનેક જ છે, એમ કહી મહત્ત્વ નથી. વ્યવહારમાં કર્મા છે અને નિશ્ચયમાં અકર્મા છે. વ્યવહારથી બ્રહ્મા અને નિશ્ચયથી અબ્રહ્મા

રથ થઈ ગઈ. પછી પ્રવાસીએ દ્વારપાળને કહ્યું કે, એ કવિતાની વ્યાખ્યા કરે તો મને અનિશય આનંદ થશે. દ્વારપાળે નમ્રતાથી કહ્યું, મહાશય, એ વ્યાખ્યા તો તમારા મુખથી ધવી એકએ. કારણ કે, એ વ્યાખ્યા મારાથી કહી શકાય નહીં. એ અમારી મર્યાદા છે.

પ્રવાસીએ—શબ્દવાર વિચારીને કહ્યું, ત્યારે સાંભળો, મહાનુભાવ જ્ઞાનવિજ્ઞાસની રૂપાથી મારા હૃદયમાં એની વ્યાખ્યા રહેતી આવી છે.

“જ્યાં મુખી આ જીવ મિથ્યાત્વના માર્ગમાં રાડે છે, ત્યાં મુખી તેનામાં રાગ દ્વેષના ઉદય છે. અને તેથી તે સત્ય માર્ગને પામતો નથી. જ્યારે તેનામાં મુક્ત ચેતનવસ્તુનું સ્વરૂપ જામવા થાય છે, ત્યારે તેને કર્મની દશા પરૂપે જણાય છે અને આત્મા તેનાથી છુટા જણાય છે. જ્યાં ચેતનનો અનુસય થાય ત્યાં તેને સત્યાધીપતે જાણુ’ હોવાથી કહેની વિલક્ષણતા દેખાઈ આવે છે. એટલે પછી મોહરૂપ મિથ્યાત્વ પ્રવેશ કરી રાડતું નથી. અને જ્યારે મોહનો અભાવ થાય એટલે મુખ સમાધિમાં કેવળજ્ઞાન પ્રગટે અને જીવ સિદ્ધ થાય છે. એ કૃત્રીચાર આ જગતમાં આવતો નથી.”

પ્રવાસીના મુખથી આ વ્યાખ્યા સાંભળી દ્વારપાળ ખુશી ખુશી થઈ ગયો અને તેણે પ્રવાસીના ચંદ્રમાંદરવત પ્રભાસ કર્યો. પછી તેણે પાતાની હાથથી મુજિમંડપનું દ્વાર ઉઘાડી તેમાં પ્રવાસીને પ્રવેશ કરાવ્યો.

ઉપગતી કવિતાના પાઠને પાઠ કરતા પ્રવાસી તે અંધમાં આગળ ચાલ્યો. ત્યાં એક બીજો દિવ્ય પુરૂષ તેની આગળ આવી ઉભો રહ્યો. તેને જોઈ પ્રવાસી સાનદાયક થઈ નંચા. પ્રવાસીની

તેની સ્થિતિ બેઠે તે દિવસ પુરે કહું—હે મોક્ષાધિકારી મહા પુરુષ,
તમે મારા દર્શનથી ચક્રિય થશો નહીં. હું આ ભૂમિનો અંતર્દર્શ-
પાળ છું. અહીં આવેલા અધિકારી પ્રવાસીની પરીક્ષા કરી
અંદર પ્રવેશ કરાવાની મને આજ્ઞા છે.

પ્રવાસી—અહીં શી રીતે પરીક્ષા થાય છે?

અંતર્દર્શપાળ—અહીં આવેલા અધિકારીને માત્ર બે કવિતા
પૂછાય છે.

પ્રવાસી—ભદ્ર, તે કવિતામાં શું પૂછાય છે?

અંતર્દર્શપાળ—માત્ર કવિતાની વ્યાખ્યા પૂછાય છે. જે અ-
ધિકારી તે બે કવિતાની વ્યાખ્યા કરી આપે તેને પ્રવેશ કરાવાય છે.

પ્રવાસી—તે કવિતા કહો બેઠાએ?

પણી અંતર્દર્શપાળ નીચે પ્રમાણે એક કવિતા બોલે—

સવૈયા.

“ જહાં શુદ્ધ જ્ઞાનકો કમ્પા સયોત દિસે તહાં,
શુદ્ધ પગ્વાન શુદ્ધ ચારિત્રકો અંસ હૈ;
તા કામ્ન જ્ઞાતી સવગાને જ્ઞેય વસ્તુ મર્મ,
વેગગ વિજ્ઞામ ધર્મ વાકો સરવંસ હૈ;
ગગ દેવ મોહકો દગાસોં નિમ્ન રહે યાને,
મર્વયા ત્રિકાલ કર્મ જાલકો વિશ્વંસ હૈ;
નિમ્વાધિ આતમ મમાધિર્મે વિરાને તાને,
કદિયે પ્રમટ પ્રગ્ન પમદ્ગમ હૈ. ” ॥ ૧ ॥

ઉત્તમ અધિકારી દેખાઓ છે, માટે તમારે તેની વ્યાખ્યા કરી તે ઉપરાંત કાંઈ વિવેચન કરવું જોઈએ.

અંતર્દર્શકાગનાં આવાં વચન સાંભળી પ્રવાસી સ્નાનકથાને બોલ્યો—મહા, સાંભળો આ કવિનામાં જ્ઞાનાદિ પૂર્વરૂપ કર્મની આસોચના કરે છે. તે પાને હૃદયમાં ચિંતવે છે કે, “અમારા હૃદયમાં પૂર્વકાળે મહા મોહની વિકાસ થઈ હતી, તેથી અમારા હૃદયમાં દિવસાગની કર્મો ઉપજ થઈ નહતી. અમે સર્વદા નિર્દયતા રાખી હતી. અમે પૂર્વે પાતાની કાયાથી પાતેજ પાપ કર્યા હતાં; અને બીજાને વચનથી પાપ કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો. તેમજ કોઈને પાપ કરનાં અવસોયી અનુમાદના આપી હતી. એવી રીતે મન, વચન તથા કાયાના અશુદ્ધ વ્યવહારમાં મન થઈને અમે કર્મની કમાણી કરી મિથ્યાભગમાં દાસ્યા હતા. તેથી અમે પાતકી કહેવાયા. પણ હવે અમારા હૃદયમાં જ્ઞાનનો ઉદય થયો છે, તેથી સૂર્યના ઉદયથી જેમ પ્રભાતકાળની અવસ્થા થાય. તેમ અમારી અવસ્થા થઈ છે.”

ભટ્ટ, તે કવિનાનો ભાવાધ્ય એટલો છે. હવે તે વિશે વિશેષ વિવેચન કરવા છું. રાખું છું. જ્ઞાનરૂપ સૂર્યના પ્રકાશ હોવાથી જ્ઞાનાપૂરવ પાતાના હૃદયમાં ચિંતવે છે કે. માટે સ્વરૂપ કર્મજાનિ-ધાન છે. તે સૂર્યને પાતાના જેવું સ્વરૂપ મળી સર્વજ્ઞ હિત-કરક છે; નિમજ છે અને રાધન છે. એવા આત્માને કર્મની યાસનો ભય નથી. મન, વચન અને કાયાના યાગના મળથી તે અજિત છે. તે અતરમાં મળે છે કે. આ જનનના વાસ તે મોહનો વિલાસ છે. માટે વિલાસ નથી. આ જનનમાં ભય જ-મળે છે, તેનાથી હું શુન્ય છું. માત્ર સ્વરૂપમાં પાપ તથા પુણ્ય અપરૂપ સમાન છે, એથી પાપ કોણે કીધું અને હવે કોણે કરે

ગમદષ્ટિ વાળા થયો. ગમભાવ પ્રગટ થયો એટલે મુદ્ધાભાવું દર્શન થયો.

પ્રવાસીએ વિનયતાથી જાણવું, મહાદેવી, આપના દર્શનથી અને આપના ઉપદેશથી મારું કાર્ય સિદ્ધ થશે, એવી મને ખાતરી થાય છે. આ જાણે આપે જે સમભાવ વિશે કહ્યું, તે જાણમાં મને એક શંકા રહે છે.

વિશ્વરૂપિ—ભાડ, જે શંકા દોષ તે સંપર જાણે.

પ્રવાસી - આપે કહ્યું કે. સમભાવ રાખવો. પણ જે ઉત્તમ, પદ્મિન, મુક્તી અને ગમકિની દોષ, તેના ઉપર જેવા પ્રેમ રહે છે, તેવા નેમ પૂર્વ. આદંબરી, એવા મિથ્યાની ઉપર રહેતો નથી. તે સમભાવ શી રીતે રાખે?

વિશ્વરૂપિ—ભાડ તમ જાને સમભાવ રાખી શકો છોકે નહીં!

પ્રવાસી - માતા, હું તો વધારાજી રાખી શકું છું તે જ્ઞાન વિદ્યાનના પ્રભાવથીજ નથી શકું છું. પણ જીવન પ્રાણીઆંતે કેવી રીતે ન મરણ તેમ નાદ કોઈ ઉપાય આપની પાસેથી જાણવાને માગું.

વિશ્વરૂપિ—તમા વિનયથીજાને મારે સમકિની એવે કેવી જાણના ન મરણ. તમે મારે એક જીવ કદિ નીચની કવિતા માય.

મરેયા.

... હવે હવે સાવનિમે રહે મો થયે જમ,
જમણે જમણે મુદ્ધ વાંઘે મારે સદિયે ;
મેળ રહે મારજ રહેને મુની જાણ,
રહેવ રહેવ રહેવ રહેવ મારે સદિયે ;

કવિત્તકી રક્ષામે મવીન સો કહાવે કવિ,
 વાન કહિનાને સો પવાર ગિર કહિયે;
 एनो मव विपेके निस्वारी घाया घारी जीव,
 इन्दरो बिसोकीके दयासरूप रहिये." ॥ ૧ ॥

મવાસી—વાહ. આ કવિના અરેખરી બાપક છે. હવે કૃપા કરી
 વ્યાખ્યા કરી સાંભળાવો.

વિશુદ્ધિ—બહુ, આ કવિના નો મુગમ છે. તે બાંધ્યાખ્યા સાંભળી
 ગયાની કેમ કહી શકે છે?

મવાસી—આપવિશુદ્ધિની શુદ્ધ વાણી સાંભળવાને કેમ
 કહી શકે?

વિશુદ્ધિ ત્યારે સાંભળા—

“એમ કરીને સાંભળે કે તે પર્મગુણ કહેવાય છે. જે
 રંગ કરવાને આત્મ તે ગુણ કહેવાય છે. મત્રનગ્રાહિક મુખના
 આપક દેવાય. તે જાણુવર કહેવાય છે. જેમાં પરિણામ નહીં હોય
 તે પરિણામ કહેવાય છે. જેમાં કવિના નિર્વાણી ભવનાર્થ દેવાય
 કવિ કહેવાય છે : અને જે વાણી જનારાં નથી જાણનાં દેવાય
 પદાનુભવ—આવધાન કહેવાય છે—જે અર્થની નિર્વાણના પદાનુભવ
 જે કવિ છે. તે જાણે કવિનાના. વિવેચના. વાણી. વાણીના
 કવિ છે. તેમને કવિના નેવર વિવેચના. આ કવિના બીજાના
 વિગતો જાણે નહીં હોય છે.”

બહુ, આવી રીતે નિર્વાણી કે રંગના નિર્વાણ. જે જાણના નિર્વાણ
 રંગના કવિના કવિ છે. નેવર નિર્વાણના. જે જાણના. આ કવિના
 સાંભળના નહીં હોય છે.

પ્રવાગી—મહાનુભાવા, આપે કહેલી એ કવિના અરેખર સોડો-
પદાભિગી ૭. જ મમભાવ કરવાની ઉત્તમતાક્રમ લેવી હોય તો—આ
ગીતા પણ તેમ જ કલ્યાણનું કામ કરશે.

શુ ૬૧૧ કડી આપનું વિશુદ્ધિરૂપ સમજવો. અને તેને
મારે આ આપ્યાની વાતના રેખાએ તો તેનો ઉદ્ધાર કરવા સદા
કામ કરો.

શુ ૬૧૨—અહીં, પ્રથમ તો પ્રાણીને નિઃસંકેત શુદ્ધિરૂપ
કામ કરવાની આજ્ઞા કરવા છે. એ શુદ્ધિરૂપ પ્રાપ્ત કરવાથી
તેના કલ્યાણમાં મોટો ફાયદો છે. અને તેને મારે નીચેના કામ
કરવાના છે.

મયેયા.

શાઁ જગદ્ગતિ નમનામયે ઝરી ગંગ,

મયા નિરદાસ તત્ત્વધ્વજાં ન વામે;

ગુરુના નિર્માણ ગંગે શુદ્ધિપાપે કંસિ કરે,

ગુરુનામ નિરદાસ અમૃત પાપા કરમે.

ગાંગા વતિ હરે દે નામ અમૃત કામગો,

હર પાન અમૃત નરે હર શ્રોત કરમે;

શ્રી ૬૬૭૧ નિરદાસ અમૃત કામગો,

શ્રી ૬૬૭૨ નિરદાસ અમૃત કામગો." ॥ ૧ ॥

શ્રી ૬૬૭૩ નિરદાસ અમૃત કામગો. ૧૧ માનને

શ્રી ૬૬૭૪ નિરદાસ અમૃત કામગો. ૧૨ માનને

શ્રી ૬૬૭૫ નિરદાસ અમૃત કામગો. ૧૩ માનને

શ્રી ૬૬૭૬ નિરદાસ અમૃત કામગો. ૧૪ માનને

શ્રી ૬૬૭૭ નિરદાસ અમૃત કામગો. ૧૫ માનને

અદ્ભુત અનંત વદ્ય ચિંતન, શાંત સહજ વૈરાગ્ય ધુવ ;
નવરસ વિદ્યાસ પરગાસ તથ, જવ મુવોષ ઘટ મગટ હુવ.” ॥૧॥

પ્રવાસી, ધન્ય છે આ નવરસમય કાચને ! હવે વ્યાખ્યાન કરી
એ નવરસની ઘટના કરવા કૃપા કરો.

વિશુદ્ધિ-૧ જ્યારે જ્ઞાનાદિક ગુણે કરી આત્માને વિભૂષિત
દેખીએ, ત્યારે અગારરસ ઊપજે છે.

૨ જ્યારે આત્માને વિષે નિર્જરા પ્રભુખનો ઊત્તમ જોવામાં આવે
ત્યારે ઉદાર વીરરસ જણાય છે.

૩ જ્યારે આત્માને ઉપરામરસની રીતિએ અવસોષીએ ત્યારે
કરુણારસ પ્રગટ થાય છે.

૪ જ્યારે આત્માને અનુભવમાં હિસાહ અને સુખ ઉપજે ત્યારે
હાસ્ય જોવામાં આવે છે.

૫ આઠ કર્મના મહાખગવાન અનંત પ્રદેશી દસિયાને દસન કર્તાં
વિચારીએ ત્યારે રૌદ્રરસ જોવામાં આવે છે.

૬ જ્યારે પુઃમલનું સ્વરૂપ વિચારીએ ત્યારે બિભત્સરસ સ્ફુટ
થાય છે.

૭ જ્યારે આત્માનું સ્વરૂપ જાણ્યા વિના દુઃખ દશામાં પડેલા
આત્માને અવસોષીએ ત્યારે ભયાનકરસ પ્રગટ થાય છે.

૮ જ્યારે આત્માના અનંત વીર્યનું ચિંતન કરીએ ત્યારે આ
અદ્ભુતરસની સ્પષ્ટતા માત્રમ પડે છે.

૯ જ્યારે આત્મા રાગદ્વેષ નિવારી સહજ વૈરાગ્યને નિશ્ચય પાડે છે
ત્યારે આત્મામાં શાંતરસ પ્રાપ્ત કરાય છે.

તે પ્રવાસી, જ્યારે ઘટમાં મુગ્ધુદિ પ્રગટ થાય છે, ત્યારે આત્મામાં

કાળ કહે છે અને સહજની મૂળ શક્તિને સ્વભાવ કહે છે. એ રીતે શુદ્ધિની કલ્પનાથી પરદ્રવ્ય દેવતાદિકના જે વિકલ્પ છે, તે અદ્વૈત કરવા. જેમકે ધરવસ્તુ અદ્વૈત કરવાથી તે પરદ્રવ્ય, પરમેશ્વર, પરકાળ અને પરભાવની કલ્પનાથી નાસ્તિ છે. એવી રીતે વ્યવહાર દૃષ્ટિથી વસ્તુના અંશ-ભેદ પ્રમાણ ધાય છે.

• એ નથી • એમ કહેવામાં સ્વદ્રવ્યાદિકનું અસ્તિપદ્યું સમુત્પન્ન પરદ્રવ્યાદિકથી નાસ્તિપદ્યું લેવાય છે. • નહીં તે છે •, એમ કહેવામાં પ્રથમ પરદ્રવ્યાદિકનું અસ્તિપદ્યું અદ્વૈત કરવું એકંદ્રએ. અને • નથીજ • એમ કહેવામાં ફરી પરદ્રવ્યાદિકનું કેવળ નાસ્તિપદ્યુંજ અદ્વૈત કરાય છે. એથી તેના સાત ભાગા ઉપજે છે. આ સ્થળે સર્વાંગ નયને માનનાર સ્વાદ્વાદી સર્વ વસ્તુમાં સર્વ ભાગા માને છે.

પ્રવાસી—મહાગુભાવા, હવે મારા બોધમાં સારે પ્રકાશ પામે છે. પણ એક અલ્પશંકા રહ્યું છે, તેનું સમાધાન આપી મારા આત્માને નિઃશંકાવસ્થાનો અનુભવ કરાવો.

વિશુદ્ધિ—તે કઈ શંકા છે, તે જણાવો.

પ્રવાસી—મેં પૂર્વે સાંભળ્યું હતું કે, ચૈદ નય કહેવાય છે તે: નેનનં નામ કયા? તે કૃપા કરી જણાવો. આ તત્ત્વભૂમિની છંદસી ભૂમિકામાં મને એ ચૈદ નયનો બોધ ઉપયોગી થઈ પડશે.

વિશુદ્ધિ—મહાશય, શાંત થઈ એ ચૈદ નયની નામ સ્થાપના શ્રવણ કરો.

૧ પદ્મેતા નયનું નામ જ્ઞેય છે જેનાથી જ્ઞેય વસ્તુમાં જ્ઞાન ઉપજે છે. અને તે જ્ઞાનનું કારણ છે.

૨ બીજા નયનું નામ ચિત્તોક્રમય છે. આ આત્મા વજ્રલોક પ્રમાણ છે. એવું તેમાં મનાય છે.

“ માયા અને છાયા સરખી છે, તે ક્ષણમાં ધટે છે અને ક્ષણમાં વધે છે. તેવી માયાનો જે સંગ કરે તેને કોઈ ઠેકાણે મુખ થતું નથી. ” ૨

તરતજ ત્રીજી કવિતા અદૃશ્યરૂપે પ્રગટ થઈ:—

સર્વૈયા.

“ સોગનીંસોં કહુ નાંતો ન તે રો,
 ન તોસોંં કહુ રહ સોગકો નાતો ;
 एतो रहे रमि स्वारयके रस,
 तूं परमारयके रस मातो ;
 एतनसों तनमें तनसे जरु,
 चेतन तुं तनसोंं निज हानि,
 होही सुखी अपनो बस तोरिक्कें,
 राग विराग विरोधको तांतो.” ॥ ૩ ॥

કવિતાની સાથેજ વ્યાખ્યા પ્રગટ થઈ:—“જે આ પુત્ર અ. વગેરેને તું પોતાના બહે છે, તે તો પારકા છે. એ સોગની સાથે તારો કંઈ નાનો નથી. અને તેઓને તારી સાથે કંઈ નાતો નથી. તેઓ પોતાના સ્વાર્થના રસથી તારી સાથે રમી રહ્યા છે. અને હું ચેતન, તું તો પોતાની ચેતનારૂપ પરમાર્થના રસમાં રાચી રહ્યો છે. અને એ સોગો ફક્ત તારા તનથી તન્મય થઈ રહ્યા છે એટલે તારાજ શરીરથી મોહિત છે. વળી એ શરીર તો જડ છે અને તું તો ચેતન છે, તેથી તે જડથી તારી સદા બિજાળ છે, માટે તું રાગદ્વેષરૂપ મોહ-કર્મની સાધનો નાનો નોટી અને પોતાનું બળ ફારવીને સદા મુખી થા.” ૩

“ માયા અને છાયા સરખી છે, તે ક્ષણમાં ધરે છે અને ક્ષણમાં વધે છે. તેવી માયાનો જે સંગ કરે તેને કોઈ ઠેકાણે મુખ થતું નથી. ” ૨

તારાજ ત્રીજી કવિતા અદ્વૈતરૂપે પ્રગટ થઈ :—

સવૈયા.

“ ભોગનીંસો કહુ નાંતો ન તે સૌ,
 ન સોસૌં કહુ રહ ભોગનો નાતો ;
 એતો રહે રમિ સ્વારથકે રસ,
 તૂં પરમારથકે રસ પાતો ;
 એતનસૌં તનમેં તનસે અઠ,
 ચેતન તું તનસૌં નિત હાંતો,
 હોહી મુલ્કી અપનો ઘસ તોરિકેં,
 રાગ વિરાગ વિરોધકો તાંતો.” ૥ ૩ ॥

કવિતાની સાથેજ વ્યાખ્યા પ્રગટ થઈ :—“જે આ પુત્ર એ વગેરેને તું પોતાના બાળે છે, તે તો પારદા છે. એ ભોગોની સાથે તારો કાંઈ નાનો નથી. અને તેઓને તારી સાથે કાંઈ નાતો નથી. તેઓ પોતાના સ્વાર્થના રસથી તારી સાથે રમી રહ્યા છે. અને હું ચેતન, તું તો પોતાની ચેતનારૂપ પરમાર્થના રસમાં રાચી રહ્યો છે. અને એ ભોગો ફક્ત તારા તનથી તનમય થઈ રહ્યા છે એટલે તારાજ શરીરથી મોહિત છે. વળી એ શરીર તો જડ છે અને તું તો ચેતન છે, તેથી જ જડથી તારી સદા ભિન્નતા છે, માટે તું રાગદ્વેષરૂપ મોહ-કર્મની સાથેના નાનો તોડી અને પોતાનું જગ ફેરવીને સદા મુખી થા.” ૩

પ્રમાણે પાછો અદૃશ્ય થવો.

સોરઝો.

૧ દુર્મુદ્ધિ જીવ, તે ઇતંગ પદવી વહે;
સપરસી સદૈવ, તિહુકો કઠૂ ન વાહિદે." ॥ ૪ ॥

રાખ્યા થવો સાથે પ્રગટ થવો—

૧ રાગદ્વેષથી દુષ્ટ બુદ્ધિવાળો છે, તે ઇવ ઇતંગિની
હિ છે અને જો ઇવ સદા સમભાવના રસમાં રહે છે,
ઉચ્ચ પદની ચાહના કંને નથી." ૪

૧૧૫ પ્રમાણે અદૃશ્ય થવો.

સવૈયા.

“હાંસીમેં વિપદ બમે. વિધામેં વિચાર બમે;
વરયામેં કરન ગુર વર્તનમેં હીનતા;
મુષિમેં ગિજ્ઞાન બમે. મારગમેં દ્વાનિ બમે.
જેમેં હારિ મુંદર, દલામેં ઝવિ ઝિનતા;
ગેલ બમે ભોગમેં. સંયોગમેં વિયોગ બમે.
ગુણમેં ગરબ બમે. સેવામાંહિ દીનતા;
ઝાર જગ રીતિ જેવી ગાંજન કમળાવ સેવી,
માત્રાકી મહેસિદે. કારેલી દલાસીનતા.” ॥ ૫ ॥

૧૧૬ નીચે પ્રમાણે રાખ્યા પ્રગટ થવો—

હાંસીમાં વિપદ ન્દેસ છે. વિધામાં વિચાર ન્દે છે, રાગમાં
, બગડેમાં હીનતા ન્દેસી છે. પરિવ્રતમાં ગુણો ન્દેસ છે,

પ્રાપ્તિની સાથે હાનિ રહેલી છે, અતની સાથે હાર રહેલી છે; મુંદર દશામાં ક્રાંતિની ક્ષીણતા રહેલી છે, ભોગમાં રોગ રહેલ છે, સંયોગની સાથે વિયોગ રહેલ છે, ગુણમાં ગર્વ રહેલ છે અને સેવામાં દીનતા રહેલી છે—આ વગેરે બીજી જોડલી જગત્વાસી અવની સારી રીત ગણાય છે, તે બધી ગર્ભિત રીતે દાખ વાળી છે. તેથી તેમાં અશાન્તા રહેલ છે, મારે એક ઉદાસીનતા કે જે સમસ્ત ભાવથી શ્રેષ્ઠ છે, તેજ શાન્તાથી ભરપૂર છે.” ૫

પછી પાછી નીચ પ્રમાણે ઉપદેશક કવિના અદરશરૂપ પ્રગટ થઈ:—

દોહરા.

જિહિ તતંગ ચદિ ફિરિ પતન,

નહિં તતંગ થહિ કૂપ;

જિહિ મુલ્ય અંતર જય વમે,

સો મુલ્યહ દુઃસ્વરૂપ.” ॥ ૬ ॥

બાબ્યા પણ સાધેજ આવી ભાવને પામી.

“જો ઉંચું ઉંડાણે ચઢીને પછી નીચ પડે, તે ઉંચું ઉંડાણું ન કહેવાય, પણ તે ઉંડાણું જૂવાના જેવું ગણાય. તેવી રીતે મુખની અંદર જે દુઃખ વસે છે, તે મુખ નહીં પણ દુઃખરૂપજ કહેવાય છે.” ૬

પુનઃ ધ્વનિ પ્રગટ થયા:—

દોહરા.

“જો વિદ્યસે મુલ્ય સંપદા, ગમે તાહિ દુઃસ્વ હોડ;

જો ધનની વદુ ત્રિણવની, જો અગનિ સો સોડ.” ॥ ૭ ॥

“જો મુખમુખે વિદ્યામ કરે છે, તે જો ચાલી જાય તો પછી દુઃખ થાય છે. જો પૃથ્વી ધાસ વાળી છે, તે અગ્નિથી બળી જાય

“ જેને વિધા—માગી જાગે કરી ને વિનમરી સાં છે
 અને આગમ—શાસ્ત્રના અંગ અનિષ્ઠ સાં છે. તે વિધા
 તથા વિધા—વિધા વિધા એક કહેવાય છે. તે રાજવાળા, રોડ
 પ્રમાણ અને સાથ આગમના છે. ” ૫

ત્યજ્ય માંગે પાનિ પ્રમાણ થઈ આપ્યો—

દોહા.

“ માટે પ્રવર જવન નરિ, નરી વન ગુનિ વિધા ।

મદના મો મદલનગો, મુના તાલો નાથ. ” ૧ ॥

“ જેને મનન નથી અર્થે જે અર્થે વિધા એક છે અને
 કાવચ નથી અર્થે જે અર્થે વિધા, તે વિધા અને કાવચ એક
 છે, તેમજ જેને મનની ગુરુતા નથી અર્થે જે અર્થે વિધા એક
 છે અને જે અર્થે વિધા તથા વિધા એક કહેવાય છે, તે વિધા
 એક કહેવાય છે. ”

આ વિધાના માગી પ્રમાણે તેના વિધા કરવા સાધ્યો,
 ત્યજ્ય ને પાનિ પ્રમાણ એકતા દર્શાવે મુખ્યતાદો નીચે પ્રમાણે
 વિધા પ્રમાણ થયા—

ગોપાદ.

“ રૂપા મિદ્દા દહે મવ કોર, રૂપા રૂપા મુલ્ય કોર ;

રૂપા મોર વિદ્યુત મંમરી, રૂપા મોર મોર અસ્થિરી. ” ૧ ॥

દોહા.

“ રૂપા મોર મોર, કોર મોર મુલ્ય નાથ ;

મોર મોર મંમરી મો, મોર મુલ્ય નાથ. ” ૧ ॥

ચૌદ રતન એ પ્રગટ હોઈ જ્યાં ત્યાં,
જ્ઞાનને સ્તોત ઘડ સિંચુંકો મયન હૈ.” ?

દોહા.

“કિંઈ અવશ્યોમે પ્રગટ, ચૌદહ રતન રસામ,

કહુ ત્યાં કહુ સંગ્રહ, વિધિ નિયેયકી ચામ.” ૨

પ્રવાસી— અહા! આતો ખરેખર ચૌદ રતનો છે, એ રતનો મારી પાસેજ હતા. પણ આજ પર્યંત તેને હું મેળવી શક્યો નહીં; હવે આ કોઈ અદૃશ્ય પુરૂષે મારા આત્માનો ઉપકાર કરવાને મારેજ આ ચૌદ રતનો મને યોગ્ય બાબતો છે. હવે આ બોધક કવિનાનું વ્યાખ્યાન થાય અથવા બીજી રીતે તેનું સ્પષ્ટીકરણ થાય તો મારો આત્માનું ભવ સર્પ રીતે કૃતાર્થ થાય.” આ પ્રવાસી ચિંતયતો હતો, ત્યાં જાણે તેની વિનિધિ ધ્યાનમાં લીધી હોય, તેમ આકાશમાંથી નીચેની વ્યાખ્યાનવાણી પ્રગટ થયું.

હે પ્રવાસી તારા યાત્રામાં જ્ઞાનરૂપ સમુદ્ર મધ્યન કર્પ, એટલે તેમાંથી ચૌદ રતનો પ્રગટ થશે. તેમાં જે રતન મહત્ત્વ કરવા યોગ્ય હોય તેનું મહત્ત્વ કરશે અને જે ત્યાગ કરવા યોગ્ય હોય, તેનો ત્યાગ કરશે ૧ ધેડુનું મુખ્યદિ રૂપ સરખી રત્ન ઉત્પન્ન થશે. ૨ આત્માનો અનુભવ થયો એ બીજું કૌસ્તુભમણિ પ્રગટ થશે. ૩ પૈરાય ઉપજ્યો એ ત્રીજું કસપત્તુ રત્ન આદિર્શાવને પામશે. ૪ જે બાબત મુમતિ ઉપજે તે ચોથું રાખ રત્ન છે. ૫ ઉપમ ઉત્પન્ન થયો એ પાંચમું ચંદ્રાવન દ્વાથી રત્ન છે. ૬ પ્રતીતિ ખાતરી થવી એ છઠું રંભા રત્ન છે. ૭ કર્મનો ઉપ આપવો એ સાતમું વિદ રત્ન છે. ૮ કર્મની નિર્ગત થવી એ આઠમું કામપેનું રત્ન છે. ૯ આનંદ પ્રગટ થયો એ નવમું અમૃત રત્ન

રાખીશ. જ્યારે તે જાણીશ એટલે ગુણના પર્યાય તારી જ્ઞાનદષ્ટિ આગળ દરચમાન થશે અને મહામૂરૂપના જ્ઞાનથી ક્ષણે ક્ષણે તને સ્વાદ્વાદનું અધિક સાધન પ્રાપ્ત થશે. એટલે તું કેવળી ભગવતે કહેલા માર્ગની સન્મુખ થકાશ. જ્યારે એ પવિત્ર માર્ગમાં તારા ચરણને—પદો—ચારિત્રને તું સ્થિર કરીને રાખીશ એટલે તું પ્રવીણ થઈ મહામૂરૂપ મળેના ક્ષય કરી પરમપદમાં અવિચળ થકાશ. ”

આવા અદરય રાજો સાંભળી જેના હૃદયમાં જ્ઞાનજ્ઞાનનો પ્રકાશ પડેલો છે એવા પ્રવાસી વિચાર કરવા શાખો—“ અહા! મને મારા હૃદયમાં જુદાજ આલાસ થાય છે. જેમ ચક્રવાક પક્ષી રાત્રિને વિશે ફરેના ફરેના રહે છે અને જ્યારે સૂર્યોદય થાય, ત્યારે તેના ફરવાનો અંત આવે છે, તેવીરીતે આ સંસારમાં ફરેના ફરેના હું તરવભૂમિમાં આબો અને ત્યાંથી પડું ફરેના ફરેના સન્માર્ગે થઈ શિવમાર્ગની નજીક આબો છું. હવે મારા હૃદયમાં સમ્યક્ત્વની સ્ફુરણ થઈ છે. મિથ્યાત્વનો નાશ કરી શમ દેવાદિકથી રહિત એવી મનની શુદ્ધ ભૂમિ મેં સાધી લીધી છે. અને આ પ્રવાસમાં ગુણ ધ્યાન કરી મારી પાતાની અવસ્થા મોક્ષપદના કાંત્લુરૂપ કરી લીધી છે. હવે હું સમ્યગ્દષ્ટિના શુદ્ધ અનુભવનો અભ્યાસી થવો છું. અને કર્મરાગને ગુમાવી અવિનાશી થવો છું. એટલે જન્મમરણ મારાથી દૂર થઈ ગયેલ છે. મને આ વખતે ખાતરી થાય છે કે, મમ્યગદષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા વિના મિથ્યાત્વી પાતાના સ્વરૂપને ઓગળી રાકેના નથી. તે આ જગતની જગમાં અનંત કાળ ગુથી રહે છે—એજ ભાવાર્થની કવિતાનું અનિમ ચક્રવર્તન કરિઆ નીચે પ્રમાણે ગાવા કરે છે:—

દિવ્યા મનિ જ્ઞાનો સમ્ય જ વિજ્ઞાને તામે,
રોમે જગતસમે જ્ઞાનંદાઝ જરિહે.” ॥

પ્રજાગીનિ દરેકમાં વિચારીને કહ્યું, અને દરેક, તેને આ-આ-
 નુઅર પ્રાપ્ત થયાં હોય તેા નું ને વિચારમાં મમ રહેશે. કબાલિક
 અને પર્ણશર્ધિ—ને અને નય પ્રમાણુ દરી નુ ચરતુનો શુદ્ધતા
 મદ્યુ રહેશે. તેથી નું આ-આના અગુદ બાર જે ગય, કેવલથા
 માનુ છે, તેનો મયમાં ન્યાગીયશે. પંચા કિંબાના વિષયથી વિમુખ
 થા પંચાન્ય રમમાં મમ થ રહેશે. ઉપર કહેલા ન્યાદ રમમાં જે
 ઉદનો ઉપાદિય છે અને આદ રમો અદિધર દોચાથી રહે છે, તેમાં
 ઉપાદિયને મદ્યુ રહેશે અને રહેનો ન્યામ રહેશે. તેમજ ને બને
 બાવની નેતના રહેશે. એમલે દ્રવ્યમાં દષ્ટિ રાખશે અને પર્ણશર્ધિમાં
 દષ્ટિ રાખીશ નહીં. આવી રીતે કરવાથી તારો આ-આ પ્રાપ્તો
 થાય છે. અને કદીથી તેને કર્મની રહેશે નહીં—એમલે તે
 અમાય, મદિમાયન પૂજનીય થશે. તે અપગ દરેક, તારમાં જે
 મદ્યુ અપગના છે, તેને કરે કરવાને નીચીની કવિના તારમાં સ્થાપિત
 રહે :—

દોહરા.

“ગર્ગી શુદ્ધ મમકિત કહા. વર્ગા મોક્ષજગ મોર ;

વહે કરમ વગન કરે. કરમ કર વગન હોર.

જાહે પર રત્નાં દહા. ગ્યાર તારો નામ ;

જેને રીવર તો પો. તા હજિયાગં પામ.” ॥ ૧ ॥

આ બાવડ અને રીતઃ કવિનાના આશય એવો છે કે.—જો
 મોક્ષના મુખના રત્નાની નુ નામ-વની રંગા મળી છે. તે
 કર્મનું નુ દરી અગુદન પાવ ન. અને જેના વડમાં એવી
 રીત રહેલી હોય. નુ પુરેવળ નામ તારા રહેલાય છે. તેથી જેમ

હીવાના પ્રકાશથી ધરમાં પ્રકાશ થાય, તેમ મોક્ષના સાધક જ્ઞાન તથા ક્રિયાથી તેના ધારક હૃદયના હૃદયમાં પ્રકાશ થાય છે.”

આ પ્રમાણે હૃદયને સંબોધન આપ્યા પછી પ્રવાસી આગળ ચાલ્યો ત્યાં તેણે નીચે પ્રમાણે કવિતાનો મધુર ધ્વનિ સાંભળ્યો :—

સર્વેયા.

“ જાકે ષટ્ અંતર મિથ્યાન અંધકાર ગયો ;
જયો પરગાસ મુદ્ધ સમકિત જ્ઞાનકો ;
જાકો મોહ નિદ્રા ઘટી મમતા પક્ક કટી,
જાગ્યો જિનમગ્ધ અવાચી જગજાનકો ;
જાકો જ્ઞાનનેજ ચમ્પો સરિપ હુદાર જમ્પો,
સમ્પો મુલ્યગોષ સમગ્ધમ્પુષા પાનકો ;
જાહી મુવિચક્કનકો સંમાર નિવટ આપો,
પાયો તિનિ મારગ મુગમ નિગ્ધાનકો.” ॥ ૧ ॥

પ્રવાસી—આ કવિતાના ચમત્કાર વળી હુદાર છે. જે આ કવિતાનો અર્થ માત્ર આજ્ઞાને સામુ પડે તો હૃદયે મારા પ્રવાસની માથકતા પુરુ રીતે યદ્ અદ્વાય. પ્રવાસી આયોધિયાર કરે તો હૃદયે ત્યાં તો તેની બાળ્યા અદ્વાયથી પ્રગટ થઈ—હે પ્રિયાતમા, આ કવિતાનો કેદમ તારા આત્મા ઉપર પડે છે. તું હૃદયે મારા માર્ગની નજીક આજ્ઞા છે. તારા ધરમાંથી અનાદિ કાળનું વિશ્વાત્પર્ય અવેકાર તારા પામી નહું છે. અને શુદ્ધ સમ્યક્ત્વરૂપ મૂર્તિનો પ્રકાશ થયો છે. તારી નાનકેર તથા માદરૂપ નિદ્રા ઘટી નહું છે. મમતારૂપ પક્ક કટી નહું છે. નિદ્ધ સ્વરૂપનો મર્મ

તને પ્રાપ્ત થયેલ છે. તારું જ્ઞાનરૂપ તેજ વૃદ્ધિ પામ્યું છે. ઉદયન બધન થયેલ છે. ઉપસામરૂપ અનુભવના પાનનું તને પોષણ મળ્યું છે. તારા જેવા વિચક્ષણ પુરુષને હવે સંસાર અંત નહીં આવી શકે છે અને હવે તું મુગ્ધ રીતે મુઝિબા માર્ગને પ્રાપ્ત થયો છું

પ્રવાસી—અહા! શું મારા ભાગ્યનો ઉદય થયો? હે આભાં, હવે સાવધાન રહેજો. તું તારી મુગ્ધરીતે છેડે આવ્યો છું. હવે પ્રમાદનો અંતરૂપ કૂરીસા નહીં. પ્રવાસી આવી વિચારણા કરતો હતો, ત્યાં પાછો અદરશ પ્વનિ મચતુ મોચર થયો—

સંવેષા.

“જાકે હિરદેમેં સ્યાદાદ સાવના કરત.
શુદ્ધ જ્ઞાનમાકો જનુજો પ્રગટ જયો હે ;
જાકો સંકલ્પ વિકલ્પકેં વિચાર મિટી.
મદા કાઠ એકી જાત રમ પગિયો હે ;
જિનિ રંચ વિધિ પરિહાર મોદા અંગીકાર.
પેમો મુઝિવાર પત્ર મોત્ર હાંસી ટપો હે ;
જાકી જ્ઞાન મહિમા હરોન દિનદિન પ્રતિ.
મોદ જનમાગત હસંચી વાર મયો હે.” ॥ ૭ ॥

પ્રવાસી—અહા! આ કિનારો તો રજી અનુભવવૃદ્ધિ કરી હવે તો મુગ્ધને મુગ્ધ—અને પ્રાપ્ત થયા. ત્યાં તેજ કિનારી બાળ્યા અદરશરૂપે આચિર્ભાવને પ્રાપ્ત થઈ :—

પ્રથમ પ્રવાસી. હવે તારા દરશમાં સ્યાદાદ સ્વરૂપની સાવધાની શુદ્ધ આભાનો અનુભવ પ્રગટ થયો છે. અંકલ્પવિકલ્પના જે વિવિધ

પ્રકારનો નિકાર દેતો તે દૂર થઈ ગયો છે. અને સર્વકાળ જે એક-
ચેતનારસ—એકી ભાવ છે તે તારા હૃદયમાં પરિણમ્યો છે, તેથી તને
કર્મજનનો પરિહાર જે મંચર તે મંજાવન થયેલ છે. વળી નિરપ-
દ વશાથી મોક્ષનો અંગીકાર તને થતો આવે છે અને દિન પ્રતિદિન
તારા જ્ઞાનનો મદિમા ઉગેલાવન થતો જાય છે—દેવે તું આ ભા-
સમુદ્ર ઉતરી તેના પાગને પહોંચ્યો જુ.

આ વાણી માંભણી પ્રવાણીની પ્રગટનાનો પાર રહે
 નહીં. તેણે અનિર્જમનીય આનંદ અનુભવવા માંડ્યો. પછી
 તે આદરણીયો દિગ્ગજ કવિ આનંદ આપેલા ત્યાં પૂરે જોડે
 જ્ઞાનવિજ્ઞાનની પવિત્ર મંત્રેને તેના જંતુમાં આવી. એ મનોહર
 શ્રુતિ માંત્ર ન્યાય ઉભી નહીં અને તેના મનકપર નવપદ્યવિત
 થયેલું અને દિવ્ય પદ્યવિત પ્રકાશિત કરવું એક આશ્રયસ્થા જો-
 યામાં આપ્યું. આશ્રયસ્થાની શીતળ કાળમાં ઉભેલા જ્ઞાનવિજ્ઞાનને
 પૂનઃ જોઈ પ્રવાણી અનિર્જમ આનંદ પામેલો. તેણે અનિર્જમ જોડે
 જ્ઞાનવિજ્ઞાનના પ્રવાણ રંગે-ભર્યા જ્ઞાનવિજ્ઞાન કર્યું, ભર્યું, તને
 પ્રવાણ કરી નહીં. એક સા માત્ર વચન પ્રવાણ કરેલા જોડે-
 ના ઉભા અનિર્જમ નાજનાની રંગ અન્યા છે. પવિત્ર મિત્ર
 પ્રિય કવિ, ભર્યો-ભર્યો મનકપર વડે વડે છે. વિજ્ઞાન
 પૂરવા વિજ્ઞાન વચન-વચન વચન ન વચન વડે વડે છે. દુર્લભ
 જનનન વચની રંગ ના માત્ર.

[illegible]

જ્ઞાનવિજ્ઞાસ—ભગવાન. હવે તમારે કાંઈ પૂછવાનું નથી. તમે અદ્વૈતમયમાં સ્વરૂપ થવાના હો. તે છતાં ક્યારેય પૂછવાનું હોય નો પૂછો. ભાવથી નો તમારે કાંઈ પૂછવાનું છે નહીં.

પ્રવાસી—મારે કાંઈ બીજું પૂછવાનું નથી. એટલું પૂછવાનું છે કે, ધ્યાન વખત પડેલા જે અદ્વૈતવાનિ થયા હતા, તે ક્યાંથી થયા હતા ?

જ્ઞાનવિજ્ઞાસ—એ જો તમારા કોઈ પૂર્વોપાસરી મિત્રના મુખના હતા. એ દેવ રૂપે છે અને તમારા આત્માના ઉદ્ધારને માટે આ બધી પ્રવાસની ક્ષમતા તેલુજ કરી છે.

પ્રવાસી—મદાનુભાવ. હવે હું સમજી ગયો. એ મારા ઉપાસરી દેવ મિત્રે મારે મારે બહુ કૃત્યું છે. તે મદુપાસરી મદાનુભાવે કોઈ સમિતિવાળા જ્ઞાનીની સદાચથી અને મારા પ્રવાસમાં પ્રત્યક્ષપણે તત્ત્વ દર્શન કરાવ્યું અને છેવટે આ ભવંર ભવાસી. માંથી મારા આત્માનો ઉદ્ધાર કર્યો. ક્યારે છે એવા મદુપાસરી મદાનુભાવે !

જ્ઞાનવિજ્ઞાસ—સમિતિનું એ સમજ છે. કાર્મિક શિરોમણી સમિતિ એક ગુરુનું કામ બજાવે છે. ધ્યાને તરી બીજાને તારે છે અને ધ્યાને બાળી બીજાને જણાવે છે.

પ્રવાસી—એ વધાર્યું વચન છે. હવે આપને બીજું એક પૂછવાનું છે કે, જેની જાણ નીચે આપે દેવા હો. એ આમરૂપ આત્મ બ્યોનિદેવરૂપ કેમ રખાય છે ?

જ્ઞાનવિજ્ઞાસ—ભગવાન. એનો કાલ એ વૃક્ષરૂપ આપમે. એ જાણે ચૈતન્યમય છે અને તેની અદર કોઈ દિશા આત્મા મહેસો છે.

પ્રવાસી—મહાનુભાવ, આ કવિતાનો ભાષામાં એવો છે,
આ એક આંખનું પૂરું છે. તેનો કમ. કેમ. મારલી અને
છાત—એવા શબ્દ અને છે. તે રૂપ, કમ. અને કપડાં—એ
શબ્દ વિષયને સૂચવે છે. તેવી રીતે આખાને વિષે કમ, કામ,
કામ અને ભાષા—એ શબ્દ અને છે. જે આખાના છે,
તે કમથી અભિવ્યક્ત છે એવો કમરૂપ આખા છે, કામથી
અભિવ્યક્ત એવો આખા અનંતવાચ પ્રેમશબ્દાદી છે. કામથી
અભિવ્યક્ત—એવો વિદ્યાશબ્દો છે અને ભાષાથી અભિવ્યક્ત
એવો તે અભાવે શાષ્ટ્ર છે. એવી રીતે આખાના શબ્દ અને
આ આખાના ઉપરથી કમરૂપ આખા છે.

જ્ઞાનવિદ્યાસે—જન્મ છે પ્રવાસી મિત્ર જન્મ છે. તારા કામ-
માં મારો પ્રાપ્ત વિદ્યાસે પૂર્વે પ્રવેશ છે. હવે તારા ઉપરનું શિ-
ખર નહીં છે. તારો આખિત ભાષ વિગુણિ કારથી પ્રસાર
થઈ ગયો છે. તે હવે આખાને કમ થવાને તૈયાર છે.

આ પ્રમાણે કહી જ્ઞાનવિદ્યાસે પ્રવાસીના નેત્ર ઉપર હાથ
કેરેલા, ત્યાં ઉત્તરનાર ઉમાનીથી માર પગથીઆની સીટી એવામાં
આવી. તે એક પ્રવાસી સ્થિત થઈ ગયા. તેમ જ્ઞાન વિદ્યાસને
નજવાથી પૂછ્યું, મહાનુભાવ, આ શું થયું? શું આપે કાંઈ ઉદ-
ભવ પ્રદાન કર્યું? આ સીટી ક્યાં છે? આ માર પગથીઆની
મેટ્ટીમાંથી શા આપ લેવાનો છે?

જ્ઞાનવિદ્યાસે—ભદ્ર. એ તારો સહેલ આંખોથી જૂર થઈ
જઈ.

તેવામાં તો નીચની કવિતાનો આવિર્ભાવ થયો.

સર્વેયા.

“મધ્ય વિષ્ણવ દુઃખો સાક્ષાત્ત સીતો વિષ્ણ,

જનુરણો જગત્ત પંચમો મન રંચ હૈ;

ઉઝો પરમત સાતમો અપમ્મત નામ,
 આઠમો અપુમ્મત કરન મુલ્ય સંચરે;
 નામો અનિર્વર્ત જાત દશમો મૂઝમ સોન,
 દશમો મુઝપમંત મોદ્દ વંચ હૈ;
 દાદશમો દિન મોદ્દ તેઠ્ઠો સપોગી જિન,
 ગાંધરો અયોગિ જાકી ચિનિ અંકવંચ હૈ." ॥ ૧ ॥

પ્રવારતી, આ ધ્યાન પગથીઆની એળી એ ધ્યાન ગુરુસ્થાનની
 એળી. આ પ્રત્યક્ષ દર્શન પાત્ર આખાને ઉપકારી થયું. હવે
 માત્ર આત્મિક બાબતોના ઉદય થયા. આ વખતે જ્ઞાનવિજ્ઞાને જગ્યા
 બનુ, આ ધ્યાન ગુરુસ્થાનકનુ આગેવાનુ કરી ઉપર ચડી જાવ્યા.
 હવે હું જાણુ આત્મસ્વરૂપમા સીત થઈ જાઉં છું. જ્ઞાનવિજ્ઞાનનાં
 આ વચનાંત નાન્ય કરી પ્રવારતીએ ગુરુસ્થાનનું કુમારેવાનુ કહે.
 તે વખતે અનુક્રમ અગીયાંમા ગુરુસ્થાન ઉપર આવતાં તેને નીચેની
 કવિતા નકુરી આવી.

ચોપાદિ.

"અથ હવમત માદ્ ગુનયાના, દદા તામુ વનુતા વસના;
 તદ્દા માદ્ હવમત ન નામ, વસામ્યાત ચારિત વસાને." ॥ ૨ ॥

દેહા

તાદિ કમલક નર્વગિરિ, વંચ દેહ ગુનમય .

મા જલદત્તમ. દદા. હવમતર્કી જલદત્ત . ॥ ૩ ॥

રવાનીએ બન્યા આ ગુરુસ્થાનના નાદુરુપ પ્રવારિયા છે.
 એ ગુરુસ્થાનના નવે નાદુરુપે રમે ઉપગમી જાય છે, જનુ ઉપગમે

આ પ્રસંગે જૈન કવિ જ્ઞાનનો પ્રભાવ પ્રગટ કરવાને ની-
ચેની છેલ્લી કવિતા ઉચ્ચારે છે અને તેના પ્રતિધ્વનિ ભાવની
જૈન પ્રજાને અવગુ ઝાચર કરાવે છે.

સવેયા.

“જગત્કે માની ઝીવ વ્હં રયો ગુમાની एसो,
આથવ અમુર દુઃખ દાની મહાઝીમ હે;
તાકો પરતાપ સંઘિકો પરગટ જયો,
ધર્મકો ધર્યા કર્મ રોગકો હકીમ હે;
જાકે પરજાવ આંગે જાગે પરજાવ સય,
નાગર નવસ મુલ સાગરકી સીમ હે;
સંવરકો રૂપ ધેર સાધે શિવરાહ एसो,
જ્ઞાની પાતસાહ તાકો મેરી તસમીસ હે.” ॥ ૧ ॥

“જે આશ્વરૂપી અમુર આ જગતના જીવોને જીતી ગુ-
માની થઈ રહ્યો છે અને સર્વને ધણું દુઃખદાયક છે, તેના પ્ર-
તાપ નોડવાને મારેજ જ્ઞાનરૂપી બાદશાહ પ્રગટ થયો છે. તે
બાદશાહ ધર્મને ધારણ કરનારો છે, કર્મરૂપી રોગને નાશ કર-
નારો એક હકીમ છે. તેના પ્રતાપ આગળ કામ, ક્રોધ, રાગ,
દેવ વગેરે સર્વ પુદ્ગળોના ભાવ નાસી જાય છે. તે સાથે તે
ધણું ચતુર, મુખસાગરની સીમાવાળો સંવરરૂપને ધરનારા અને
મુખિ માર્ગને સાધનારો છે. એ જ્ઞાનરૂપી બાદશાહને અમારી
સલામ છે.

